

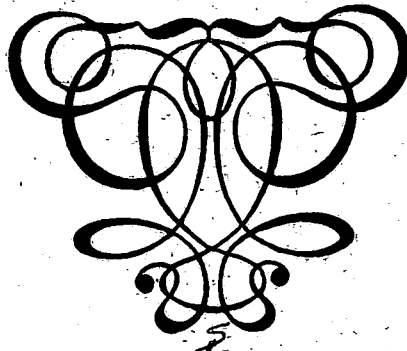
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

C. A. Reuterskiöld, Hushållningssällskapen och förvaltningen. — C. O. Pettersson, Till krigets sociologi. — H. Stålberg, Sveriges socialdemokratiska vänsterparti. — Översikter och meddelanden: Statsreformen i Frankrike. — Av R. Stimonsson. — Politiskt bokslut i Balticum. Av E. Arrhén. — Uppgifter om de danska studenternas ekonomiska förhållanden samt en jämförelse med motsvarande svenska. Av Einar Olsson. — Nya bidrag till norsk och tysk familjestatistik. Av C.-E. Quensel. — Litteraturgranskningar: G. Bjurman, Tredje statsmakten. Anm. av J. Braconier. — A. E. Buck, The Budget in Governments of today. Anm. av E. E. Forssell. — Economic Essays in Honour of Gustav Cassel. Der Stand und die nächste Zukunft der Konjunkturforschung. Anmälda av T. Hedlund. — K. Berlin, Den danske Statsforfatningsret. Anm. av H. Tingsten. — Berättelse över Fahlsbeckska Stiftelsens verksamhet år 1935.

ÅRG. 39

1936

HÄFT. 1

LUND -- STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION -- LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3: 50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1935.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare politiska tänkande. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen och vissa därmed sammanhängande ekonomiska och demografiska förhållanden i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.

HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPEN OCH FÖRVALTNINGEN

AV PROFESSOR C. A. REUTERSKIÖLD, UPPSALA

Den svenska förvaltningen är, som allmänt känt, icke blott ren och omedelbar statsförvaltning, utan tillika i synnerlig omfattning vad man kallar självförvaltning genom andra subjekt än staten själv, enkannerligen genom kommunerna. Men kommunerna äro ingalunda de enda självförvaltningsorganen, utan vid sidan av dem finnas även andra, och till dessa andra höra i främsta rummet hushållningssällskapen, ehuru deras ställning icke är lika klart bestämd och utformad som kommunernas.

Hushållningssällskapen äro från början fria föreningar, ehuru gemenligen bildade under ledning av länens landshövdingar och med vissa allmänt ekonomiska syften; deras stadgar blevo ock av K. M:t fastställda och föreningen eller sällskapet erhöi därigenom en fastare och mera varaktig karaktär. Sedermera har utvecklingen lett därtill, att i våra dagar hushållningssällskapen måste betraktas som korporationer med offentligrättslig ställning, ehuru i och för sig privata subjekt. — alldeles som kommunerna, i motsats till vilka de sakna territoriellt underlag, ehuru de äro lokalt begränsade.¹ Ej minst har denna utveckling framkallats och främjats genom de allt mera ökade anslag från statens sida, varav sällskapen kommit i åtnjutande, samtidigt med att sällskapen av staten anförtrotts olika förvaltningsuppgifter å statens vägnar, vilka liksom kommunernas dock handhavas av sällskapens enskilda organ.

Grundvalen för hushållningssällskapens organisation utgöres av K.K. 8 juni 1923 (S.F.S. nr 229 med ändringar 1932 nr 492 och 1935 nr 162) och K.F. 8 juni 1923 (S.F.S. nr 228), som bestämma de riktlinjer och villkor sällskapen hava att följa då de själva besluta om stadgar, för så vitt de vilja komma i åtnjutande av de förmåner

¹ Sundberg, Kommunalrätt (1936) sid. 47 betraktar dem dock som »ett slags kommunala subjekt».

som tillerkänts de korporativa hushållningssällskapen. Här är icke meningen att ingå på någon redogörelse för dessa riktlinjer, men framhållas må, dels att inträde icke är beroende allenast av inval utan skall medgivas en var, som fyller vissa angivna villkor, dels att sällskapen visserligen kunna besluta uttagande av medlemsavgifter men endast inom vissa snäva gränser, dels att beslutanderätten skall utövas, i den mån den ej tillkommer ett förvaltningsutskott, som alltid skall finnas, av valda ombud å i behörig ordning utlysta sammanträden, dels slutligen att sällskapen skola hava jämte ordförande och vice ordförande en sekreterare, som, utsedd efter ansökan sedan hans kompetens prövats av lantbruksstyrelsen, kan men ej behöver tillhöra förvaltningsutskottet som självskriven ledamot. Om och i vilken utsträckning andra befattningshavare må tillsättas, beror av sällskapen själva, men dessa andra intaga under alla förhållanden en ställning, som är av annan art än de tre nyss nämndas (: ordförande, vice ordförande och sekreterare), vilket bl. a. följer av föreskriften, att utom dessa tre ingen sällskapets befattningshavare får vara ledamot eller suppleant i förvaltningsutskottet, som utgör sällskapets ansvariga styrelse.

En fråga, som i detta sammanhang osökt framställer sig är den, vilken ställning sällskapens underordnade befattningshavare intaga och huru de skola tillsättas. Vad deras ställning angår, skulle man möjligen vara frestad att anse denna såsom likartad med offentliga befattningshavares, då i regel det är sällskapets självförvaltningsuppgifter som framkalla behovet av de olika befattningshavarna: konsulenter, vandringsrättare, dikningsförmän, länsträdgårdsmästare, fiskeritillsyningsmän m. fl. hava uppenbarligen uppgifter tämligen jämförliga med dem, som tillhöra vissa statliga befattningshavare, och ledamöter i skogsvårdsstyrelser, egnahemsnämnder, premieringsnämnder och andra dylika organ äro visserligen icke offentliga befattningshavare, men dock innehavare av offentliga förtroendeuppdrag — de senare utses genom fria val och äro likställda med de kommunala förtroendemännen i självförvaltningsnämnder, medan de förra måste, på samma sätt som liknande kommunalt anställda befattningshavare, anses såsom enskilt anställda hos sällskapen med det privaträttsliga kontraktet som rättslig grundval. För valet av förtroendemännen i styrelser och nämnder gälla

de i vederbörande författningar rörande dessa organs verksamhet givna regler, men för anställningen av övriga befattningshavare finnas inga allmänna regler, utan tillsättningen beror av sällskapen själva eller deras respektive förvaltningsutskott.

Regeln är här i praxis den, att befattningar, som hushållningssällskap hava att tillsätta, anslås lediga till ansökan, varefter tillsättningen sker bland de sökande, men denna regel är icke för sällskapen bindande, utan blott genom eget beslut, som kan när som helst ändras, fastställd eller rent faktiskt tillämpad. Exempel förekomma också på tillsättning utan ledigförklaring och ansökan, och någon befogad invändning häremot kan icke göras, då ansvaret för befattningshavarnas verksamhet i förhållande till staten helt vilar å förvaltningsutskottet eller viss självförvaltningsnämnd. Ja, det kan finnas fall, då tillsättning efter ansökan vore en ren form och en onödig omväg, nämligen då viss persons lämplighet redan prövats eller eljest är för det tillsättande organet så känd och av detsamma så uppskattad att det under alla förhållanden blir denna person, som erhåller befattningen; någon besvärsmätt finnes icke och heller icke någon prövningsmyndighet.

En skyldighet för hushållningssällskap att ledigförklara befattning eller att eljest iakttaga visst tillsättningsförfarande kan icke uppstå annorledes än antingen genom föreskrift i sällskapets fastställda stadgar — vare sig i följd av eller, såsom nu, utan stöd av förordningen angående de allmänna grunderna för organisationen — eller genom villkor vid det anslag, under vars användande befattningen avses vara verksam. Men några sådana allmänna anslagsvillkor hava icke uppställts vare sig av riksdagen eller av K. M:t, varemot naturligtvis bestämmelser kunnat och kunna av K. M:t meddelas i samband med reglering av den verksamhet, visst anslag avser.¹ När så icke skett, är detta fullt förklarligt och rimligt, då det obestridligen är mest förenligt med sällskapens uppgifter och självstyrelse liksom med förvaltningsutskottens och nämndernas eller styrelsernas exklusiva ansvar utåt för verksamheten att icke insnöra denna i former och föreskrifter, som kunna hämma en fri utveckling. Det har någon gång ifrågasatts att genom påpekanden från exem-

¹ Så har dock ej skett, vare sig i fråga om vandringsrättare och jordbrukskonsulenter (S.F.S. 1921 nr 514, 515) eller täckdikningsförmän (S.F.S. 1931 nr 215).

pelvis statsrevisorerna, som hava möjlighet att granska sällskapens medelanvändning, åstadkomma en likformig och undantagslös praxis, men, även bortsett därifrån att någon rätt till dylika påpekanden, som innebure ändring av gällande rätt i oriktig ordning, icke finnes, måste erinras, att varje ändring i detta avseende förutsätter nödig utredning och att det efter en sådan är på riksdagen eller K. M:t det ankommer att meddela föreskrifter eller uppställa villkor.

Emellertid hava, icke av K. M:t eller riksdagen, men av lantbruksstyrelsen som kontrollmyndighet beträffande vissa befattningar hos hushållningssällskap givits föreskrifter om ledigförklarande såsom villkor för vissa befattningshavares rätt till pension i statens pensionsanstalt. Härmed förhåller sig så, att enligt reglementet för statens pensionsanstalt är, där för befattning, som i reglementet avses, minimiårsavlöning i författning blivit fastställd, reglementet utan vidare gällande för befattningssinnehavaren, men att, där minimiårsavlöning icke fastställts i författning för sådan befattning, som i reglementet avses, reglementet däremot icke är gällande för denna befattning med mindre densamma på närmare angivet sätt reglerats av den, hos vilken befattningssinnehavaren är anställd (huvudmannen), och pensionsanstalten bifallit huvudmannens framställning om befattningens förenande med pensionsrätt för innehavaren. Sådan framställning skall beviljas under vissa förutsättningar, däribland att regleringen avser behörighetsvillkor, den ordning, i vilken befattningens innehavare tillsättes och entledigas, tjänstgöringens art och omfattning ävensom minimiavlöning, samt att regleringen godkänts av Konungen eller den myndighet, som Konungen förordnar. I fråga om dylika befattningar hos hushållningssällskap har lantbruksstyrelsen förordnats vara sådan myndighet. Och i de av lantbruksstyrelsen godkända regleringsbestämmelserna för beredande av pension åt sådana tjänstemän hos hushållningssällskapen, vilkas löner ej äro i författning bestämda, har bland annat föreskrivits följande: »När befattning hos hushållningssällskapet skall tillsättas, skall befattningen senast tre månader efter föregående befattningssinnehavares avgång kungöras till ansökan ledig genom annons i minst en allmänt spridd daglig tidning och en lantbrukstidskrift».

Att detta villkor icke har eller kan hava principiell karaktär, följer därav, att i alla de fall, då minimiavlöning blivit i författning bestämd för viss befattning, ledigförklaring icke utgör villkor för pensionsrätten. Självklart är att även i de fall, då minimiavlöning icke är sålunda bestämd och därför villkoret skall gälla, detsamma aldrig får tillämpas retroaktivt på det sätt, att en redan tillsatt befattning, med vilken vid tillsättningen pensionsrätt icke är förenad, men för vilken pensionsrätt därefter sökes och på dylikt villkor medgives, då skulle behöva omedelbart ledigförklaras — tvärtom blir det pensionsanstaltens och den myndighets, som har att fastställa villkoren, uppgift att avgöra huruvida den faktiske innehavaren skall eller icke skall i det givna fallet komma i åtnjutande av pensionsrätten. Villkoret har uppenbarligen tillkommit för att, även i de fall då minimiavlöning — som grundval för pensionsrätt och pensionsberäkning — icke genom författning kungjorts, skapa offentlighet ifråga om anställningsvillkoren för möjliggörande av pensionering genom statens pensionsanstalt. Om alltså ett hushållningssällskap avstår från pensionsrätt för dylik befattningshavare, upphör föreskriften att vara tillämplig. Och skulle ett sällskap i visst fall, där föreskriften gäller och pensionsrätt medgivits, åsidosätta densamma, blir det statens pensionsanstalt, men ingen annan, som det tillkommer att beakta förhållandet och övervaka att pensionsrätten icke tages i anspråk.

Ett par inträffade fall må anföras till belysande av det sagda; båda ävse Skaraborgs läns hushållningssällskap och inträffade 1932, resp. 1934. Genom en den 1 juni 1932 dagtecknad annons i fyra särskilda tidningar kungjordes ordinarie husdjurskonsulentbefattningen hos sällskapet till ansökan ledig att tillträdas den 1 november 1932. Sedan såsom sökande till befattningen 16 personer, däribland N. N., anmält sig inom förelagd tid, beslöt sällskapets förvaltningsutskott den 18 juli 1932 att såsom *tillförordnad* jordbrukskonsulent med huvudsaklig verksamhet på husdjursområdet för ett år från och med den 1 november 1932 förordna nämnde sökande. Den 30 augusti 1933 beslöt förvaltningsutskottet att i sällskapets tjänst anställa densamme såsom *ordinarie* jordbrukskonsulent med huvudsaklig verksamhet på husdjursområdet, sedan han av lantbruks-

styrelsen förklarats därtill kompetent, varvid den ordinarie anställningen skulle räknas från och med den 1 november 1933.

Det andra fallet avsåg förvandling av en redan, utan pensionsrätt, inrättad extra befattning för viss person till ordinarie. Efter därom av dåvarande extra agronomen N. N. till hushållningssällskapet gjord framställning, beslöt sällskapet den 10 december 1934, att inrätta dennes befattning såsom ordinarie jordbrukskonsulentbefattning från och med år 1935, att göra ansökan om befattningens förenande med pensionsrätt i statens pensionsanstalt från samma tid, samt att för vinnande av denna pensionsrätt verkställa författningesenligt föreskriven reglering av befattningen och därvid antaga de bestämmelser, som med avseende på minimiavlöning, behörighetsvillkor, tjänstgöringens art och omfattning ävensom ordning, i vilken befattningshavaren tillsattes och entledigades, gällde beträffande statsunderstödd jordbrukskonsulentbefattning hos sällskapet.

I detta sistnämnda fall var tydligtvis fråga om inrättande av ny befattning med indragning av en förut inrättad extra sådan, därför att innehavaren av den extra funnits lämplig att mera varaktigt fästa i sällskapets tjänst; ingen erinran kan skäligen göras mot sällskapets begagnande i detta fall av sin lagliga frihet att förfara som skedde, helst sällskapet samtidigt vidtog de åtgärder, som erfordrades för att en utan pensionsrätt förefintlig befattning skulle erhålla sådan rätt. Lika litet som den nya befattningen bort ledigförklaras om den någon tid varit besatt men utan pensionsrätt, då sådan söktes, lika litet fanns anledning att vänta med den extra befattningshavarens förflyttning till den nya ordinarie befattningen, till dess densamma erhållit pensionsrätt. Ej heller beträffande det första fallet kan någon befogad invändning göras: det är både lämpligt och vanligt att antaga befattningshavare till en början så att säga på prov, innan anställning ges genom kontrakt på obestämd tid med vissa månaders uppsägningsrätt.

Förvaltningen av de medel, som hushållningssällskapen genom anslag från staten erhålla, beror i huvudsak av sällskapen själva. Oftast finnes hos sällskapet anställd en skattmästare, som handhar medelsförvaltningen jämte in- och utbetalningar under förvaltningsutskottets ledning och ansvar. Men denna anordning är icke föreskriven och hushållningssällskap finnas, som icke tillämpa den-

samma, utan i stället överflyttat kassaförvaltningen till någon bank, med vilken avtal slutits härom. Ett dylikt avtal får dock icke medföra, att till banken överflyttas ens något av sällskapets beslutanderätt, och om vid avtalets ingående beaktas att banken icke övertager annat eller mera än den eljest verksamme skattmästarens rent expeditionella arbeten och uppgifter, torde icke avtalets vare sig laglighet eller lämplighet kunna med fog bestridas. Att större säkerhet för sällskapet vinnes, särskilt ifråga om inbetalningars redovisande, är uppenbart, och likaså vinnes en ej oväsentlig förenkling av sällskapets egen förvaltning. Vad man mot denna anordning med bank såsom ersättare för skattmästare huvudsakligen invänt, torde vara att därigenom det personliga förhållandet mellan särskilt de låntagare, till vilka sällskapet förmedlar lån av olika slag, och sällskapets egna funktionärer, enkannerligen dess sekreterare, försvagas eller utplånas, ofta i strid med hela den tanke, som uppbär sällskapens låneförmedling. Men denna invändning saknar varje fog, så snart banken icke får annan ställning än ovan antytts. Banken och dess tjänstemän kunna nämligen i så fall icke på egen hand pröva exempelvis ansökningar, muntliga eller skriftliga, om visst anstånd, utan dessa måste fortfarande gå till sällskapet och dess vederbörande funktionärer; och lika litet kan, i sådana fall, banken vidtaga indrivningsåtgärder vid uteblivna betalningar, utan har att hos sällskapet anmäla förhållandet och avvakta dess instruktioner. Om låntagare detta oaktat vänder sig till banken, från vilken anmaning utgått om fullgörande av förfallen likvid, får han omedelbart hänvisning till sällskapet självt och till någon nämnvärd omgång leder detta näppeligen. I själva verket ske förfrågningar för övrigt lika ofta och lätt skriftligen som muntligen, och banken har beträffande inkommande skriftliga framställningar, som den ej kan på egen hand besvara, blott att översända framställningen till sällskapet.

Alldeles särskilt har man menat, att en bankförvaltning av egnahemsnämndernas medel icke skulle vara förenlig med egnahemsnämndernas uppgift och önskvärda verksamhet. Och man har härvid hänvisat därtill, att de försök, som gjorts att överlämna uppborren av förfallna egnahemsräntor och annuiteter till landsfiskalerna, icke varit lyckliga och därför övergivits; skillnaden är emellertid så väsentlig, att varje jämförelse är utesluten — landsfiskaler-

nas uppborrdsuppgift är tillika exekutivt betonad och det var detta förhållande, som gjorde anordningen omöjlig, varemot bankernas verksamhet här saknar varje spår av dylik betoning, ja överhuvud icke på något sätt ändrar eller föregriper sällskapens personliga prövning av fall för fall.

De statsanslag, som hushållningssällskapen erhållit, äro av två slag, ett allmänt anslag och olika specialanslag, ehuru även ur det allmänna anslaget vissa specialkostnader skola enligt anslagsvillkoren täckas. Det allmänna förslagsanslaget till hushållningssällskapet avser, enligt K.K. 30 mars 1935 (S.F.S. nr 82) och K. Br. 4 april s. å., dels bidrag till sällskapens verksamhet i allmänhet, dels grundlönen åt deras sekreterare, vilken skall utgöra 5,700 kr., dels avlöning till bestämt antal jordbrukskonsulenter, vandringsrättare och täckdikningsförmän, olika för olika sällskap och med fixerade lönebelopp; dels förvaltningsbidrag till förmedlare av lån från täckdikningslånefonden; närmare bestämmelser om dessa olika befattningshavare jämte föreskrifter, om resekostnads- och traktamentsersättningar till dem liksom angående ovan nämnda förvaltningsledning äro givna i särskilda författningar. Vad åter angår specialanslagen för olika ändamål och viss särskild verksamhet (se Statsliggaren under IX huvudtiteln E, G, H, I) må exempelvis nämnas statsbidraget till premiering av mindre jordbruk och till anordnande av undervisning för höjandet av sådana jordbruk samt till instruktionskursér för lokala ledare av jordbrukarungdomens förbundsverksamhet, statsbidraget till gäldande av kostnader för bokföringsbyråer (driftkostnad, bokföringskostnad och räkenskapsutdrag), statsbidraget till befordrande av inhemska fröodling och lokala frökontrollanstalter, statsbidraget till vissa kemiska stationer, statsbidraget till avlönande av vissa mejerikonsulenter, statsbidrag till hushållningssällskapens förmedling av egnahemslån och till deras jordanskaffningsverksamhet, statsbidraget till täckdikning, statsbidraget till fiskets befrämjande i de särskilda orterna, omfattande dels löner och ersättningar till lokala fiskeritjänstemän, dels studieresor, premiering, statistik m. m., statsbidraget till befrämjande — särskilt genom premiering — av nötboskapsaveln, svinaveln, fåraveln, getaveln m. m. Dessa särskilda statsbidrag utgå om och med hänsyn till den utsträckning väri hushållningssällskapen bedriva därmed avsedd verksamhet. Formellt

kunna sällskapen knappast åläggas att driva vare sig förmedlings- eller annan, med statsmedel finansierad, verksamhet men praktiskt och sakligt ställer sig saken så, att sällskapen icke heller anse sig böra vägra sin medverkan, helst denna medverkan, i motsats till vad oftast gäller i fråga om kommuner och landsting, i regel icke erfordrar några särskilda tillskott av sällskapens egna medel. Men självklart är, att olika hushållningssällskap kunna med större eller mindre energi omfatta och utföra de uppgifter de sålunda åtaga sig.

Utöver nu berörda verksamhet hava emellertid hushållningssällskapen även möjlighet att av dels egna tillgångar, dels det allmänna anslaget, som står till förfogande, bevilja och anvisa medel för olika, inom ramen för sällskapens uppgifter liggande ändamål. I detta avseende intaga sällskapen beträffande lanthushållningen en med landstingen i viss utsträckning jämförbar ställning. Och det kan i flertalet fall ifrågasättas, huruvida vederbörande Konungens Befallningshavande skulle vara i stånd att så vårda sina läns angelägenheter, som önskligt är och förutsättes skola ske, om de ej hade ekonomiskt stöd av hushållningssällskapet, resp. hushållningssällskapen, inom länet; det är därför också en naturlig och lämplig anordning, som inom de flesta hushållningssällskap iakttages, att landshövdingen är sällskapets ordförande — även i de län, där detta icke är händelsen, förutsättes dock en intim samverkan mellan sällskapen och befallningshavanden, och skulle den utebliva lider i själva verket bådas verksamhet därav. Denna samverkan kommer till uttryck dessutom även på det sätt, att landshövdingen genom sitt arbete inom eller sin umgängelse med hushållningssällskapen, deras organ och deras medlemmar erhåller en bättre och vidgad kännedom om länets och dess skilda orters behov och önskemål. Hushållningssällskapen utgöra med andra ord en verklig jordbruks-ekonomisk representation för det område, där sällskapet är verksamt.

Hushållningssällskapens betydelse för länsförvaltningen kan näppeligen överskattas även om sällskap finnas som inom sina resp. län spela en mera underordnad roll, därför att varken sällskapet eller befallningshavanden tagit vara på de möjligheter, som även här, må vara i latent form, förefinnas. Landstingen hava visserligen genom sin självbeskattningsmakt rikare tillfällen att tillgodose förvaltningen genom anslag, men å andra sidan är samarbetet mellan

landstingens förvaltningsutskott eller övriga organ och befallningshavanden i regel icke lika intimt som mellan denne och hushållningssällskapen, och ej heller hava landstingen samma möjlighet att lämna upplysningar om och skapa intryck av länsbefolkningens inställning till förvaltningsfrågorna som hushållningssällskapen, vilka å sina allmänna sammanträden bereda ej blott de valda ombuden utan samtliga sällskapets medlemmar tillfälle till talan, om än icke med rösträtt. I detta förhållande ligger sällskapens främsta styrka och de framstå därför som betydelsefulla organ för förvaltningen såsom kombinerad ämbets- och självförvaltning.

T I L L K R I G E T S S O C I O L Ö G I

AV FIL. KAND. C. O. PETTERSSON, STOCKHOLM

I åtskilliga allmänmänskliga värderingssätt ligger en egendomlig, dunkel dubbelhet, en oreflekterad benägenhet att tilldela samma föremål rivaliserande värdebestämningar, en motvilja mot eller oförmåga att avgöra värdefrågor med ett enkelt ja eller nej. Det förefaller stundom, som om människan vore sammansatt av ett flertal värderande subjekt, som om hennes värdeposition vore ett konglomerat av med varandra oförenliga beståndsdelar. Men endast i fråga om slutmålen för tillvaron, livets högsta värden och djupaste mening, människans grundinställning till sin värld, framträder denna konfliktsituation fullt medveten och aktuell. Ty de konkreta, prosaiska enskildheterna, detaljerna och oväsentligheterna få sin plats i värdeskalan i sin egenskap av medel eller förutsättningar för dessa mål, med hänsyn till sin nytta eller sin förmåga att befrämja och realisera dessa yttersta uppgifter. Hela denna metod att värdera ett objekt genom att anknyta det till eller inordna det under ett allmännare, överordnat mål eller värde förutsätter sålunda uppställandet och erkännandet av definitiva mål för tillvaron, självändamål, av högsta, omedelbart givna, självkonstituerade, icke härledda värden. Den psykologiska verkligheten respekterar dock icke denna logiska distinktion mellan medelbara och omedelbara värden, utan de båda värdeprinciperna: objektet får värde genom att befordra ett visst ändamål, och: objektet är i sig värdefullt, sammanflyta stundom. Vissa värd föremål alternera såsom mål och medel i olika värdesammanhang. Så degraderas inför en religiös betraktelse det eljest såsom självändamål betraktade jordiska livet till en prövo- eller förberedelse-tid för en högre, transcendent, evig och absolut värdefull tillvaro; så betecknar arbetet, mödan eller verksamheten den i och för sig mer eller mindre olustbetonade förutsättningen för livsuppehållelsen men också något omedelbart värdefullt och till och

med livets egentliga värdekälia, dess högsta lycka och djupaste tillfredsställelse; så fluktuerar värderingen av penningen mellan de extrema ståndpunkterna: penningen är endast medel för ekonomiska transaktioner, och: penningen är målet för alla ekonomiska transaktioner; liksom värdeinställningen till samhället rör sig mellan polerna: samhället har värde i den mån det tryggar och skyddar den individuella tillvaron, och: samhället, vare sig härmed närmast avses den statliga organisationen eller den blotta samvaron, den oorganiserade gemenskapen mellan människor, utgör ett absolut värde, vilket individerna ha till uppgift att främja. På visst sätt synes man i alla dessa fall röra sig med inkommensurabla storheter, subsumerade under värdebegreppet. Det omedelbara, oreflekterade värde, som knyter sig till exempelvis människans produktiva verksamhet, till hennes kraftyttringar, eller till vissa naturprocesser och naturscenerier, frågar ej efter effekten eller nyttan av denna energiförbränning, av dessa prestationer och tillstånd, det anlägger över huvud taget ej nyttyosynpunkter — ty varje nyttighetsvärde är ju ett medelbart, motiverat värde —; fastmera består denna värdering i vad Kant kallade ett intresselöst välbehag. Möjligen utgör detta intresselösa välbehag, detta estetiskt betonade värde, en efterklang eller en kvarleva av ett inaktuellt nyttighetsvärde, av en mera »intresserad» värdering. Under värderingsprocessens dubbelhet ligger nämligen bland mycket annat medlens psykologiskt intressanta tendens att växa ut till självändamål — dessa självändamål eller egenvärden må sedan vara av estetisk natur eller ej —, den omedelbara, oreflekterade värdekaraktärens förmåga att sprida sig till och avlagra sig över de betingade värdenas sfär.

Inställningen till kriget företer ett specialfall av denna — här liksom i de föregående fallen individuellt schatterade — brytning mellan skilda värdeaspekter. Krig och fred beteckna den sociala tillvarons båda grundtillstånd, de huvudkategorier, inom vilkas ram samhällsverksamheten utspelas. Dessa grundtillstånd utlösa eller besvaras av tvenne olika, med varandra konkurrerande värdereaktioner: en reflekterad och motiverad, rationellt resonerande uppskattning av trygga förhållanden och fredlig verksamhet, av ordning och regelbundenhet, kombinerad med en avsky för krigets negativitet och meningslöshet, dess förödelse och destruktiva natur, dess fasor

och grymheter, men också en mera spontan, oöverlagd, instinktiv och svärmisk beundran för krigstillståndets koncentrerade aktivitet och kraftutveckling, dess händelserikhet och faror, parad med ett förakt för det idylliska fredstillståndets passivitet och händelselöshet, dess feminina mildhet och vekhet. Den individuella värdepositionen blir en kompromiss mellan dessa högst heterogena och variabla, i olika graderingar och betoningar förekommande primära beståndsdelar. Så får såväl kriget som freden ett positivt och ett negativt förtecken, vilka dock ej kunna eliminera varandra. Krigets ofrånkomliga passivsaldo, dess fruktlöshet och skadlighet, dess värdelöshet och dess direkta, positiva fiendtlighet mot alla mänskliga värden förmå ej förta intrycket av dess storhet och glans, dess förmåga att uppväcka mod och entusiasm. Kriget frammanar ett bifall och en handlingslust, som bedövar och förlamar alla återhållande associationer, som övervinner hela den intellektuella livssfärens motstånd, som desavuerar alla eljest erkända och respekterade maximer, resonemang och överväganden, alla jämförelser mellan handlingsinsats och handlingsresultat. I denna abnormt förstörade och intensifierade, allt överskuggande krigsdyrkan, som regelbundet aktualiseras under krigstillståndet, och som i fredstid för en mera undanskymd, latent, omedveten och till och med förnekad tillvaro, ligger dock icke endast en spontan värdering av kraftyttringen såsom sådan, av den till sitt maximum stegrade mänskliga aktiviteten, av händelserikedomen och risktagandet, utan denna på olika sätt framträdande positiva inställning till kriget utgör också ett mentalt arv från tider, då kriget var ett tämligen vardagligt inslag i samhällslivet, då kriget så att säga betecknade samhällets normala form för existens och självhävdelse, och då individens krigsduglighet och stridslust därför representerade de mest framträdande betingelserna för samhällets bestånd.

Bland de många drag, som skilja det moderna samhället från det primitiva, utgör det oerhörda avståndet mellan krigs- och fredstillstånden ett av de mest påfallande. Under kultiverade, utvecklade förhållanden är det denna skarpa kontrast, den nästan omätliga, oangivbara differensen mellan krig och fred, krigets radikala, brutala omgestaltning av alla relationer och livsvillkor, som gör frågorna om krig och fred, försvar och rustningar, trygghet och nationell

integritet så brännande, ömtåliga och permanent aktuella, som skapar en nästan sjuklig känslighet för allt, som kan hänföras till krigsförberedelser och fredsstörningar, som tillika kommer fredstillståndet att utstråla och liksom i sig koncentrera idealiteten i tillvaron, och som omger alla pacifistiska bemödanden med en air av specifik social värdighet. I primitiva samfundsbildningar däremot är gränsen mellan krigstillstånd och fredstillstånd tämligen flytande och obestämd. Redan det oförmedlade, alla livets detaljer och enskildheter omfattande beroendet av naturen — och av en i stort sett okänd och utforskad natur —, dess nycker och överraskningar, osäkerheten och momentaneiteten i tillvaron, de tillfälliga och oregelmässiga faktorernas övervikt, frånvaron av garantier för kontinuiteten i behovstillfredsställelsen, innebär på visst sätt ett halvpermanent belägringstillstånd, det påkallar ett liv på krigsfot, en övervägande krigisk samhällsorganisation, en ständig beredskap för oväntade händelser. Det primitiva samfundets beredskap ligger nu bland annat i dess geografiska rörlighet. Dess förmåga att snabbt och utan friktioner och betänkanden byta vistelseort, att ta nya områden i anspråk, utgör ett av dess förnämsta anpassningsmedel. Men just denna rörlighet och expansionsbenägenhet, denna utpräglad extensiva metod att utnyttja näringskällorna, denna löslighet i fråga om såväl samhällets yttre konfiguration som inre konsistens, frånvaron av eller bristen på respekt för ett för det moderna samhället så självklart attribut som fastställda gränser, ökar frekvensen av och risken för kollisioner med angränsande samhällsbildningar. Striden blir under sådana förhållanden det reguljära medlet att övervinna eller försvaga det motstånd, som möter samfundet från rivaliserande samfunds sida under dess bemödanden att medelst lokala flyttningar uppnå den nödvändiga anpassningen efter naturmiljön och förvärva det erforderliga näringsutrymmet. Men striden blir därmed också den normala umgängesformen mellan fritt rörliga och expansiva grannfolk, och inom dessa bli de krigiska och de fredligt-produktiva funktionerna såtillvida sammanflätade, att den krigiska aktiviteten blir det vanligen ofrånkomliga medlet att förvärva de behövliga eller önskade näringsmöjligheterna, den blir ett slags förberedelsearbete för den egentliga produktionen. Detta förberedelsearbete, denna till krigshandlingar stegrade och intensifie-

rade energiförbränning utgör emellertid — i motsats till produktionsverksamheten i inskränkt bemärkelse — rytmiskt eller sporadiskt återkommande inslag i folkens liv, maxima i deras kraftutveckling, mellan vilka en viss återhämtning och avspänning äger rum.

Befastheten medför en radikal förvandling av krigets plats och betydelse i samhällslivet. Uppodlingen av jorden och koncentrationen av handlingskapaciteten på fredliga verksamhetsgrenar inaugurerar en pacificering av samhällslivet, en reducering av utrymmet och uppgifterna för de krigiska inslagen. Jordbruket — och efter jordbruket hela serien av specialiserade och lokalt fixerade näringsgrenar — innebär ett intensivare utnyttjande av de tillgängliga försörjningskällorna än de nomadiska och pastorala livsformerna och därmed minskade anspråk på geografisk expansion; det varken kräver eller möjliggör nomadtilvarons rörlighet. Samtidigt blir också behovstillfredsställelsen tryggare, livsföringen vinner i kontinuitet och förmår i stigande grad eliminera tillfälligheternas och de oberäkneliga växlingarnas spel. Denna utveckling i riktning mot ökad säkerhet och kontinuitet, mot regelbundenhet i alla livets förhållanden, den successiva reduceringen av ovisshets- och otrygghetsmomenten, når sin höjdpunkt i det moderna samhället, i industrialismens och arbetsfördelningens, handelns och kommunikationernas samhälle. Men under denna utveckling, där beroendet av naturfaktorn slutligen blir så indirekt och förmedlat, att konsumtionen endast i ringa grad påverkas av de diskontinuerliga och störande inslagen, där produktionsprocessen blivit så lång och komplicerad, att störningarna under dess begynnelsestadier nå dess avslutningsstadier endast i starkt förminskad skala — och där den sålunda också fungerar såsom ett slags stötdämpare — blir samhället i gengäld i allt högre grad känsligt för krigiska ingrepp; det stabila, pacificerade, geografiskt fixerade samhället är sårbarare och erbjuder fler angreppspunkter än det rörliga och expansiva, särskilt just genom sin mer eller mindre komplicerade produktionsapparat. Så får kriget mer förödande och djupare gripande verkningar, ju fastare samhället engagerar sig i fredsmiljön; kriget blir ett hot icke blott mot kombattantens person och individuella tillvaro, icke blott mot hans egendom, mot prestationerna av hans arbete, utan det vidgar sin front, det utvidgas till att bli ett hot även mot hans produktions-

möjligheter, mot hans framtida försörjning, mot de efterkommande släktledens existens. Särskilt ömtålig blir situationen genom den specialisering och arbetsfördelning, som utmärker kultursamhället: verkningarna av ett krigiskt ingrepp bli här ej — såsom i det amorfa bondesamhället — lokalt begränsade till angreppspunkten, utan till följd av delarnas starka inbördes beroende fortplantas liksom i en högt utvecklad organism de innervationer och smärtförmimmelser, som ingreppet väcker till liv, genom hela samhällskroppen. Förmodligen är det denna pinsamt starka förmimelse av känslighet och sårbarhet, av delarnas, de sociala skiktens och de sociala specialområdenas intima ömsesidiga beroende, som ligger bakom det monotona kravet på säkerheter och garantier i nutidens Europa. Förmodligen är det samma förmimelse som, i förening med tanken på det moderna krigets oöverskådliga skadeverkningar och intrycket av försvarsmedlens — verkliga eller förmenta — oförmåga att motsvara anfallsvapnens effektivitetsnivå, inspirerat och inspirerar de pacifistiska bemödandena. Det förefaller sålunda, som om rustningsivern och fredssträvandena, bägge på sitt sätt symptom på fruktan för kriget; trots all inbördes motsättning hade vissa gemensamma rottrådar. Och det förefaller också, som om den europeiska politikens permanent aktuella problem: den nationella säkerheten och rustningarna, komplicerades just genom rustningarnas dubbla betydelse: att garantera och hota fredstillståndet, genom de defensiva åtgärdernas ödesdigra egenskap att antaga ett offensivt utseende utanför nationsgränserna. Sannolikt var det en besläktad mentalitet, ett analogt behov av försvar, som sporrade krigskonsten till särskilt hög utveckling hos kultiverade men numerärt underlägsna folk, såsom greker och romare. För dem var det ett livsvillkor att kompensera den kvantitativa underlägsenheten med kvalitativ överlägsenhet.

Men icke endast det mer specialiserade näringslivet utan redan den blotta bofastheten medför en värnlöshet, som kräver ett särskilt skydd såsom ersättning för de sociala elementens förlorade rörelseförmåga. Så inleder bofastheten den ändlösa, oöverskådliga, sociala differentiationsprocessen genom att ge upphov till en primär, grundläggande uppdelning mellan fredliga och krigiska funktioner, ett embryo till den efterföljande arbetsfördelningen. Härmed tenderar

själva folket att pacificeras, kriget blir en uppgörelse mellan specialiserade krigsmakter. Denna specialisering bidrager på sitt sätt att vidga klyftan mellan den fredliga och den krigiska tillvaron, mellan hären och civilbefolkningen. Hären blir en i stor utsträckning isolerad samhällsbildning, som lever sitt eget liv, utbildar egna sedvänjor, lagar och institutioner, och som präglas av krigets specifika mentalitet: dess hårdhet och ringaktning för människoliv, dess behov av starka retningar och den intima personliga beröringen mellan dess element, som gör även den privata livssfären till gemensam egendom; dess brist på respekt för fredstillståndets rättsordning och moralkodex, allt motsättningar och differenser, som göra en konfrontation eller övergång mellan de båda tillstånden särskilt påfrestande.

Bofasthet och fredliga värv, koncentrationen av handlingskapaciteten på direkt produktiva uppgifter, medföra emellertid icke blott en högre grad av känslighet för angrepp från yttre fiender utan också ett ökat beroende av den sociale makthavaren, som genom att binda sina underlydande vid jorden mera fullständigt får dem i sin hand, även om bundenheten ej sträcker sig så långt som till livegenskap. Bofastheten betecknar därigenom begynnelsen till en period av fullständig social underkastelse och förnedring för samhällets djupa lager, och detta vare sig bondeklassen frivilligt förvandlar sig till undervasaller för att erhålla skydd mot främmande inkräktare, såsom under det karolingiska rikets upplösningstid och i England från 600-talet — i sistnämnda fallet förberedande länsväsendets definitiva införande efter den normandiska erövringen på 1000-talet — varvid också folkhären småningom upplöses och ersättes av en yrkeshär, eller statens eller furstens behov att underhålla ett krigarstånd framtvingar allmogens bundenhet vid torvan och förvandlar den till ett simpelt jordbruksredskap, såsom i det romerska riket i början av 300-talet och i Ryssland mot slutet av 1500-talet. Så uppstod den för feodalväsendet typiska uppdelningen av samhällselementen i ett krigiskt överskikt och ett produktivt underskikt med alla maktmedel koncentrerade hos det förstnämnda skiktet, och denna ensidiga maktfördelning, denna bondeståndets faktiska och formella ofrihet kom för övrigt att överleva medeltiden och länsväsendet. Långt efter nationalstaternas uppkomst, långt in i

nyare tid — Ryssland representerar här det extrema fallet — utgjorde bönderna alltjämt viljelösa och värnlösa produktionsmedel, de betraktades och behandlades som inventarier bland andra inventarier, såsom vid jorden fastlåsta pertinenser. Denna kuvade bondeklass var oftast isolerad även från den nya krigarkasten, vasallernas efterträdare, legotrupperna. Endast undantagsvis rekryterades dessa från den bofasta allmogen, vanligen värvades de bland skaran av rotlösa och vinddrivna existenser och med förkärlek — liksom fogdarna i Sverige under unionstiden — från utlandet. Ty en utländsk, för det egna folket främmande här utgjorde otvivelaktigt ett mera smidigt, känslolöst och viljelöst redskap i makthavarens hand än en av de egna undersåtarna sammansatt här. Denna kosmopolitism inom de statliga stridsorganen sträckte sig för övrigt även till befälsposterna. Under det trettioåriga kriget leddes österrikiska och bayerska trupper av skotska, irländska, vallonska och italienska befälhavare. Vid ett tillfälle — det var vid Rheinfeldens 1634 — inträffade till och med den makabra situationen, att den kejsrerliga hären anfördes av en fransman och den franska hären av en tysk. Ännu i Napoleons armé tjänstgjorde officerare av italiensk, tysk, polsk, spansk, holländsk och ungersk nationalitet. Denna denationaliserade, professionella här blev ett maktmedel ej blott mot yttre fiender utan även gentemot det egna folket, under den nyare tidens början även mot rebelliska undervasaller. Fursten måste nämligen underhålla stridskrafter icke blott för att kunna försvara och utvidga sitt maktområde utan även för att kunna utkräva tjänster och arbetsprodukter av sitt folk, och han måste försvara sitt maktområde och utkräva tjänster och arbetsprodukter av sitt folk för att kunna underhålla sina stridskrafter. Befästandet och utvidgandet av maktområdet och förstärkningen och underhållet av stridskrafterna alternera såsom mål och medel i denna absolutistiska politik, som har en ödesdiger benägenhet att försätta enväldshärskaren i ett tvångsläge och att underblåsa de expansiva tendenserna. Just emedan enväldshärskaren är enväldshärskare, kan och vill han icke avstå från denna politik, han kan och vill icke inskränka sina stridsmedel eller lätta trycket på befolkningen, ty därigenom skulle ett vakuum uppstå i den politiska atmosfären, som under en eller annan förevändning genast skulle ockuperas av

usurpatorer eller konkurrerande envåldshärskare. Liksom i det moderna samhället fruktan för kriget och rustningarna stå i växelverkan och ömsesidigt förstora varandra, råder i självhärskardömet en korrelation mellan utvidgningstendensen och stridsmedlen. Denna till sin struktur progressiva politik har en naturlig benägenhet att gravitera mot den undre gränsen för de sociala bottenelementens livsmöjligheter och anpassningsförmåga, att bringa trycket på befolkningen till sitt maximum och befolkningens standard till dess minimum.

I feodalstaten var befolkningen endast indirekt underkastad statsmakten, omedelbart var den subordinerad sin länsherre, sin *seigneur* eller *landlord*. Om denna subordination *de facto* var en konsekvens av livegenskapen och den påtvungna lokala orörligheten, som gjorde det omöjligt att undfly länsherrens maktutövning, så utgjorde dock makten över folket — däri inbegripet den obeskurna rätten att utkräva pålagor — enligt det feodala betraktelsesättet ett derivat av furstens äganderätt till landets jord. Statens egentliga makt och myndighet blev sålunda av medelbar natur, den blev ett korollarium till en förfoganderätt av närmast privaträttslig natur. Denna furstens ursprungliga besittningsrätt till statsterritoriets jord och den därur härledda rätten att förfoga över jordens bebyggare utslöt strängt taget varje form av rättskapacitet för bondeklassen, dess villkor reglerades ej såsom vasallernas av fiktiva eller formella kontrakt, utan folket blev i stort sett ett passivt och viljelöst material för furstens på nyssnämnda rättsgrunder vilande maktutövning. I den mån folket och jorden endast utgöra indirekta och krigarståndet och stridsmedlen direkta betingelser för statsverksamheten, för tillväxten och konsolideringen av furstestatens maktsfär, kan emellertid varken den fredligt arbetande eller den stridande delen av befolkningen sägas ingå i staten. Redan denna gruppering av ändamål och medel gör folket till verktyg för, men ej beståndsdel av staten. Hären blir en exekutor av, men ej en komposant i statsviljan, och folket, näringskällorna, naturens rikedomar och arbetets frukter bli objekt för denna vilja. Folkets inkorporering i staten, dess förvandling från medel till mål för statsverksamheten, tillhör ett relativt sent skede i såväl den idéhistoriska som den politiska utvecklingen.

En konsekvens av den nyss berörda maktfördelningen — den exklusiva koncentrationen av alla befogenheter och resurser i samhällspyramidens topp och den fullständiga maktlösheten hos de underliggande lagren — utgjorde allmogens politiska likgiltighet, dess absoluta brist på intresse för statens problem och konflikter. För underklassen var det utan betydelse, vilken överordnad individ, grupp eller politisk enhet den var subordinerad, så länge trycket uppifrån var ungefär lika starkt överallt, så länge den sociala strukturen överallt var likartad. Icke ens den egna statsbildningens upplösning förmådde under dylika villkor uppväcka de breda lagrens protester. Ännu i slutet av 1700-talet mötte Polens delningar knappast något motstånd från de polska böndernas sida. Folkets långsamma inväxande i samhället, dess småningom uppkomna solidaritet och enhet med den stat, som från begynnelsen framstått enbart såsom dess uppdrags- och befallningsgivare, dess känsla av gemenskap eller identitet, av intresse i och delaktighet av denna stat är resultatet av en process, bakom vilken döljer sig ett heterogent komplex av förutsättningar och faktorer. Lättnaden i trycket från överskiktet och rättssäkerhetens och rättsskyddets utbredning över hela den sociala skalan, upphävandet av livegenskapen och de adliga företrädesrättigheterna, religionens tillbakaträdande till förmån för profana intressen och motiv och stadsväsendets och de borgerliga sysselsättningarnas utveckling och slutliga övervikt, befolkningens differentiering och den begynnande sociala cirkulationen samt uppkomsten av alternativa utkomstmöjligheter och livsformer utgöra snarare godtyckligt valda exempel än en uttömmande förteckning på dessa omständigheter, som i förening och samverkan upphävt de breda lagrens ursprungliga likgiltighet gentemot staten och dess organ, som ersatt denna likgiltighet med ett positivt, medvetet ställningstagande, en känslöbetonad inställning till de sociala formationerna. Idéhistoriskt utgår denna sammanväxningsprocess närmast från den naturrättsliga spekulativen, som ville skydda den enskilde mot samhällsmakten genom att utrusta honom med aprioriska, oförstörbara rättigheter, och som ville förlika individens ursprungliga självbestämningssätt med statens myndighet genom att framställa samhällstillvaron såsom en frivillig, självvald, kontraktsenlig position. Vissa äldre naturrättsliga konstruktioner utmynnade likväl i

en statsdespotism, som snarare bekräftade än protesterade mot de rådande sociala villkoren. Det är egentligen först i det rousseauanska folksuveränitetsbegreppet, som de djupa ledens sociala uppgång får en andlig inspirationskälla och stödjepunkt, och som folkets införlivning med staten får en teoretisk motivering. Genom denna etappvis försiggående införlivning förvandlas staten i den enskildes föreställningsvärld från enbart härskande och överordnad instans till ett skydd för individen, till garant för hans ställning i samhället. På visst sätt övertager staten härvid religionens ursprungliga psykologiska funktion: att tillfredsställa behovet av trygghet och visshet, fasthet och oföränderlighet, rättvisa och godhet i en osäker och okänd, nyckfull och föränderlig, grym och orättvis värld. Den timliga verkligheten desavuerar och åsidosätter med upprörande likgiltighet och respektlöshet alla värden och ideal, dess oavbrutna skapelse- och förintelseprocesser ta ingen hänsyn till värdefullhet och värdelöshet, naturen befrämjar och motverkar, påskyndar och fördröjer, förstorar och förminskar utan åtskillnad det goda och det onda, det rätta och det orätta. Men långt ifrån att avskrika eller uppgiva dessa värden och ideal förlägger den religiöse deras förverkligande till en transcendent, tidlös sfär, där realiserandet dessutom kan förutsättas bli mer restlöst och fullständigt än i sinnevärlden, vilken så degraderades till något oväsentligt; jordelivet blir en negativ och innehållslös eller en relativt oviktig avvaktan på den eviga, översinnliga värld, som skall tillmötesgå de i den fysiska tillvaron försummade och ignorerade ideella kraven och förväntningarna, och som definitivt skall övervinna den relativitet, som vidlåder alla mänskliga förhållanden. Bakom förskjutningen i idealbildningen från den religiösa till den profant-sociala sfären, bakom de politiskt-sociala förebildernas tilltagande övervikt i konkurrensen med de religiösa, torde ligga ungefär följande idéförutsättning: icke en osinnlig värld bortom tid och rum, utan det konkreta samhället, staten, skall övervinna den smärtsamt stora distansen mellan ideal och verklighet, mellan strävan och mål. Individens egen kraft förnimmes vara otillräcklig att övervinna denna distans; därför måste individen investera sina energier och förhoppningar i en överpersonlig bildning av utomordentlig kompetens, i ett gudomligt, allsmäktigt väsen, i staten eller — såsom

den revolutionäre proletären — i massan, emedan endast den revolutionära massan är en jämbördig motståndare till staten. Så kompenseras den individuella svaghetskänslan av en maktkänsla, knuten till den överpersonliga bildningen, vare sig denna bildning är av religiös eller politiskt-social natur. Föreställningen om tillhörighet till en stat eller nation, en klass eller grupp, en massa eller organisation — och därmed delaktighet av dess kraft och respektabilitet, dess storhet och skydd — utgör en modern, profan metod att psykologiskt lösa det personliga otillräcklighetsproblemet.

Endast med hjälp av en fast religiös förankring kunde äldre tiders summariska och omodifierade maktförhållanden erhålla de behärskade elementens godkännande — något, som förklarar religionens dominans, renlärighetsivern, intoleransen och den hysteriska upprördhet, som mötte varje angrepp eller tvivel på och avvikelse från de religiösa dogmerna. De handlingsregler och attityder hos människorna, som äro av grundläggande betydelse för den sociala gemenskapen, utan vilka varje samhällstillvaro vore otänkbar, peka undantagslöst på ett religiöst ursprung. Tydligast framträder detta i primitiva samhällstyper, där de med pinsam noggrannhet respekterade magiskt-religiösa föreställningarna och föreskrifterna utgöra det sammanhållande momentet. I det moderna samhället åter fungerar rättssystemet såsom en ersättning för detta religiösa bindemedel, och den religiösa motiveringen för handlingsvanorna och beteendena träder i bakgrunden. De rättsliga regler och institut, som gjorde det romerska riket till en mäktig och bestående stat, hade ett — särskilt beträffande *jus gentium* påvisbart — religiöst-sakralt underlag, och de antika folken betraktade sina konungar, stundom också adeln, såsom heliga och voro mycket angelägna att även under sina krigiska företag vara sina gudar till behag och utverka deras bistånd. Ur den mysteriösa fruktan för gudarna, som än i dag sammanhåller vilda stammar och påtvingar dem det nödvändiga måttet av social disciplin, utbildades så lydnds- och trohetsplikten mot statsöverhuvudet. Religionen blev den förmedlande länken mellan härskare och behärskad — såväl före som efter kristendomens införande — och hela samhället uppfattades slutligen som ett led i en gudomlig, oföränderlig ordning. De faror, varmed överträdandet av de religiösa buden föregåvos vara för-

bundna, men också det mått av optimism och förhoppningar, som religionen lämnade utrymme för, dess hänsyftning på en kommande, ideell tillvaro, blev det, som förlikte gemene man med hans jordiska villkor, och som tillbakavisade alla eventuellt uppdykande upproriska impulser. Så blev religionen en samhällsbildare och konfessionen en politisk faktor av avgjort större betydelse än nationaliteten icke blott under medeltiden utan långt in i nyare tid. Men innan religionen spelat slut sin politiska roll, börjar det vaknande nationalmedvetandet, först i England, senare i Frankrike, konkurrera med och avtrubba den av religiösa betraktelsesätt dominerade lojaliteten mot fursten, den gryende känslan av etnisk särart krävde med allt starkare intensitet att få komma till politiskt uttryck och statligt inflytande. Vördnaden för statsöverhuvudet undergår härvid en motivförskjutning: de religiösa fullmakterna och den religiösa kompetensen träda tillbaka, och fursten dyrkas mera i egenskap av centralfigur eller representant för nationen, han blir en symbol för den folkliga enheten. Men nationalkänslan fordrar också — och därmed framträder ett naturrättsligt, icke-religiöst motiverat anspråk, en föreställning om nationen och folket, mänskligheten och personligheten, såsom utrustade med rättskapacitet och rättigheter gentemot fursten och adeln — att statens personliga överhuvud underordnar sina privata och dynastiska intressen under folkets intressen, att han erkänner nationen såsom överordnad instans — något som fick ett uttryck i den engelska idealteckningen av *a patriot King*. Då de nationella idéernas förespråkare förmenade sig finna bristande överensstämmelse mellan den faktiska politiken och nationens intressen, fick deras patriotism en reformatorisk, stundom revolutionär anstrykning; patriot blev stundom liktydigt med radikal eller omstörtningsman, exempelvis i Frankrike under *l'ancien régime* — där denna patriotism sålunda utgjorde en protest mot Ludvig XIV:s deklARATION: *l'état, c'est moi* — och i Ryssland under Alexander I. Emedan nationalmedvetandet, inspirerat och förstärkt av naturrättsliga idéer, så att säga erbjöd en rikare moralisk kraftkälla för statsbildningen än den visserligen förfinade och differentierade — men samtidigt genom förfiningen och differentieringen såsom socialbildande kraft försvagade — religiositeten och den förbleknade och avtrubbade känslan av lojalitet och rätts-

löshet mot fursten, övergick staten från att vara dynastisk till att bli nationell, nation och stat tenderade att sammansmälta till en nationalstat, liksom tidigare feodalstatens län sammansmält till en furstestat. Och i denna nationalstat blev nationaliteten den sammanhållande faktorn, liksom religionen utgjorde förbindelsemedlet inom de tidigare staterna.

Så länge människolivet ännu behärskas av den allt överskuggande närheten till naturen, förmår religionen på ett i allmänhet idealiskt och fullständigt sätt fungera såsom ankarfäste för individen i hans begränsade, isolerade värld, såsom normgivande instans för hans handlande och såsom regulator av de sociala relationerna. I det moderna samhället är det emellertid ett annat grundförhållande än beroendet av naturen, som trängt fram i medvetandets blickpunkt, nämligen beroendet av medmänniskorna. I arbetsfördelningens och kommunikationernas, industriens och handelns, teknikens och rationaliseringens fint differentierade och förgrenade samhällsbyggnad har känslan av beroende av den naturliga miljön undanträngts av en känsla av beroende av den sociala miljön, av den sociala helheten. Det allmänna blir genom arbetsfördelningen beroende av den enskildes prestationer, och den enskilde av det allmänna, av alla andra prestationer. Därmed känner sig individen via arbetsfördelningen bunden vid det hela och icke blott bunden utan också delaktig av den sociala helheten, han känner sig såsom ett led i en social gemenskap. Denna konstellation — bundenheten eller beroendet och delaktigheten eller tillhörigheten — medför emellertid samma logiskt olösliga problem som uppfattningen av staten som ett viljande väsen. Ty lika litet som den enskilde kan fortfara att utgöra objekt för den vilja, i vilken han upptagits såsom subjekt, lika litet kan han stå i relation till den helhet, i vilken han ingår som beståndsdel. Psykologiska fakta äro dock här som eljest tämligen okänsliga för logiska överväganden och subtiliteter. Fastmera synes just den intensiva förnimmelsen av gemenskap och tillhörighet, av ett-vara med samhället och identitet med samhällsviljan, utgöra en produkt av det ömsesidiga beroendet, av den allt livligare växelverkan mellan de sociala elementen, av det allt finare och allt rikare förgrenade nätet av sociala relationer och förbindelser. Så slår känslan av beroende över i en

känsla av identitet, ungefär som i den religiösa upplevelsens höjdpunkt, extasen, den fördjupade och intensiva känslan av litenhet och svaghet, av beroende av och subordination under det gudomliga slår över i en känsla av storhet och makt, av identitet med och uppfylldhet av det gudomliga. Genom den sociala differentiationsprocessen, genom arbetsfördelningen och specialiseringen förvandlas det formlösa, av lösa, fristående delar bestående samhället till ett samhälle av i varandra ingripande, med varandra organiskt fastvuxna delar, till ett av inre krafter sammanhållet helt. Prepositionerna över och under — som förefalla svåra att undvara i varje sociologisk betraktelse — bli otillräckliga för att återge denna sociala struktur; dess karakterisering kräver en tredje preposition: mellan. De under tidigare samhällsförhållanden obefintliga mellanpositionerna, som tillkommit först genom den sociala differentieringen, genom att arbetsfördelningen blivit produktionens ledande princip, tendera så att igenfylla klyftan mellan överklass och underklass, att förläna den sociala skiktningen en rik fasettering och terrassering med korta och relativt lätt trafikabla förbindelseleder mellan skilda lager i skarp kontrast till det feodala och absolutistiska samhällets kategoriska och definitiva uppspaltning i en härskande överklass och en behärskad underklass. Därmed möjliggöres den för demokratierna typiska ståndscirkulationen och sociala rörligheten, omedelbart över ett tämligen snävt begränsat område, på längre sikt över hela den sociala skalan.

Känslan av enhet med samhället och solidaritet med stat och nation, av lojalitet och förpliktelse gentemot det relationssystem, för vilket staten utgör en sammanfattning eller symbol, har emellertid också andra rötter än de inre-sociala strukturförändringarna. Vid sidan av den gemensamma konfessionen och den till de inre omgestaltningarna anknutna inställningen till det egna samfundet utgöra nämligen såväl under primitiva som kultiverade förhållanden de aggressiva och fientliga förvecklingarna med andra samfund en faktor av dominerande betydelse för den politiska enhetsbildningen. De yttre relationerna, spänningarna och konflikterna uppväcka ständigt intrasociala reflexer och reaktioner. Särskilt blir så fallet, då den ömsesidiga latent aversionen övervinner alla tillbakahållande moment och utlöses i direkt krigiska handlingar. Den krigiska akti-

viteten förutsätter såväl vid defensiva som offensiva operationer en långt gående förbindelse och en livlig växelverkan mellan de individuella elementen, en organisering och centralisering av de enskildas energier och resurser. Liksom krigsmakten själv är det starkast centraliserade socialorganet, företer hela samhället i krigstillstånd en stramare och enhetligare organisation och en fastare konsistens än i fredstid. Och krigshot och krigsförberedelser förbinda icke blott de individuella elementen utan även angränsande men eljest fristående och till och med rivaliserande sociala grupper. Så började de germanska fylkena redan före folkvandringstiden sammanslutas till större stamriken under gemensam konung, och så torde den romerska härens ockupationshot ha sammansvetsat åtskilliga spridda stammar i Europa till färre och starkare enheter. Så var fallet exempelvis i Skottland, där senare också nordmännens härjningar framtvingade en fusion mellan pikternas och skoternas riken, i fortsättningen ytterligare sammanhållen genom de långvariga gränskonflikterna med England. Så utgjorde det akaiska förbundet — som dock aldrig ledde till någon statsbildning — de splittrade grekiska stadssamhällenas svar på hotet från Macedonien, liksom småstaterna på Pyrenéiska halvön unierades först under kampen mot morerna. Så förbereddes — för att fortsätta exemplifieringen — bildandet av den franska nationalstaten under de långvariga krigen mot England under de fjortonde och femtonde århundradena, liksom — ehuru långt senare — det tyska riket under de krigiska förvecklingarna med Frankrike. De schweiziska enhetssträvandena arbetade under trycket av österrikiska, burgundiska och slutligen även franska maktanspråk och de italienska under inverkan av interventionshot från Österrike och Frankrike. Något annorlunda ligger saken till; då kriget icke avser att avvärja ett angrepp från en gemensam fiende utan att uppnå politisk befrielse från en gemensam härskare. Så snart kriget höjt sig över den rena nedslaktningens och människojaktens — här i inbegripet jakten på människohuvuden — nivå, blir krigsresultatet för den besegrade partens vidkommande ett totalt eller partiellt förslavande. Ursprungligen bortfördes där till de besegrade och ersattes av koloniserande befolkningselement från det segrande landet, en metod, som tillämpades av babylonierna — judarnas babyloniska fångenskap utgör måhända historiens

mest kända exempel, ehuru denna fångenskap endast omfattade ett fåtaligt övre lager av befolkningen —, assyrierna, kaldéerna, mederna och perserna. Ännu i 1500-talets Ryssland förekommo folkomflyttningar av denna art, och den engelska koloniseringen av Irland i samband med irländarnas partiella fördrivande torde ha varit ett av de sista utslagen av denna politik. Men underkuvandet kan givetvis ske utan dylika omflyttningar. Så ha bofasta, jordbrukande och fredliga folk ofta lockat vilda, krigiska, icke bofasta stammar till lättköpta segrar — exempelvis i Indien —, varvid resultatet vanligen blivit en ny samhällsbildning med ett krigiskt överskikt och ett produktivt underskikt ungefär som i feodalstaten. Det indiska kastväsendet anses för övrigt återspegla forntida folkblandningar av denna art. I detta sammanhang är emellertid det väsentliga, att själva underkuvandet nödvändiggör en organisationsverksamhet, som förbereder den egentliga statsbildningen. Erövringar och segrar kräva ett efterarbete, som grundlägger nya samhällsformer. Själva exploateringen av den besegrade parten och dennes egendom, av krigsvinsten, ger — låt så vara i krigets skugga — upphov till en övervägande fredlig aktivitet, till förvaltnings- och administrationsåtgärder, till en begynnande arbetsfördelning. I dessa exploateringsformer ligger fröet till en statlig organisation, och såtillvida kan staten till sitt ursprung sägas vara en krigsförberedelse eller ett krigsresultat. Den organisatoriska bearbetningen av det besegrade materialet innesluter vad som på tyskt språk kallas en *Vergesellschaftung*, de underkuvade tvingas av sina besegrare att samlas till eller ingå i en social enhet, mindre genom själva nederlaget än genom nederlagets följder. Härtill bidrager också, att härskaren just i sin egenskap av härskare tillika framstår såsom en latent motståndare, en situation, som redan i och för sig är ägnad att åstadkomma ett närmande mellan de besegrade parterna. Så torde den romerska expansionen utöver snart sagt hela det då kända Europa indirekt ha befordrat den senare statsbildningen inom detta område, icke så mycket genom den allt hänsynslösare utsugningen av provinserna som fastmera genom organisationen och instrumenten för denna utsugning, dess former och metoder, liksom senare den europeiska koloniseringen i Nya världen utgjorde en förberedelse till nya statliga enheter. Skilsmässan från moder-

landet ter sig numera nästan som den normala slutpunkten i koloniernas politiska utveckling. Men denna enhetsbildande kraft och detta krav på politisk autonomi uppstår icke blott inom provinser och kolonier utan även och till och med i än högre grad i fullt kultiverade lydriken, och detta också om subordinationsförhållandet antagit relativt milda former. Så utlöste exempelvis den spanska hegemonien det nederländska frihetskriget och upphävde all oenighet mellan det underkuvade landets delar, liksom senare de belgiska områdena sammansmälte till en stat under kampen mot holländarna. Så väcktes svenskarnas krav på nationellt oberoende under föreningen med Danmark och norrmännens under föreningen med Sverige, liksom Finland och de baltiska länderna inspirerades och stärktes i sina befrielsesträvanden under de långvariga och energiska russificeringsbemödandena.

Den statliga enheten framstår sålunda såsom en produkt av fientliga relationer av skilda slag och graderingar med andra samfund, men den förutsätter tillika en gemensam religiös underbyggnad eller — på ett senare stadium — en i folkets särart och i den sociala strukturen grundad känsla av nationell gemenskap och samhällssolidaritet. Denna i inre och yttre socialrelationer grundade samhörighetskänsla har emellertid sina modifikationer och gränser; den är graderad, och den har att bekämpa rivaliserande tendenser. Mest reservationslös är denna positiva, bejakande inställning hos de övre och mellersta skikten, för vilkas position, vilkas belägenhet på den sociala skalan staten förutsättes vara garant. Dessutom rekryteras statens funktionärer bland dessa grupper, som därigenom anse sig stå staten närmare eller i högre grad representera och förkroppsliga den än de lägre samhällsklasserna. Men just emedan statsmakten instinktivt uppfattas såsom en grundval för de rådande förhållandena, blir benägenheten för statsfientlighet störst hos det understa lagret, hos proletariatet, som eftersträvar en annan tingens ordning. Hos proletariatet dominerar icke känslan av beroende av arbetsfördelningssystemet såsom helhet, utan proletären känner sig framför allt beroende av en viss grupp: arbetsgivarna, kapitalisterna, det rika och mäktiga överskiktet. Genom denna psykologiska konstellation blir för proletären känslan av klasstillhörighet en ersättning för nationalmedvetandet. Endast i den mån prole-

tariatet uppblandas med andra sociala element, i den mån mellanskikten tillväxa och därmed öppna möjligheter för en vidgad tillströmning från underskiktet — medelklassgruppernas relativa tillväxt och industriarbetarklassens relativa tillbakagång är en internationell företeelse, som utmärker efterkrigstiden, och som bland annat står i ett visst samband med rationaliseringsprocesserna inom produktionen — försvagas dess politiskt-sociala opposition, och endast då framstår nationalstaten såsom en stabil, organisk enhet, såsom en inifrån sammanhållen helhet. Fallet Förenta staterna ter sig som en magnifik illustration till denna sammanväxningsprocess. Här har det snabba inre kretsloppet, de i den sociala strukturen grundade extremt rika möjligheterna till avancemang och befordran för de lägre klasserna tillmötesgått det gemensamma behovet av social distinktion och utmärkelse hos invandrarskaror av den mest skilda härkomst och mentalitet och därmed fullständigt lyckats assimilera detta heterogena befolkningstillskott samt alstrat ett nationalmedvetande och en nationalstolthet hos medborgarna, som besegrat alla rivaliserande politiska höjelser.

Samhällslivets förvandling från att domineras av det ensidiga beroendeförhållandet mellan ett fåtaligt överskiikt och folkets stora massa till att uppfyllas av en intim växelverkan mellan de sociala elementen av alla digniteter — en omvandling, som i stort sett tillhör 1800-talet, men som ännu ej avstannat — har i tvenne avseenden påverkat kriget. Genom det moderna samhällets elasticitet, genom utkomstmöjligheternas mångfald, genom det intensivare och rationellare utnyttjandet av näringskällorna blir expansionskriget en mindre nödvändig följd av folkstockens tillväxt än under primitivare förhållanden. 1800-talet företer en enorm ökning av folkmängden men samtidigt en avtagande krigsfrekvens. Industrialismen och hela det ekonomiska livets radikala omgestaltning ha nämligen tillgodosett expansionsbehovet, det stigande kravet på underhållsmedel för befolkningen. Den krigiska expansionen har omvandlats till en fredlig — i vilken fredliga, ekonomiska, produktiva expansion kolonialpolitiken dock kan sägas ha utgjort ett mindre fredligt inslag. Men vidare. Kriget blir icke längre ett krig om folket och landet, med människomaterialet och dess prestationsförmåga såsom passivt objekt, utan det blir ett krig mellan

folk, det i staten inkorporerade folkets krig mot ett annat folk. Kriget upphör därmed att bli en för massorna mer eller mindre likgiltig uppgörelse mellan stridsorganen, det vidgar sin sfär och blir en hela samhällets angelägenhet; folket blir ej längre ett viljelöst och till politisk överksamhet dömt offer för kriget, det inträder som aktiv part i striden. Värnpliktsinstitutionens allmänna införande i de europeiska länderna under loppet av 1800-talet återspeglar detta förändrade läge, den nya solidariteten eller enheten mellan stat och folk. I och med feodalväsendets utbredning råkade värnpliktsinstitutionen i förfall — detta i samband med förändringar i stridsföringens teknik och medel, det tungt beväpnade rytteriets ökade betydelse och därmed det minskade behovet av fotfolk. Över huvud sammanhånga ofta sociala omvälvningar och nydaningar med förändringar i stridssätt och härordning. Det grekiska adelsväldets förfall under 600-talet f. Kr. antages vara förbundet med folkhärens överlägsenhet över de äldre aristokratiska krigsorganen, liksom inrättandet av militärtribunernas och censorerernas ämbeten i det romerska riket förmodas stå i relation till reformer i härens sammansättning och rekrytering på 400-talet f. Kr. — Under Napoleonskrigen återinfördes värnplikten, först i Frankrike och därefter — under krigshändelsernas direkta tryck och trots det fackmilitära motståndet — i Preussen. Genom värnpliktsinstitutionen förvandlades de heterogena, av lösa, ofta tvivelaktiga och opålitliga element sammansatta legohärarna, som vanligen voro av tämligen begränsad omfattning, till masshärar med enhetlig nationalitet och mentalitet. Liksom före feodalväsendets tid blev hären åter en folkhär, och därmed utjämnades småningom all motsättning mellan folk och här.

Skenbart strider denna utveckling mot arbetsfördelningens och den sociala differentieringens princip; den tyckes beteckna en återgång till primitivare förhållanden, den upphäver den tidigare ganska skarpa gränsen mellan militär och civilbefolkning och engagerar hela folket i kriget. Under världskriget utsträcktes *de facto* värnplikten i de krigförande länderna till hela befolkningen. Näringslivet i dess totalitet, alla nationens materiella och personliga tillgångar ställdes direkt eller indirekt i krigets tjänst. Denna ofantliga utvidgning av krigstjänstskyldigheten kodifierades åtminstone

i ett land, Frankrike (genom den så kallade Boncourlagen). I själva verket är denna mobilisering och militarisering av hela samhället snarast en följd av arbetsfördelningen, av industrialiseringen och de radikala omläggningarna på produktionslivets område. Icke blott produktionen utan även samhällets försvarsanstalter ha profiterat av och effektiviserats genom den tekniska utvecklingen; den moderna krigföringen har liksom produktionsverksamheten mekaniserats och maskiniserats, rationaliserats och specialiserats, den har tillägnat sig produktionens teknik och metoder och samtidigt blivit mera direkt, i flera avseenden och i större utsträckning beroende av hela produktionssystemet, distributionsmedlen och kommunikationsväsendet än den primitivare krigföringen, vilken givetvis även den måste uppbäras och underhållas av en produktiv verksamhet, men där denna verksamhet och krigföringen så att säga bedrevos inom från varandra isolerade samhällsfärer, utan att ömsesidigt ge varandra impulser. Det moderna kriget däremot sätter konsekvent en militär prägel på större delen av produktionsapparaten, och produktionsapparaten effektiviserar direkt, omedelbart, i tekniskt avseende krigföringen och stridsmedlen. Om handeln — och därvid särskilt beroendet av varuinförsel — utgör och alltid utgjort en svaghet vid krigiska tillfällen, har industrien omvänt visat sig vara en kraftkälla. Men krigets industrialisering — med allt vad det innefattar av maskinteknik, rationalisering och effektivitetsstegring såväl beträffande försvars- som anfallsvapnen — har i sin tur företett en benägenhet att göra kombattanter med jämförliga produktiva och ekonomiska resurser likstarka, att skapa en stabil strategisk jämvikt. Redan under rysk-japanska kriget kunde ansatser härtill spåras, men särskilt under världskriget framträdde svårigheten att åstadkomma avgörande militära segrar och nederlag. Det strategiskt-taktiska momentets tillbakaträngande på bekostnad av det tekniska, krigskonstens allt starkare beroende av ingeniörskonsten samt dess internationella spridning resulterade i ett enformigt, ofruktbart ställningskrig, fastlåste krigsrörelserna, stabiliserade fronterna och förhindrade i oanad grad alla offensiva operationer. Det slutliga avgörandet skedde i stället på »de inre fronterna», genom den även mot civilbefolkningen riktade handelsavspärrningen. Ett dylikt krig erbjuder givetvis sämre chanser än

äldre tiders mera manuella och individualiserade stridsmetoder, på samma sätt som den väldiga anhopningen av kapital inom storföretagen på industriens, handelns och kommunikationernas områden, den moderna produktionens vidlyftiga och långvariga förberedelser, den tekniska utrustningens dyrbarhet och arbetsprocessernas samt arbetsorganisationens stabilisering vid en i stort sett gemensam nivå göra de med en priskonkurrens förenade riskerna så stora, att de ej uppväga vinstchanserna. Men trots krigföringens industrialisering, trots dess intensiva utnyttjande av produktionsapparaten lämnar det moderna kriget under vissa förhållanden omvänt större utrymme åt individens initiativ och omdöme än de adertonde och nittonde århundradenas i detalj kommenderade truppörelser. Detta påstås särskilt gälla den krigiska aktivitetens kulmen — ställningsslaget — då endast ett fåtal individer gemensamt kunna dirigeras av en överordnad, och då en central ledning sålunda försvåras.

Över huvud får den enskildes uppträdande större social vikt i krigstid än i fredstid; det stridande samhället är synbarligen särskilt känsligt för sina medlemmars beteenden och handlingar. Samtidigt som kriget förlänar samhället en stramare och mer centraliserad organisation, tenderar det att uppluckra och upplösa fredstillståndets relationer och lagringar, att inordna de sociala elementen i ett nytt kraftfält. Men trots denna omskiktning, som ställer individen under statens omedelbara förmynderskap och de militära organens centrala ledning, blir individens aktivitet och attityder på ett mera oförmedlat sätt avgörande för det hela, gememens reaktioner få avlägsnare, överskådligare och svårberäkneligare konsekvenser än i fredstid, och hans moraliska egenskaper framträda därför i skarpare belysning. Kriget knyter, förefaller det, med åsidosättande av fredstillvarons hela komplicerade relationssystem direkta förbindelser mellan staten och den enskilde, den enskilde blir direkt beroende av staten och staten direkt beroende av den enskilde. Därför uppvisar också krigssamhället ett intolerant och fordrande ansikte. Kriget innesluter ett hot mot statens under fredliga förhållanden självklara, icke ifrågasatta existens. Den blotta eventualiteten, att krigets utgång kan äventyra det, som förmenas vara det gemensamma underlaget för allas tillvaro, pla-

cerar spontant detta gemensamma i centrum av individens intresssfär. Härvid inverkar på ett avgörande sätt, synes det, den omständigheten, att krigets resultat — och därmed den sociala helhetens framtida öde — är mer ovisst än den monotona, regelbundna, fredliga vardagsverksamhetens. För alla situationer i livet är det betecknande, att det mänskliga handlandets konsekvenser i viss utsträckning äro ovissa. Liksom varje organism befinner sig i ett mellantillstånd mellan anpassning och brist på anpassning efter sina naturliga livsbetingelser, liksom varje individ befinner sig i ett motsvarande mellantillstånd beträffande den sociala miljön, befinner sig människan i ett ständigt mellantillstånd mellan visshet och ovisshet i fråga om följderna av sitt handlande. Krigsutbrottet innebär ur denna synpunkt en förskjutning inom detta sammansatta tillstånd, det förstörar ovishhetsfären och förminskar visshetsfären, det höljer det omedelbart förestående i ett ogenomträngligt dunkel. Denna atmosfär av ovisshet bereder i sin tur det psykologiska utrymmet för osäkerheten i stämningläget, för de oförmedlade och skenbart omotiverade kastningarna mellan optimism och pessimism, stridslust och avsky, mod och ångest, som känneteckna krigsmentaliteten. Visshetsmomenten äro så att säga för få för att kunna vederlägga eller ens modifiera stridsstämningens övertro och överdrifter och motverka dess naiva benägenhet att utan gräns förstora alla skeenden, ansatser och möjligheter. Härmed sammanhänger också krigets mystiska tjusning: kriget framstår just på grund av den ovisshet, som omger dess utgång, såsom ett dock möjligt medel att lösa på fredliga vägar olösliga problem. Men därför, att krigstillståndet samtidigt utgör ett ovishhetstillstånd, under vilket samhällets framtida öde och gestaltning ter sig som en obekant faktor, emedan det enda vissa är det negativa: att efterkrigsförhållandena komma att bli annorlunda än förkrigsförhållandena, att efterkrigsstaten i kvantitativa och kvalitativa avseenden kommer att skilja sig från förkrigsstaten, blir tanken på statens blotta existens desto mer framträdande. Detta gäller måhända mindre erövrings- och expansionskriget än försvars- eller frihetskriget, det krig, som Fichte kallade *der wahrhafte Krieg*, kriget för den nationella integriteten. Idén om statens eller nationens oberoende behärskar så hela personligheten, den uppfyller hela medvetandet med undanträngande

av dess övriga innehåll, den ingjuter i individens psyke ett enkelt, enhetligt tankeobjekt. Kriget degraderar utan vidare individen från självändamål till medel för staten. Alla personliga problem te sig efter denna degradering såsom mer eller mindre oviktiga, statsintresset tillbakahåller alla mot den krigiska aktiviteten riktade eller gentemot denna aktivitet likgiltiga motiv och handlingsansatser, det bedövar alla motverkande associationer. Kriget blir en allas gemensamma angelägenhet, det upphäver all motsättning mellan den enskilde och det allmänna; under krigstillstånd går den enskilde på ett mera omedelbart, oförmedlat och oflekterat sätt än eljest upp i den sociala helheten, individen blir utan förbehåll och inskränkningar ett med sin nation, liksom den religiöse i extasen blir ett med det gudomliga självt.

Denna patriotiska självuppgivelse, som är krigets psykologiska förutsättning, utgör dock ingen gratisprestation; den reservationslösa investeringen av de personliga resurserna och förhoppningarna i statsverksamheten, den absoluta underkastelsen under statsintresset och den sociala helhetens fordringar, det totala uppgåendet i den överindividuella livssfären — och därmed nivelleringen av det personliga livsinnehållet — äro förknippade med senare uppdykande anspråk på erkänsla och vederlag, på reella förmåner av den statligt-sociala gemenskapen. Den genom det individuella kraftuppbådet förstärkta statsmakten och forcerade statsaktiviteten förväntas framdeles komma individerna till godo; tillmötesgå deras materiella och immateriella livsvillkor och behov. Därför uppstår ett kritiskt skede för den statliga auktoriteten, om undersåtarnas energier visa sig vara felplacerade, om den koncentrerade statsverksamheten ej motsvarar de sociala elementens förväntningar, om kraftmobiliseringen resulterar i en minskning i stället för en ökning av statens makt, såsom vid ett misslyckat krig; om staten sålunda visar sig oförmögen eller obenägen att gottgöra samhällsmedlemmarnas alla direkta och indirekta upppoffringar, däri inbegripet även den nedskärning av levnadsstandarden, varmed kriget i sista hand måste finansieras. Det var knappast en tillfällighet, att de sociala omstörtningar och revolutionära ansatser, som skakade Europa omedelbart efter världskriget, voro radikalast och starkast inom de av kriget hårdast drabbade och genom fredsvillkoren mest beskurna, belastade och försvagade län-

derna: Ryssland, Tyskland och Österrike-Ungern. På grund av den okritiska och abnorma stegring av förhoppningarna och förväntningarna, som utmärker krigstillståndet, blir det verkliga krigsresultatet nästan alltid — och även för den segrande parten — en besvikelse, och därmed uppstår också gärna en stämning av misstroende mot statsmakten i dess helhet eller mot dess krigsledning, som hårdast drabbar den förlorande parten. Men även i andra avseenden innebär övergången från krig till fred en påfrestning av samhällsordningen. Även om staten och dess organ kunna bära den moraliska auktoritetsförlusten, kvarstår den svårlösta uppgiften att till de fredliga verksamhetsgrenarna överföra den i kriget direkt engagerade delen av befolkningen. Paradoxalt nog synes samhället i detta avseende ha lättare att anpassa sig efter krigstillståndet än efter fredstillståndet. Övergången från krig till fred försätter samhället i en mer kritisk belägenhet än övergången från fred till krig, och detta gäller även det moderna, för krigiska ingrepp överkänsliga samhället. Det nutida näringslivets långt uppdrivna anpassningsförmåga, såväl beträffande arbetskraften som de materiella produktionsmedlen — och man kunde tillägga: människans egen anpassningsförmåga, hennes elasticitet och plasticitet, hennes möjligheter att i sin konsumtion och i sin produktion motsvara krigstillståndets villkor — kontrasterar skarpt mot fredssamhällets oförmåga att absorbera det demobiliserade manskapsmaterialet. Delvis är den aldrig helt övervunna svårighet, som mötte de i världskriget deltagande länderna under deras bemödanden att inlemma de upplösta folkhärarna i produktionsprocessen, att tillskriva det generella, av kriget påtvingade och påskyndade införandet av rationella och arbetsbesparande metoder ävensom det ökade utnyttjandet av kvinnornas arbetskraft. Men även under mindre moderna produktionsförhållanden och sociala villkor bestå liknande svårigheter. De självägande romerska småbönder, som rekryterade hären under den romerska republikens expansionsperiod, förlorade under de långvariga krigen sitt ursprungliga samband med jorden, deras egendom uppsögs småningom av latifundierna, som betjänade sig av rörlig, förslavad arbetskraft, och efter krigens slut befunno de sig sålunda avstängda från möjligheten att återvända till sina forna fredssysslor. I stort sett avstängda även från andra sociala placeringsmöjligheter

kommo därigenom de förutvarande bondesoldaterna att i fortsättningen — utan att formligen degraderas till slavar — bilda ett irriterande, missnöjt och revolutionärt inslag i det romerska samhället. Det sociala underskikt, som tidigare ingått i feodalherrarnas talrika följen, beredde 1500-talets England analoga problem. Feodalismens upplösning tvingade detta befolkningselement till en passivt vegeterande, planlöst ambulerande tillvaro. Jordbruket kunde svåriligen sysselsätta dessa rotlösa existenser, emedan det var stätt i tillbakagång, det begynte under inflytande av den livligare samfärdseln, stadsnäringarnas stigande betydelse och det internationella varuutbytet undanträngas till förmån för fåravel och andra mindre arbetskrävande men därigenom också mindre försörjningskapabla produktionsgrenar. Så uppstod i England — tidigare än på kontinenten — en social bottensats av arbetslösa och hemlösa, en liksom i förtid bildad industriell reservarmé.

Emellertid härbärgerar varje samhälle ett dylikt större eller mindre, nervöst rörligt och heterogent sammansatt skikt, som energiskt motsätter sig alla sociala införlivningsförsök, som undviker alla fasta engagemang i samhället, och som över huvud ej finner sig till rätta under ordnade förhållanden. För denna brokiga skara, som i allmänhet intet anser sig ha att förlora eller riskera, utgör kriget — det yttre kriget såväl som inbördeskriget — i själva verket det enda medlet, som kan föra den upp för den sociala skalan, tillmötesgå dess personliga ärelystnad, sociala ambition och politiska ideal och därmed förlika den med samhället. Ty krigstillståndet vädjar till även dessa elements specifika energier, för vilka fredstillståndet däremot ej lämnar utrymme och uppgifter. Därigenom att kriget tenderar att suspendera, upplösa och omforma de under fredstid utkristalliserade relationerna och formationerna, innesluter det ett hot mot de i fredssamhället införlivade och engagerade elementen — vilka så ätt säga uppfordras till försvar och förnyad legitimation för sina positioner — och samtidigt en chans för de tillbakasatta och utestängda att vinna en eftertraktad social befördran. Så fungera de återkommande orostiderna i samhällslivet, de kritiska perioderna, upplösnings- och omvandlingsskedena, jämväl såsom perioder av återupprättelse och återförening med samhället för det under den fredliga utvecklingen degraderade, utgallrade

människomaterialet. I all sin intolerans, grymhet och meningslöshet öppnar därmed kriget den sociala sfären för de element och energier, vilka ej friktionsfritt kunna inrymmas under ordnade och stabiliserade förhållanden. Det är, som om krigets överhettning av själva den sociala atmosfären skulle öka dess kapacitet att uppsuga de extrema och motspänstiga viljeenergier, vilka i fredsförhållandenas kyligare luft tvingas att uppträda i kondenserad, oförgasad form. Men i denna överhettade temperatur nedsmälta också viljeinnehållets specifika differenser; personliga konflikter och rivaliteter, oenigheter och motsättningar utplånas, och den enskildes hela vilje- och handlingsliv behärskas av en central idé, som tillbakahåller alla konkurrerande impulser. Så bringas de enskildas bemödanden att konvergera och kooperera, deras handlingar samordnas och anpassas under ledning av denna centrala, alla strävanden behärskande idé, vilken som en samlingslins koncentrerar energistrålningen i samhället till en brännpunkt: den krigiska aktiviteten. Och så pendlar samhällslivet mellan fredstillståndets relativa decentralisering och krigstillståndets utpräglade centralisering av de sociala elementens rörelser och handlingar, mellan den fredliga utkristalliseringen och stabiliseringen och den krigiska uppluckringen och omlagringen av samhällsrelationerna, mellan fredens differentiation och sönderdelning och krigets återförening och sammangjutning av samhällets individuella beståndsdelar.

SVERIGES SOCIALDEMOKRATISKA VÄNSTER- PARTI

AV FIL. KAND. HELGE STÅLBERG, LUND

Socialismen är en internationell och till sitt väsen internationalistisk rörelse, och man måste därför vid studiet av de svenska socialistiska partierna se dessas utveckling och historia mot bakgrunden av företeelser och händelser utanför vårt lands gränser. Även de partisplittningar, som stundom förekommit, ha direkt eller indirekt förorsakats eller påverkats av liknande företeelser inom utländska socialistpartier. Så är även fallet vid socialdemokratiska vänsterpartiets eller, såsom det också kallades, vänstersocialistiska eller vänstersocialdemokratiska partiets bildning, utveckling och slutliga upplösning.¹

Socialdemokratiska vänsterpartiet bildades 1917 genom skilsmässa från socialdemokratiska arbetarepartiet. Inom detta hade dock långt tidigare vittgående meningsskiljaktigheter förefunnits. Redan under århundradets första decennium kan man tydligt urskilja dessa. I stort sett var det en strid mellan radikala och mera moderata socialister.

Tidningen »Socialdemokraten», som från begynnelsen var den socialistiska rörelsens huvudorgan i vårt land, representerade vid denna tid den moderata riktningen inom partiet. Då veckotidningen »Stormklockan» med Z. Höglund som redaktör utkom med sitt första nummer i december 1908, var den ett fristående organ för den socialdemokratiska ungdomsrörelsen och representerade samtidigt den mera radikala åskådningen i partiet.

Tendenser funnos redan 1908 till en sprängning av partiet. Detta var emellertid närmast som följd av partistyrelsens åtgärd att utesluta ungsocialisterna Hinke Bergegren och Carl G. Schröder ur

¹ Fredrik Ström: Höger och vänster. Krisen inom socialdemokratin. Stockholm 1916. Sid. 3—6; 78.

partiet i november 1906.¹ Denna åtgärd hade likväl gillats dels genom omröstning i partiet och dels på 1908 års partikongress. Spänningen i partiet belyses av en artikel av Z. Höglund i »Stormklockans» första nummer: »Vi stå inför detta allvarliga faktum: den socialdemokratiska arbetarerörelsens pågående söndersplittring. . . så har vår egen rörelse kommit in i en kris, vars utgång hotar bli helt enkelt sprängning av hela partiet. . . . Liksom ledningen är på marsch åt höger, så är partiets stora massa på marsch åt vänster.»²

Vid ett möte, som Stockholms arbetarekommun höll i maj 1909, angrep Z. Höglund skarpt den socialdemokratiska riksdagspolitiken, förordade »en kraftigare socialistisk demonstrationspolitik» och ville ha partiets taktik diskuterad överallt på partimöten, på det att partiets ståndpunkt i skilda frågor måtte bli mindre opportunistisk. De livligaste meningsutbyttena gällde försvars- och författningsfrågorna. Oppositionen ansåg, att riksdagsmännen konsekvent borde rösta mot alla militäranslag, medan riksdagsmannen senare statsrådet F. V. Thorsson avvisade den försvarsnihilistiska linjen såsom hotande nationens självständighet. Från vänsteroppositionens håll krävdes också radikalare riksdagspolitik i form av en kampanj för införande av enkammarsystem och republik, medan Thorsson i stället ville ha en reformering av tvåkammarsystemet och partiets ordförande, senare statsministern Hjalmar Branting, framhöll, att frågan om konungamaktens avskaffande icke vore aktuell.³ »Partihögern» anklagades redan vid denna tid för att ha brutit mot parti-program och valparoller.⁴ Åsiktsbrytningarna ej minst beträffande riksdagspolitiken fortsatte de följande åren.⁵

För att söka få ett slut på de inre striderna antog den partikongress, som hölls den 9—16 april 1911, ett resolutionsförslag, vilket framlagts av partistyrelsen och även godkänts av centralstyrelsen för socialdemokratiska ungdomsförbundet, och som över-

¹ Enligt personlig uppgift av redaktör Z. Höglund.

² Stormklockan dec. 1908: »Krisen inom arbetarerörelsen. Rättning vänster!» Av Z. Höglund.

³ Stormklockan 29/5 1909: »Socialdemokratisk taktik».

⁴ Stormklockan 20/6 1909: »Socialdemokratisk taktik». Av F. S—m.

⁵ Stormklockan 18/2 1911: »Socialdemokratins ställning till avvärpningsfrågan».

ensstämde med internationella riktlinjer. I resolutionen uttalades bl. a., att man borde sträva efter ett så intimt praktiskt samarbete som möjligt mellan partiet och ungdomsrörelsen. De medlemmar i ungdomsförbundet, som fyllt 21 år, skulle också tillhöra partiet. Å andra sidan förklarade sig partiet »giva ungdomsrörelsen sitt moraliska stöd och genom sin press och på annat sätt vilja understödja ungdomsförbundets agitation och övriga verksamhet för ungdomens socialistiska uppfostran».¹

Den kritik, som under kongressen från vänsteroppositionen riktades mot riksdagsgruppen, var till formen tämligen hovsam. Den krävde ett kraftigare hävdande av de socialistiska principerna.² Med 77 röster mot 29 lades riksdagsgruppens rapporter och verksamhetsberättelse med godkännande till handlingarna.³ Minoriteten hade dessutom önskat ett understrykande av i debatten framförda erinringar.⁴ Till partisekreterare valdes Fredrik Ström med 72 röster mot 58, vilka tillföllo journalisten, senare statsrådet Gustav Möller.⁵ Detta ansåg partivänstern som en mycket stor framgång för sina strävanden.⁶ Journalisten C. N. Carleson, vilken sympatiserade med vänsterflygeln, förlorade däremot sin plats i partistyrelsen liksom Z. Höglund, vilken 1908—11 tillhört landsortsrepresentationen i partistyrelsen. Då han flyttat till Stockholm, kunde han icke längre tillhöra denna och lyckades ej bli invald i partistyrelsens verkställande utskott.⁷

Vänsterriktningen inom socialdemokratiska arbetarepartiet bildade den 28 mars 1912 en s. k. socialdemokratisk vänsterförening i Stockholm.⁸ En interimstyrelse utsågs vid föreningens konstituerande sammanträde, i vilken invaldes borgmästaren Carl Lindhagen, folkhögskolläraren, senare statsministern Rickard Sandler, skriftställaren Fredrik Ström, redaktören, senare statsrådet Ivar

¹ Förhandlingarna vid Sverges Socialdemokratiska Arbetarepartis åttonde ordinarie kongress i Stockholm den 9—16 april 1911. Sid. 194—199.

² D:o. Sid. 20—34.

³ D:o. Sid. 33.

⁴ Socialdemokraten 11/4 1911: »Riksdagsgruppens decharge».

⁵ Socialdemokraten 13/4 1911: »Kongressen».

⁶ Socialdemokraten 20/4 1911: »Allmän tillfredsställelse». Av H. j. B—g.

⁷ Fredrik Ström: Höger och vänster. Krisen inom socialdemokratin. Sid. 9—10.

⁸ Socialdemokraten 1/4 1912: »Den nya partigrupperingen».

Vennerström och redaktören Carl Winberg. Föreningen hade bl. a. till syftemål att bekämpa opportunismen och den byråkratiska andan inom partiet och åstadkomma större klarhet i dess grundsatser. Den skulle vidare »genom tal, skrift och annan propaganda såväl inom partiet som utåt arbeta för sina uppgifter med partiets sammanhållning om de gemensamma målen såsom oavlatligt ögonmärke».¹

Den socialdemokratiska vänsterföreningens bildande väckte anstöt från de mera moderatas sida. Den hade konstituerats vid ett möte för en del särskilt inbjudna.² Villkoren för medlemskap i föreningen ansågos också olämpliga. I stadgarna krävdes nämligen, att medlemmarna skulle inväljas i föreningen,³ varvid dock enkel majoritet gällde. Denna bestämmelse upphävdes likväl senare, så att tillträdet stod fritt för alla till partiet anslutna personer.⁴ Detta skedde sedan partistyrelsen vid sitt årsmöte den 21⁵—25 april 1912⁶ tagit ställning mot föreningen.⁷ Vid årsmötet beslöts med 17 röster mot 4 ett uttalande mot vänsterföreningen och mot bildande av »speciella tendensföreningar» inom partiet, emedan de ansågos partispittrande.⁸ Partistyrelsens beslut föranledde tre partistyrelsemedlemmar, nämligen Rickard Sandler, Fredrik Ström och Ivar Vennerström, att utträda ur socialdemokratiska vänsterföreningen.⁸ Z. Höglund ansåg partistyrelsens beslut som »ett bevis för nödvändigheten av att skapa en organiserad aktion icke minst för hävdande av demokratin i partiet».⁹

Till föreningens styrelse valdes i juni 1912 Carl Lindhagen, Z. Höglund, Carl Winberg, journalisten Einar Ljungberg, handlanden

¹ Stormklockan 6/4 1912: »En vänstersocialdemokratisk organisation». Av Z. Höglund.

² Smålands Folkblad 30/3 1912: »Det nya partiet?». Av K. V. L.

³ Socialdemokraten 2/4 1912: »Den nya vänsterföreningen». Av Hj. B—g.

⁴ Stormklockan 15/6 1912: »Socialdemokratiska vänsterföreningen».

⁵ Socialdemokraten 23/4 1912: »Från partistyrelsens möte».

⁶ Socialdemokraten 26/4 1912: »Från partistyrelsens årsmöte».

⁷ Protokoll från Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartis kongress ... 1914. Sid. 118—119.

⁸ Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1912. Sid. 17.

Socialdemokraten 24/4 1912: »Vänsterföreningen».

⁹ Stormklockan 4/5 1912: »Partistyrelsen och vänsterföreningen». Av Z. Höglund.

Ernst Åström, ombudsmannen N. J. Engström samt fröken Anna Johansson.¹

Stridens vågor gingo höga inom socialdemokratin, då ungdomsförbundets kongress avhölls den 5—7 april 1912. Här behandlades bl. a. förbundets ställning till partiet. Journalisten, senare statsministern Per Albin Hansson framhöll i debatten, att ungdomsförbundet icke finge urarta till ett parti inom partiet. »Partikritiken kan ej helt undvikas», sade talaren vidare, »men kan väsentligt beskäras och läggas så, att den icke vållar söndring och kiv. Sker icke detta, hotas icke blott förbundet att sprängas från partiet, utan ungdomsrörelsen själv spränges sönder.»² »Stormklockans» principiella hållning erhöll med 133 röster mot 20 kongressens förtroendevotum jämte en protest mot »partipressens smädeskriverier om 'Stormklockans' redaktör».³ En »enighetsresolution» antogs att föreläggas partikongressen. Detta uttalande överensstämde till form och innehåll i stort sett med den av partikongressen 1911 antagna resolutionen, ehuru smärre kompletteringar, ändringar och förtydliganden vidtagits.⁴ »Stormklockan» ställde också i utsikt, att ungdomsförbundet och dess organ mindre än dittills skulle ägna sig åt kritik av partiets politik och i stället som sin främsta uppgift se arbetarungdomens direkta socialistiska fostran, detta under förutsättning att vänsterföreningen övertog den förra uppgiften och partipressen mottog inlägg även från vänsterns män.⁴ Per Albin Hansson höll vid kongressens avslutning ett anförande, vari han uttryckte sin förhoppning om att enigheten skulle bli bestående. »Resolutioner äro emellertid värdelösa», sade talaren, »om det ej sättes gärningar bakom dem. Och det är på gärningarna hädanafter det beror om enigheten skall bli reell.»⁵

Vid 1912 års riksdag väckte Carl Lindhagen, Carl Winberg, Rickard Sandler, Oskar Kloo och Nils Helger en motion om införande av enkamarsystem. I motionens syfte instämde dessutom O. W. Edbom, J. E. Berglund och C. A. Svensson. Motionen avsåg

¹ Stormklockan 15/6 1912: »Socialdemokratiska vänsterföreningen».

² Stormklockan 13/4 1912: »Ungdomsförbundet och partiet».

³ Socialdemokraten 9/4 1912: »Ungdomsförbundets kongress».

⁴ Stormklockan 13/4 1912: »Ungdomsförbundets principiella ställning och närmaste praktiska uppgifter».

⁵ Stormklockan 13/4 1912: »Förbundskongressen».

framför allt ett principuttalande för Första kammarens avskaffande samt begäran om förslag hos Konungen till de ändringar i grundlagarna, som skulle erfordras för en sådan tankes förverkligande. Det anfördes i motionen, att systemet med en Första kammare vore »företrädesvis en ärftlig belastning på vår författning». Motionen väcktes med stöd av ett uttalande på 1911 års socialdemokratiska partikongress, att det demokratiska styrelsesättet konsekvent måste leda till enkammarssystem. Vid förslaget's behandling i riksdagen fingo icke motionärerna något kraftigare stöd från sina partikamrater. Hjalmar Branting ansåg, att man föga gagnade ett så fjärran liggande mål genom ett framförande »i förtid och i otid». Han ansåg visserligen, att förstakammarväldet vore en svår hämsko för framstegsarbetet. I stället för att söka avskaffa Första kammaren borde man emellertid arbeta för dess »oskadliggörande» genom utvidgning av rösträtten. Motionen avslogs med 117 röster mot 20.¹

De åtta riksdagsmän, som motionerat om enkammarssystem, väckte samtidigt en motion om införande av republikanskt statskick. Republikkravet hade av föregående års partikongress uppsatts på partiets program. Talmannen vägrade remiss av motionen, emedan han ansåg den grundlagsstridig. I debatten härom kommo meningsskiljaktigheterna inom det socialdemokratiska lägret likaså till synes. Branting ansåg det icke kunna vara till gagn för den republikanska saken att framföra ett sådant »löjet utmanande yrkande».² Kammarerna ogillade med 126 röster mot 59 talmannens remissvägran, varför frågan hänvisades till konstitutionsutskottet,³ vilket ock ledde till, att frågan senare behandlades i riksdagen. För motionen talade härvid blott Lindhagen, som i ett längre anförande motiverade förslagsställarnas synpunkter. Vid huvudvoteringen avgåvos blott 12 röster för bifall till motionen och 118 röster mot det samma.³ Efter voteringen meddelade Branting, att de flesta socialdemokrater avstått från att delta i omröstningen, emedan de ogillade det sätt, på vilket motionen behandlats i konstitutionsutskottet och ej heller ville yrka bifall till motionen.

Förslaget om enkammarssystem och framför allt republikmotio-

¹ A. K. Prot. 1912. Nr 49.

² A. K. Prot. 1912. Nr 39.

³ A. K. Prot. 1912. Nr 54.

nen åvägabragte stark oro bland socialdemokraterna. Partitidningarna voro delade i frågan. »Stormklockan» utdömde skarpt den ställning Branting intagit.¹ På inbjudan av Stockholms socialdemokratiska ungdomsklubbar hölls ett möte i Folkets hus A-sal för att behandla republikfrågan. En resolution antogs, enligt vilken mötet uttryckte sin anslutning till motionen.

Meningsskiljaktigheterna kommo även vid andra tillfällen vid denna riksdag samt upprepade gånger under de följande riksdagarna till synes i olika frågor.

Då riksdagsgruppen i januari 1913 utsåg förtroenderåd, blev visserligen Rickard Sandler, som vid denna tid får betraktas som tillhörande den vänstra flygeln i partiet,² återvald till suppleant, men däremot miste tvenne andra av »vänsterns» män de platser i förtroenderådet, som de innehåft under föregående riksdag, nämligen C. Lindhagen, som varit ordinarie medlem, och C. Winberg, som varit suppleant. Detta betraktades av den radikala oppositionen som en utmaning.³ Fredrik Ström uttryckte dock i en tidningsledare sin förhoppning, att denna åtgärd icke på nytt skulle riva upp striderna inom partiet.⁴

Vid ett möte, som partistyrelsen höll den 4—7 mars 1914, utarbetades ett valmanifest till de förestående riksdagsmännavalen. Fredrik Ström och Ivar Vennerström avlämnade emellertid en reservation mot »partistyrelsens beslut att i manifestet fastslå ett positivt socialdemokratiskt militärprogram på det bestående militärväsendets grund».⁵ Manifestet godkändes dock med 70 röster mot 61⁶ vid 1914 års partikongress, vilken ägde rum den 3—4 augusti men på grund av världskrigets utbrott och mobiliseringen ajournerades för att åter sammanträda den 23 november—1 december.

Ungdomsförbundets ställning behandlades även nu. Partistyrelsen hade tidigare samma år beslutat att upptaga förhandlingar med socialdemokratiska ungdomsförbundet om möjligheten att organi-

¹ Stormklockan 11/5 1912: »Republiken Sverige».

² Stormklockan 8/2 1913: »Vänsterns utmönstring».

³ Stormklockan 25/1 1913: »En utmaning».

⁴ Nya samhället 20/1 1913: »Utmönstring». Av Fredrik Ström.

⁵ Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1914. Sid. 9—14.

⁶ Protokoll från Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartis ... kongress ... 1914. Sid. 122—129.

satoriskt och ideellt knyta detta närmare partiet. De delegerade hade varit från partistyrelsen förtroendemannen i murareförbundet Nils Persson och journalisten Knut Bergsten och från ungdomsförbundet dess ombudsman Carl Ståhlberg samt E. Åström. Underhandlarna framlade nu ett resolutionsförslag, som till form och innehåll var delvis detsamma, som tidigare antagits av ungdomsförbundets och partiets kongresser. Ett annat förslag förelåg från en vid 1911 års partikongress tillsatt organisationskommitté, enligt vilket partiet självt skulle organisera en ungdomsverksamhet. Antingen skulle socialdemokratiska ungdomsförbundet omlägga sin verksamhet, så att det bleve ett slags underavdelning av partiet, eller ock skulle partiet starta en egen ungdomsverksamhet.¹ Partistyrelsen ville emellertid icke vid sitt sammanträde den 30—31 juli 1914 godkänna något av dessa yrkanden, utan framlade ett eget förslag, vilket i väsentliga punkter överensstämde med underhandlingskommitténs förslag,² men dock gav partistyrelsen något större makt gentemot ungdomsförbundet. Partikongressen beslöt emellertid med 74 röster mot 22, som tillfölla partistyrelsens förslag, att bifalla underhandlingskommitténs förslag.³

Meningarna gingo vid denna kongress isär beträffande riksdagsgruppens skyldighet att till partiets dechargeutskott och därmed till partikongressen utlämna sina protokoll. Bland dem som yrkade bifall till denna framställning från dechargeutskottet märkas flera av vänsteroppositionens mera kända män, såsom Z. Höglund, Fredrik Ström, Ivar Vennerström, Carl Lindhagen, C. Ståhlberg, C. Winberg, C. O. Johansson, vilken samma år invalts i A. K., vidare journalisten C. N. Carleson, järnbruksarbetaren K. J. Karlsson, skriftställaren Ture Nerman och journalisten Karl Kilbom.⁴ Framställningen om protokollens utlämning avlogs dock med 98 röster mot 52. Frågan behandlades även vid 1917 års kongress med samma resultat. Västerföreningen var också föremål för en längre debatt vid kongressen 1914. Vid företagen omröstning godkändes med 73 röster mot 54

¹ Motioner och förslag till socialdemokratiska arbetarepartiets ... kongress ... 1914; Mot. 91, 92.

² Protokoll från Sverges Socialdemokratiska Arbetarepartis ... kongress ... 1914. Sid. 207.

³ D:o. Sid. 210.

⁴ D:o. Sid. 51—58.

det uttalande, som partistyrelsen i april 1912 gjort emot föreningen.¹ Partistyrelsens politik i försvarsfrågan mötte skarp kritik vid kongressen från vänsteroppositionens sida, vilken ansåg, att partistyrelsen »alltför mycket skattat åt en positiv försvarsståndpunkt». Dess politik i denna fråga godkändes dock av kongressen ehuru med blott 70 röster mot 61. Års- och revisionsberättelsen samt riksdagsgruppens rapport ladès utan votering med godkännande till handlingarna, och partistyrelsen beviljades full ansvarsfrihet.²

Den 28—30 december 1914 ägde socialdemokratiska ungdomsförbundets kongress rum i Stockholm. Den enighetsresolution, som antagits av partikongressen, godkändes, ehuru med en av förbundets centralstyrelse föreslagen, mycket betydelsefull ändring. Enligt det ursprungliga förslaget skulle ungdomsförbundet förklara sig redo »att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med av partiet och dess underavdelningar fattade beslut». Dessa ord ändrades emellertid till »... i full överensstämmelse med partiets program och socialismens principer».³ Resolutionen antogs vid den slutliga omröstningen i denna förändrade form med 146 röster mot 5, sedan ett rent avslagsyrkande utmönstrats med 101 röster mot 29.⁴ Partistyrelsen ansåg uttalandet i sin förändrade form ha förlorat sitt egentliga syftemål.⁵ Skarpa angrepp riktades under kongressen mot ledningen av riksdagsgruppen, vilken hade majoriteten av riksdagsmännen på sin sida. I en resolution, som enligt ordförandens mening enhälligt antogs, uttalade kongressen »sitt beklagande av, att den socialdemokratiska riksdagsgruppens ledning i väsentlig mån frångått partiets program, exempelvis i militär-, författnings-, skol-, jord- och tullfrågorna». Ifall ingen ändring skedde i riksdagspolitiken, ämnade man »i framtiden endast verka för sådana kandidater, som klart

¹ Protokoll från Sverges Socialdemokratiska Arbetarepartis ... kongress ... 1914. Sid. 117—122.

² Socialdemokraten 28/11 1914: »Partikongressens dechargede-batt». D:o: »Dechargen». Av H j. B—g.

³ Stormklockan 9/1 1915: »Socialdemokratiska ungdomsförbundets femte kongress».

⁴ Socialdemokraten 29/12 1914: »Ungdomsförbundets kongress».

⁵ Motioner till socialdemokratiska arbetarepartiets 10:e ordinarie kongress om ändringar i stadgarna, framställningar till riksdagsgruppen m. m. Sid. 3—5.

och otvetydigt förbinda sig att främja förverkligandet av partiets program». Z. Höglund framlade också tydligt sin åsikt, att oppositionen vid val måste uppställa särkandidater. Denna resolution blev av stor betydelse för partiets sprängning. »Socialdemokraten» ansåg, att ungdomsförbundet icke längre vore att räkna med såsom en organisation, vars verksamhet gynnade partiet, utan såsom ett nytt parti, som stode i öppen kamp mot det socialdemokratiska arbetarpartiet.¹ Med anledning av ifrågavarande artikel i »Socialdemokraten» gjorde kongressen ett nytt uttalande, i vilket man bestämt protesterade mot, att det vore frågan om ett nytt parti.²

Oenigheten började 1915 även göra sig gällande inom partiets riksdagsgrupp. Närmast med anledning av att skarpa meningsskiljaktigheter kommit till synes i riksdagen mellan Z. Höglund, som nu fått plats i Andra kammaren, och Hj. Branting angående fjärde huvudtiteln, beslöt partiets riksdagsgrupp den 22 mars 1915³ för att uppnå större enhetlighet i riksdagspolitiken att antaga en bestämmelse, som rörde varje enskild socialdemokratisk riksdagsmans solidaritetsplikter gentemot gruppens övriga medlemmar. De mest verksamma för denna bestämmelses tillkomst voro riksdagsmännen Värner Rydén, E. Palmstierna och A. C. J. Christierson.⁴ Sedan även de vid tillfället frånvarande gruppledamöterna avgivit sina röster, befanns bestämmelsen antagen med 74 röster mot 23 samt 4 neutrala.⁵ Den innebar, att innan en socialdemokratisk ledamot i riksdagen föredroge en fråga av större betydelse, skulle den behandlas av riksdagsgruppen, och mot de beslut som här fattades finge ingen socialdemokrat uttala sig i riksdagen. Dock vore det envar tillåtet att vid votering underlåta att rösta, om han hade en mot gruppmajoritetens avvikande mening.⁶ Denna s. k. disciplinstadga eller »munkorgsstadga» väckte stark opposition bland riksdagsgruppens mera radikala ledamöter och skärpte motsättningarna än mer.

Försvarsfrågan, som i vårt lands politiska liv under långa tider intagit en central ställning, var även av avgörande betydelse vid

¹ Socialdemokraten 30/12 1914: »Det nya partiet».

² Socialdemokraten 31/12 1914: »På hal is».

³ Fredrik Ström: Höger och vänster. Krisen inom socialdemokratin. Sid. 28—37.

⁴ Enligt personlig uppgift av redaktör Fredrik Ström.

⁵ Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1916. Sid. 70.

⁶ Politiken 18/4 1917: »Två arbetsordningar».

socialdemokratiska vänsterpartiets bildande. Inom socialdemokratiska partiet rådde, som tidigare antytts, delade meningar i försvarsfrågan. Fredens upprätthållande önskade visserligen alla socialdemokrater, men när frågan gällde, huru man skulle ställa sig vid ett eventuellt krigsutbrott, gingo åsikterna i sär. Försvarsfrågorna ledde till partisplittringar även i utlandet.¹ Då världskriget utbröt, var Internationalen icke stark nog för att förhindra världsbranden. Arbetarna kände sig mera solidariska med den egna nationen än med sina yrkeskamrater av främmande nation. Många socialister harmades dock över, att en arbetarnas generalstrejk mot kriget ej kunde genomföras. Mitt under brinnande krig sammankallades i det neutrala Schweiz i september 1915 en konferens, i vilken representanter för radikala socialistiska riktningar i olika länder deltog. Sverige företrädades av Z. Höglund och skriftställaren Ture Nerman.² Det var den s. k. Zimmerwaldkonferensen. Vid denna bildades en ny internationell sammanslutning, vars anhängare voro principiella motståndare till fosterlandsförsvaret. Till denna organisation anslöto sig även de svenska radikala socialisterna.

Det var emellertid icke enbart försvarsfrågan, som i Sverige och andra länder skapade socialistiska oppositionspartier. En annan fråga gällde socialdemokratins kampmetoder. De socialistiska ledarna voro i allmänhet reformister och ville blott använda parlamentariska metoder för socialismens genomförande. Gent emot detta framkommo oppositionella strömningar, vilkas anhängare även ville använda utomparlamentariska metoder, »massaktioner» såsom generalstrejk o. s. v. Dessa idéer vunno även genklang bland radikala socialister i Sverige. Vidare ansåg vänsterriktningen, att det socialdemokratiska partiet allt för mycket skjutit samhällets omdaning i socialistisk riktning i bakgrunden och i stället ägnat sig åt att genomföra reformer inom det borgerliga samhällets ram.

Motsättningarna inom arbetarrörelsen i Sverige skärptes alltmer. Journalisten, senare statsrådet Arthur Engberg polemiserar sålunda år 1916 i »Socialdemokraten»³ mot Z. Höglund i »Stormkloc-

¹ Stormklockan 12/8 1916: »Socialdemokratin vid skiljevägen». Av C. N. Carlsson.

² Enligt personlig uppgift av statsrådet Ivar Vennerström.

³ Socialdemokraten 1/1 1916: »Två oförenliga ståndpunkter». Av Arthur Engberg.

kan»¹ om den nationella självständigheten och det internationella proletariats oberoende av de nationella gränserna. För visso verkade även de samtida schismerna inom det tyska socialdemokratiska partiet skärpande på motsättningarna inom det svenska broderpartiet.

Från den radikala vänstern i partiet höjdes 1916 röster för inkallandet av en extra kongress för överläggning om vilka åtgärder arbetarklassen borde vidtaga, om verklig krigsfara hotade. Den 22 februari uttalade sig partistyrelsens verkställande utskott och Landssekretariatet mot den planerade kongressen.² Emellertid tog ungdomsförbundets centralstyrelse initiativ till en sådan.

Den 12 mars höll Stockholms arbetarekommun ett möte, där frågan om inkallandet av en fredskongress dryftades. Ett av doktor Erik Hedén framställt resolutionsförslag antogs med 303 röster mot 283, som tillföll ett av Branting framfört motförslag. I den nu antagna resolutionen beklagade mötet, att partistyrelsen och Landssekretariatet skulle ha ställt sig oförstående inför den opinion, som krävt initiativ från ledande håll till en samlad aktion mot aktivismen och förberedande åtgärder att möta krigsfaran. Mötet funne det fullt motiverat, att ungdomsförbundets centralstyrelse inbjudit till en allmän arbetarnas fredskongress och ansåge uteslutningshotet mot initiativtagarna absolut förkastligt. Mötet uppmanade emellertid i resolutionen partistyrelsen och landssekretariatet att ofördröjligen inkalla extra kongresser i frågan.³

Den 13—14 mars 1916 sammanträdde socialdemokratiska partistyrelsen. I ett manifest, som nu utsändes till Sveriges organiserade arbetare, uttalade sig partistyrelsen mot den tilltänkta kongressen. Beslutet var dock icke enhälligt. Fredrik Ström, Ivar Vennerström, journalisten Fabian Månsson och inspektör K. Lundberg hade nämligen framlagt ett annat förslag, i vilket de intogo en positiv ställning till sammankallandet av en sådan kongress.⁴

¹ Stormklockan 15/1 1916: »Nationernas självbestämning» Av Z. Höglund.

² Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1916. Sid. 14.
Stormklockan 4/3 1916: »Fredskongressen. Ungdomsförbundets Centralstyrelse utsänder en förklaring».

³ Socialdemokraten 13/3 1916: »Söndagens möte med Arbetarkommunen».

⁴ Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1916. Sid. 10—13.

Trots partistyrelsens motstånd hölls kongressen den 18—19 mars 1916. Den var sammankallad av Socialdemokratiska ungdomsförbundet, men även representanter för fackföreningar, arbetarekommuner, nykterhetsföreningar såsom verdandiloger m. fl. sammanlutningar hade inbjudits att delta.¹ Det var med en viss fruktån, såväl inom partiets högra flygel som inom dess vänstra, kongressen öppnades.² Z. Höglund framhöll i sitt hälsningstal, att mycken strid stått om kongressen redan före dess början, och att skarpare komme den troligen att stå efteråt. Han höll f. ö. sitt tal i synnerligen skarpa ordalag med fördömande av socialdemokratins reformistiska taktik och för en skärpning av klasskampen. Telegram avsändes bl. a. till Karl Liebknecht. Till kongressen hade även redaktör Ivan Oljelund inbjudits som representant för Sveriges ungsocialistiska parti (anarkisterna). Erik Hedén inledde en diskussion om »utomparlamentariska maktmedel». Han vore själv försvarsvän, sade han, men hävdade som sin mening, att om de aktivistiska elementen skulle växa sig starka nog att få med Sverige i kriget, med andra ord genomdriva ett anfallskrig, så borde arbetarklassen organiseras till generalstrejk mot detsamma. Han angrep också vissa uttalanden av medlemmar i partistyrelsen. Bland inläggen i den efterföljande diskussionen märktes ett anförande av Ivan Oljelund. Han var mera försiktig i sina uttalanden. En stor- eller generalstrejk kunde visserligen enligt talaren vara effektiv mot kriget. Han ansåg emellertid, att Sveriges arbetare vore oförberedda att taga ett sådant steg, vilket han tillskrev det förhållandet, att man ignorerat och bekämpat ungsocialisternas generalstrejksagitation.³ Principiella uttalanden för kraftåtgärder gjordes av Z. Höglund, som bl. a. bestred påståendet från partiledningen, att de internationella kongresserna skulle

¹ Stormklockan 6/3 1916: »Anloppet mot fredskongressen totalt misslyckat». D:o: »Krigsfaran och fredskongressen».

Stormklockan 23/3 1918: »Från tionde till femtonde milstolpen». Av J o h a n N o r d.

² Socialdemokraten 20/3 1916: »Ungdomsförbundets kongress».

³ Socialdemokraten 20/3 1916: »Ungdomsförbundets kongress». — Jfr E. Hedén: Tal vid Svenska Socialdemokratins 25-års-fest i Upsala den 6 november 1906. Malmö 1906. Sid. 13—14. Stormklockan 5/2 1916: »Klart till storstrejk. Nu måste vi handla — eller gå i krig». Av E. Hedén. Stormklockan 1/9 1917: »Militarismen och utvecklingen mot socialismen». Av E. Hedén.

ha ställt sig avvisande mot storstrejkstanken. Man borde vidare med alla medel tvinga partiledningen att utlysa en kongress. Till sist citerade han Bebels sats: »Med ledarna så länge de gå i spetsen, utan ledarna om de tveka, mot ledarna om de svika». På kongressen behandlades även den parlamentariska fredsaktionen, men denna diskussion fick ej så vittgående följder som den föregående.

Kongressen antog en resolution, som slutade med lösenordet: »Icke en man, icke ett öre åt militarismen». Ett »manifest till Sverges arbetande folk» utsändes. Till ansvarig utgivare för detta valdes Z. Höglund. I manifestet uttalade sig kongressen för nödvändigheten av att förberedelser vidtoges för organiserandet av en utomparlamentarisk massaktion till mötande av alla krigsplaner. »Som ett första medel i denna riktning betraktar kongressen en omfattande storstrejk i ett givet ögonblick, genom vilken den arbetarklassens samlade makt, som ligger i vägran att ställa arbetskraften till de härskandes förfogande, kommer till användning. . . . Vår lösen är: Fred till varje pris!»¹

De skarpa uttalandena under kongressen medförde åtal mot Hedén, Höglund och Oljelund. I åtalet yrkades ansvar enligt strafflagens högförräderiparagrafer. De högre instanserna dömde dock ej efter dessa utan efter mildare paragrafer. Redan den 23 mars blevo de anklagade häktade. Domarna blevo i första instans hårda men mildrades först av Svea hovrätt och sedan av Högsta domstolen, så att Höglund fick 1 års och Oljelund 11 månaders fängelse, medan Hedén frikändes.² Även Lindhagen underkastades upprepade polisförhör för att han hållit ett fredsföredrag under kongressen, och åtal hotade även honom.³

Att uttalandena under kongressen väckte stark opposition inom det socialdemokratiska lägret är förklarligt. I »Socialdemokraten» för den 21 mars har sålunda Hjalmar Branting en synnerligen skarp ledare, ej blott mot uttalanden och resolutioner, som gjorts vid kongressen, utan även mot denna som sådan. Innan kongressen hade partiledningen utfärdat ett manifest, i vilket varnades för en dylik kongress, emedan denna kunde bli positivt skadlig för arbe-

¹ Socialdemokraten 21/3 1916: »Ungdomsförbundets kongress».

² Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1916. Sid. 45.

³ Enligt personlig uppgift av borgmästare Carl Lindhagen.

tarnas fredsaktion. Detta ansåg Branting ha slagit in omedelbart genom de väckta åtal. Han beklagar dock djupt att åtal väckts. Vad som bidrog till att skärpa spänningen mellan de båda riktningarna i partiet var, att kongressen sammankallats några dagar innan landstingsvalen och de tre socialisterna häktats omedelbart före dessa. Socialdemokrater voro häktade för landsförräderi, detta var icke gynnsamt, då det gällde att värva socialdemokratiska röster. I samband med häktningsarna beslagtogs det under tryckning varande numret av »Stormklockan» och tryckfrihetsåtal väcktes. Protestmöten mot planerna på en mobiliseringsstrejk anordnades av vissa horgerliga organisationer.¹

Processerna efter fredskongressen fingo en avgörande betydelse för sprängningen av det socialdemokratiska partiet. På grund av den moderata socialdemokratiska pressens fördömande av kongressen såväl före som efter densamma kunde schismen ej undvikas. Den förnämsta företrädaren för den radikala falangen var under dessa oroliga tider »Stormklockan», och kongressen kallades ironiskt i »Socialdemokraten» för »stormklockekongressen».

På »Socialdemokratens» tidningsstämma, som hölls några dagar efter åtalet, antogs med 98 röster mot 64 ett uttalande med uppmaning till de medlemmar i tidningens styrelse, vilka deltagit i fredskongressen, att omedelbart nedlägga sina poster i styrelsen.²

Fredrik Ström föreslog den 28 mars 1916 i partistyrelsens verkställande utskott en »skilsmässa i godo mellan de stridande riktningarna inom partiet», vilket emellertid avslogs.³

Under 1916 års riksdag blevo motsättningarna inom riksdagsgruppen skarpare. Vänsterriktningen hade hoppats få någon representant i förtroenderådet, vilket räknade 15 man, men denna förhoppning sveks.⁴ Oppositionen blev nu organiserad. Den s. k. minoriteten tillhörde visserligen riksdagsgruppen, men höll dessutom egna, slutna sammanträden. Även utåt arbetade minoriteten delvis

¹ Aftonbladet 29/3 1916: »Protestmötena mot planerna på en mobiliseringsstrejk. Odéon och Auditorium fullsatta med en entusiastisk publik».

² Fredrik Ström: Höger och vänster. Krisen inom socialdemokratien. Sid. 55—57.

³ Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1916. Sid. 15.

⁴ Stormklockan 22/1 1916: »Socialdemokratiska riksdagsgruppen».

såsom en fristående riksdagsgrupp.¹ Från detta radikala håll riktades den 12 april 1916 en framställning till socialdemokratiska riksdagsgruppen och dess förtroenderåd om skilsmässa i godo med bibehållande av partiets organisatoriska enhet. Aktstycket var undertecknat av Z. Höglund, K. Lundberg, Fabian Månsson, Fredrik Ström, Ivar Vennerström, C. Winberg, tullvaktmästaren Magnus Bengtsson, tullvaktmästaren Christian Eriksson, metallindustriarbetareförbundets sekreterare C. O. Johansson, telefonarbetaren K. V. Skareen och konduktören Thure Widlund. Järnvägsbokhållaren Ernst Hage och Carl Lindhagen instämde med vissa förbehåll. Den 27 april höll riksdagsgruppen ett sammanträde, varvid den i ett uttalande med 62 röster mot 4 avvisade framställningen. Skrivelsens undertecknare deltog icke i beslutets fattande.²

Den 27 april 1916 började en ny radikal socialistisk tidning utgivas i Stockholm, nämligen »Politiken». Den utkom först tre gånger i veckan, men blev daglig fr. o. m. 1917. I stället för devisen »frihet, jämlikhet, broderskap» hade »Politiken» som lösen det av Lindhagen framförda mottot »bröd, frihet, självansvar».³ Dess förste redaktör var Ture Nerman, en av deltagarna i fredskongressen. I alkoholfrågan var tidningen deciderat förbudsvänlig och i försvarsfrågan utpräglad antimilitaristisk. Tonen var f. ö. synnerligen skarp, och man möter redan från början åsikter, påverkade av den klart marxistiska samhällsuppfattningen.

Vid socialdemokratiska partistyrelsens sammanträde den 7—10 maj 1916 gjordes från styrelsen ett uttalande, avsett att utgå till partiet. I detta redogöres för de inom partiet timade händelserna. Det fastslogs, att det inom partiets ram och i strid med vissa beslut

¹ Stormklockan 11/11 1916: »Socialdemokratisk vänsterpolitik i riksdagen». Av C. N. Carlsson.

² Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1916. Sid. 71—72.

³ I socialdemokratiska arbetarepartiets allmänna grundsatser hade Lindhagen vid 1911 års partikongress genomdrivit ett uttalande, att partiets uppgift bl. a. vore att »bereda andlig och ekonomisk frihet åt alla samt jämna vägarna för alla till bröd, frihet och självansvar». Det gällde med andra ord »marxismens omvandling till humanism uti partiets konstitution» och var ett led i de »humanistiska» strävanden, som Lindhagen ständigt förfäktat, och som kommo att få en avgörande betydelse inom det vänstersocialistiska partiet. Hans politiska arbete har alltid gällt »drömmen om mänskligheten, andens herravälde över materien eller med andra ord humanismens segertåg genom världen». (Enligt personlig uppgift av borgmästare Carl Lindhagen.)

på föregående partikongress bildats ett nytt parti bakom ungdomsförbundets skylt, och att denna situation vore fullständigt ohållbar. Partistyrelsen ämnade vid den året därpå sammanträdande kongressen försöka hindra »det inre söndersprängningsarbetet».¹ Vid årsmötet avsade sig Fredrik Ström sin befattning som partisekretärare. Hans efterträdare blev Gustav Möller. Dessutom utträdde Ivar Vennerström och Fabian Månsson ur partistyrelsen.²

Den 5 november 1916 beslöt partistyrelsen vid sitt möte, att för den i början av följande år sammanträdande partikongressen framlägga ett förslag till utlåtande om ungdomsrörelsen. Det innehöll synnerligen skarpa uttalanden mot dennas »systematiska splittringsarbete». Socialdemokratiska ungdomsförbundet skulle tillställas ett ultimatum, vari krävdes, att förbundets kongress återkallade sina beskyllningar från 1914 mot riksdagsgruppen att »i väsentlig mån ha frångått partiets program», återkallade beslutet om särpolitik vid riksdagsmannaval samt godkände enighetsresolutionen i oförändrat skick. Ville ungdomsrörelsens ledande män ej ställa sig dessa villkor till efterrättelse, skulle de anses ha ställt sig själva utanför partiet, vilket partistyrelsen kunde bekräfta formellt genom deras uteslutning ur partiet.³

Under kongressen den 12—20 februari 1917 meddelade Ernst Åström, att ungdomsförbundets centralstyrelse utsänt partistyrelsens förslag till omröstning, varvid detta blott samlat 158 röster, medan 5,428 röster avgivits mot detsamma. Bland oppositionens försvarare märktes vidare Ivar Vennerström, Fredrik Ström, Carl Lindhagen, skriftställaren H. F. Spak m. fl. Några medlingsförslag avslogos. Vid voteringen i kongressen avgick partistyrelsen med segern, i det att dess förslag godkändes med 136 röster mot 42.⁴ Man beslöt också uttalanden mot »Politikens» angrepp på socialdemokratiska partiet med anledning av kongressens beslut i skilda frågor och förklarade, att det vore att anse som illojalitet mot partiet från arbetarekommuners sida att teckna andelar i tidningen.⁵

¹ Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1916. Sid. 15—17.

² D:o. Sid. 15, 18—19, 47.

³ D:o. Sid. 21—23.

⁴ Protokoll från Sverges Socialdemokratiska Arbetarepartis ... kongress ... 1917. Sid. 24—54.

⁵ D:o. Sid. 218—220.

Kongressminoritetens delegation utfärdade emellertid den 20 februari jämte riksdagsgruppens minoritet och delegationen för vid partikongressen icke representerade länsminoriteter en inbjudan till en kongress »för överläggning och beslut rörande bildandet av ett nytt socialdemokratiskt parti».¹

Sprängningen av den socialdemokratiska riksdagsgruppen blev några dagar härefter officiell. Minoriteten avgav nämligen till gruppens ordförande en förklaring, att den ej vidare kunde tillhöra gruppen på grund av partikongressens allmänna klandervotum mot densamma samt flera andra kongressbeslut, genom vilka detta miss-troendevotum ytterligare understrukits.²

Vid partistyrelsens extra möte den 11—12 mars 1917 gjordes ett uttalande, i vilket betonades, att de, som undertecknat den nyss omtalade inbjudan till en kongress för bildandet av ett nytt parti, i verkligheten redan befunno sig utanför partiet, och att detta »dubbelspel» ej längre kunde tolereras.³

Efter denna kongress var det definitivt avgjort, att ett nytt parti komme att bildas. Socialdemokratiska vänsterföreningar bildades på olika platser, och arbetarekommuner utgingo ur socialdemokratiska arbetarepartiet. Mera betydande medlemsförluster gjordes genom fackföreningars utträde ur partiet i Södertälje, Västerås och Stockholm. Tvenne partidistrikt lämnade partiet, nämligen Norrbottens och Ångermanlands.⁴ Allt som allt förlorade partiet c:a 10.000 medlemmar.⁵

(Forts.)

¹ Politiken 26/2 1917: »Manifest».

² Politiken 28/2 1917: »Sprängningen av riksdagsgruppen officiell».

³ Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1917. Sid. 9—10.

⁴ D:o. Sid. 12.

⁵ D:o. Sid. 76—77.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Statsreformen i Frankrike. Efter Doumergues fall på frågan om författningsrevisionen ha parlament och regering bemödat sig att genom reformer av mera anspråkslös karaktär råda bot på några av de missförhållanden, som givit upphov till kravet på en »statsreform». Det viktigaste, som åstadkommits, är givetvis, att budgeten, genom ministären Laval's tack vare »les décrets-lois» möjliggjorda besparingsarbete, äntligen bringats i verklig jämvikt.¹ En allvarlig fara för den franska parlamentarismens normala tillämpning — somliga mena för dess bestånd — är därmed bragt ur världen och, som man har rätt att tro, definitivt. Finanskrisen har haft det goda med sig, att den tvingat regeringen till ytterligare besparingsåtgärder inom förvaltningen, åtgärder som förmodligen i viss utsträckning förverkligat, vad som med en rätt mångtydig term brukar kallas förvaltningsreformen. Av de reformer, som i övrigt genomförts, äro de viktigaste organisationen av »konseljpresidentur utan portfölj» samt reformen av Deputeradekammarens reglemente.

Det är som bekant regel, att den franske konseljpresidenten själv övertar det departement, som i det föreliggande läget har den största politiska betydelsen, eller i varje fall ett av de viktigaste departementen, före kriget i regel inrikesdepartementet, efter kriget i regel utrikesdepartementet. Undantagen från denna praxis äro ej många. Att konseljpresidenten icke förvaltar något departement har förekommit endast i några få, av speciella omständigheter betingade fall.² Olägenheterna av att konseljpresidenten samtidigt är departementschef ha efter kriget ofta och med styrka framhållits.³ Konseljpresidentens arbetsbördan har efter kriget ökat oerhört, och det förefaller då i hög grad olämpligt, att han till ledningen av den allmänna politiken lägger chefskapet för ett viktigt departement. Någon del av hans aktivitet måste alltid bli

¹ Det den 21 september till kammarens finansutskott överlämnade förslaget till budget för 1936 innebär en besparing av i runt tal 8 miljarder i jämförelse med löpande år (i runt tal 40 miljarder i stället för 48). Om hänsyn toges till den automatiska utgiftsökning, som skulle inträtt, därest besparingsåtgärder ej vidtagits, blir summan 9 miljarder (se *Le Temps* 22/9).

² Viviani 1914—15, Poincaré i sin femte ministär 11/11 1928—27/9 1929, Doumergue 1934, Flandin 1934—35.

³ Frågan om konseljpresidentur utan portfölj har visserligen diskuterats före kriget (se H. Chardon, *L'organisation de la République pour la paix*, Paris 1926, s. 95 f.) men spelade aldrig någon större roll.

lidande på en sådan kraftsplittring. Man frågar sig alldeles särskilt, hur konseljpresidenten, upptagen av ett viktigt departement, skall finna tid att effektivt ägna sig åt sin uppgift som regeringens ledande och sammanhållande kraft. Ej nog med att den allmänna politikens börda efter kriget blivit tyngre än förut; de frågor, som beröra flera departement och där således behovet av regeringschefens ingripande och ledning gör sig starkt gällande, ha efter kriget blivit allt flera; hit höra framför allt en mängd frågor av ekonomisk och finansiell natur. Kravet på att konseljpresidenten skall avstå från ledningen av ett särskilt departement och helt ägna sig åt sin uppgift som ministärens ledande och sammanhållande kraft har under sådana omständigheter blivit allt starkare. Men för att konseljpresidenten skall kunna effektivt fylla denna uppgift, måste han ha till sitt förfogande en organisation, som sätter honom i stånd att oberoende av ministeriernas personal erhålla all den dokumentation och överhuvud all den tekniska hjälp han behöver för den högsta regeringsledningens utövning. Det gäller med andra ord att »organisera konseljpresidenturen» d. v. s. ställa till konseljpresidentens förfogande ett permanent administrativt sekretariat, fristående i förhållande till ministerierna och tjänstgörande som en förbindelseorganisation mellan dessa och förvaltningen å ena sidan och konseljpresidenten samt ministerrådet å den andra. Detta sekretariat skulle för det första centralisera och bearbeta all dokumentation av betydelse för konseljpresidenten och ministerrådet samt hålla konseljpresidenten underrättad om arbetets gång i de olika departementen, alltså sätta honom i stånd att vid behov ingripa för att åstadkomma samverkan och enhetlighet i regeringsarbetet. Det skulle vidare utföra utredningar och handlägga frågor, som ej falla under något särskilt departement. Slutligen skulle det inregistrera regeringsbesluten, eventuellt även övervaka och kontrollera deras utförande. En organisation av denna art skulle tydligtvis ge konseljpresidenten större möjligheter att uppträda som ledande såväl gentemot sina kolleger inom ministären som gentemot parlamentet.

Behovet av en organisation, som står till konseljpresidentens förfogande i denna hans egenskap, föranledde redan under kriget inrättandet av ett »administrativt sekretariat» (ministärerna Ribot och Painlevé, i vilken senare det upphöjdes till rangen av »generalsekretariat»), resp. tillsättandet av en understatssekreterare vid konseljpresidentens sida (ministären Clemenceau). Efter kriget ha sedan flertalet konseljpresidenter haft en understatssekreterare som sin närmaste medhjälpare; hans huvuduppgift har i allmänhet varit dokumentation och utredning.¹ Det första parlamentariska förslaget att giva konseljpresidenturen en permanent organisation framlades 1917 av deputeraden Louis Marin — några dagar efter Ribots dekret om ett administrativt sekretariat; det framlades åter i december

¹ Se R. Mennesson, *L'organisation des services de la présidence du conseil en France* (thèse, Paris 1928), Angers 1928; R. B o n n a r d, *La Présidence du Conseil*, *Revue du droit public*, januari—mars 1935, s. 74 ff.

1919, tillstyrktes av vederbörande utskott men kom aldrig under debatt. Intresset för reformen har i det följande blivit allt större; en mängd politiker och statsvetenskapsmän ha uttalat sig för den.¹ Deputeradekammarens den 15 mars 1934 tillsatta utskott för statsreformen upptog den på sitt program, och en rapport framlades.² Frågan föreföll mogen för sin lösning, och det var därför icke ägnat att förvåna, att Doumergue i sitt omfattande — man kan på goda grunder säga alltför omfattande — förslag till författningsreform även upptog en bestämmelse om konseljpresidentur utan portfölj.³ Tanken på en konstitutionell bestämning av denna hade dittills icke spelat någon roll i diskussionen; det enda förslag till författningsändring, som dittills haft någon praktisk-politisk aktualitet, var förslaget om reform av upplösningsrätten. Ministären Flandins regeringsförklaring behåddade ett förslag i frågan, och vid diskussionen av 1935 års budget framlade regeringen också ett förslag om införande i finanslagen av en artikel, enligt vilken »le ministre, chargé de la Présidence du Conseil» — icke »le Président du Conseil», enär författningen icke nämner denne, endast »les ministres»⁴ — »a sous

¹ Bland politiker och politiska författare, som på ett tidigt stadium av diskussionen uttalat sig för reformen, må nämnas L é o n B l u m (anonymt), Lettres sur la réforme gouvernementale, Paris 1918; M. L e r o y, Pour gouverner, Paris 1918, s. 85 ff.; densamme, Vers une République heureuse, Paris 1922, s. 192 ff.; L. B a r t h o u, La politique reprend ses droits, Revue de Paris 15/2 1919, s. 677; M. C o l r a t, L'organisation du gouvernement I, La présidence du conseil, Journal des Débats 13/2 1920; P. R e y n a u d, Créons une présidence du conseil, Revue hebdomadaire 11/2 1922; L. L o u c h e u r, enquêtesvar i Revue de France 1922 T. IV, s. 708; P. G a u l t i e r, La réforme administrative, La France nouvelle, november 1923, s. 324; H e n r y d e J o u v e n e l, La réforme politique i samlingsarbetet Les réformes politiques de la France, Paris 1924, s. 158 ff.; E. B o r e l, Le pouvoir central i samlingsarbetet La politique républicaine, Paris 1924, s. 106 ff. Bland statsvetenskapsmän, som uttalat sig för reformen märkas J o s e p h — B a r t h é l e m y — P. D u e z, Traité de droit constitutionnel, Paris 1933, s. 903.

² Se Statsvetenskaplig Tidskrift 1934, s. 346.

³ Ibid. s. 411. Enligt Doumergues plan skulle konseljpresidentens sekretariat bestå av »un personnel sélectionné permanent et, surtout, peu nombreux, détaché des grandes administrations publiques». (Radiotalet 4/10). Det mest anmärkningsvärda i Doumergues uttalanden om konseljpresidenten är hans betonande av dennes svaga ställning. »En France, le chef du gouvernement, qu'on appelle le président du Conseil, n'est qu'une fiction... En droit et en fait, il est un ministre comme les autres, ce qui ne lui donne pas une autorité suffisante pour être un arbitre entre ses collègues.» Detta omdöme bör givetvis icke utan vidare accepteras som en sann karakteristik av det verkliga läget. Jfr i annan riktning Le Temps 24/8 1932: »La pratique... a fait depuis bien longtemps de la présidence du conseil un organe dirigeant dans toute la force du terme... Une évolution dont l'origine remonte fort loin a transformé la présidence du conseil en véritable pouvoir hiérarchique, en autorité effectivement prédominante, en sorte qu'on a pu parfois caractériser le gouvernement de la République, avec un humour qui n'exclut pas un solide fond de vérité, comme une dictature du président du conseil tempérée par les manoeuvres de couloir.»

⁴ Att konseljpresidenten icke nämnes i författningen har ofta givit anledning till påståendet, att denna »icke förutsett» en sådan (så t. ex. Flandin i senatsdebatten den 20 december 1934; Journal officiel, Débats parlementaires, Sénat, Séance du jeudi 20 Décembre 1934, s. 1458). Grundlagsstiftarnas uppfattning av parlamentarismen var visserligen rätt oklar, vilket f. ö. var ganska naturligt på

sa direction les services administratifs de la Présidence du Conseil» jämte några andra utanför departementen stående organisationer, bl. a. Nationella ekonomiska rådet. Om organisationen av dessa services innehåller förslaget ingenting; meningen var alltså — enligt vad konseljpresidenten f. ö. meddelat till senatens utskott för statsreformen — att organisationen skulle bestämmas genom dekret.¹ Deputeradekammaren antog förslaget utan debatt, dock med en signifikativ ändring: i stället för »le ministre» etc. sattes »le Président du Conseil des ministres».²

I senaten gav frågan anledning till en debatt, som erbjuder åtskilligt av intresse.³ Trettiofyra medlemmar av utskottet för statsreformen eller, enligt vad som framgår av ett yttrande i debatten av dess ordförande, Henry Bérenger, utskottets samtliga i överläggningen deltagande medlemmar hade efter ingående diskussion av frågan i utskottet framlagt ett förslag, enligt vilket konseljpresidentens befogenheter som ledare av regeringsarbetet samt sekretariatets uppgifter och huvuddragen av dess organisation skulle bestämmas i lagen.⁴ Förslagets innebörd utvecklades i debatten av

dess dåvarande utvecklingsstadium, men det är i varje fall uteslutet, att de icke räknat med existensen av en konseljpresident. Parlamentarismen kan ju icke fungera utan en konseljpresident, som representerar ministärens enhet såväl gentemot statschefen som gentemot parlamentet. Att konseljpresidenten icke nämnes i författningen kan helt enkelt bero på att det icke fanns någon anledning att nämna honom; rättsligt intar han ju samma ställning som de övriga ministrarna, och författningen är som bekant icke utförlig och systematisk utan summarisk och osystematisk. På de punkter, där den icke ger uttryckligt besked, måste den anses hänvisa till praxis under julimonarkien eller till parlamentarismens praxis i allmänhet. Troligare är dock, att författningens tystnad är avsiktlig. Grundlagsstiftarnas flertal tänkte sig utan tvivel, att statschefen, monark eller president, skulle inta en relativt stark ställning i det parlamentariska systemet, och det var då naturligt att de icke ville försvaga hans möjligheter till inflytande genom ett omnämnande av konseljpresidenten, när ett sådant icke var nödvändigt. Författningens tystnad beträffande konseljpresidenten har ofta åberopats som ett argument för en kraftigare utövning av presidentmakten. Under åren närmast efter kriget, då frågan om en förstärkning av presidentmakten spelade en viss roll i diskussionen, var förslaget om organisation av konseljpresidenturen tydligen ofta tänkt som ett motförslag mot planerna på presidentmaktens förstärkning. De finnas också, som samtidigt uttala sig för båda reformlinjerna i förening (så t. ex. Barthou och Gaultier).

¹ Se Paul Maulions anförande i senatsdebatten, s. 1454.

² Journal officiel, Débats parlementaires, Chambre des Députés, Séance du Lundi 3 Décembre 1934, s. 2962.

³ Journal officiel, Débats parlementaires, Sénat, Séance du Jeudi 20 Décembre 1934, s. 1454 ff.

⁴ Konseljpresidentens uppgifter bestämmas så (s. 1454): »Le ministre chargé de la présidence du conseil dirige l'action générale du Gouvernement. Il coordonne, en toutes matières, l'action des divers ministres, et notamment les projets établis par les départements ministériels qui intéressent plusieurs d'entre eux». Jfr Flandins anförande i debatten (s. 1458): »Le président du conseil ne peut avoir — et c'est une tâche qui lui suffit! — que des fonctions de direction, de liaison et d'arbitrage». Generalsekretariatets uppgifter skulle enligt utskotts-förslaget vara »de préparer l'étude des questions que le chef du Gouvernement portera à l'ordre du jour des conseils, d'enregistrer les décisions gouvernementales, d'assurer la liaison avec les ministères et les organismes rattachés à la présidence du conseil».

utskottets huvudrapportör, Paul Maulion. Enligt vad denne upp-lyser, hade utskottet icke velat gå med på ett i sin helhet permanent sekretariat — såsom kammarens utskott för statsreformen förelagit — enär ett sådant skulle öka byråkratiens makt i stället för konseljpresidentens, en synpunkt som också framhölls av utskottets vice ordförande, Henry de Jouvenel, samt av konseljpresidenten själv.¹ Å andra sidan ville utskottet icke, att sekretariatets organisation skulle helt överlämnas åt de växlande regeringarnas gottfinnande. För kontinuitetens skull borde en del av sekretariatets personal, nämligen den som skulle syssla med dokumentation, »archives» och räkenskaper, erhålla en permanent tjänsteställning. Konseljpresidenten sade sig visserligen föredraga att gå fram på erfarenhetens väg framför att på förhand bestämma om organisationen i en lagtext men förklarade sig å andra sidan ej vilja motsätta sig antagandet av utskottets förslag, vars grundprinciper han gillade. Utskottets ordförande yrkade bifall till dess förslag. Finansutskottets ordförande och huvudrapportör yrkade bifall till regeringsförslaget i dess ursprungliga skick, som syntes dem lägga grunden till en reform utan att leda den in på »une voie trop caractérisée», och detta antogs utan omröstning.

Ett dekret av den 31 januari 1935 fixerade sedan det administrativa sekretariatets organisation.² Detta skulle omfatta två slags tjänstemän: dels ett antal »chargés de mission», valda bland högre tjänstemän eller enskilda personer med viss högre kompetens och under ledning av en »generalsekreterare», dels ett antal permanenta tjänstemän, som tydligen avses skola syssla med mer eller mindre tekniskt arbete. Några bestämmelser om konseljpresidentens ställning som regeringsarbetets ledare innehåller dekretet icke.

Slutresultatet av frågans behandling kan knappast sägas vara särskilt märkligt eller betydelsefullt. Regeringsförslaget synnerligen anspråkslösa karaktär och senatens avvisande av utskottets för statsreformen precisa och, som det synes, väl avvägda förslag vittnar om styrkan av det motstånd, som möter en verkligt effektiv och stadigvarande organisation av konseljpresidentens sekretariat. De farhågor för en ökning av byråkratiens makt, som kommo till uttryck i senatsdebatten, kunna knappast utgöra en tillräcklig förklaring till detta motstånd; den avgörande orsaken torde snarare vara farhågorna för att konseljpresidenten, därest hans maktmöjlig-

¹ Enligt vad Henry de Jouvenel meddelar (s. 1456), var utskottets majoritet emot tillsättandet av en »generalsekreterare» som chef för sekretariatet, enär en sådan tjänsteman skulle bli, som de Jouvenel sade, »le représentant pur et simple du pouvoir administratif, que vous ne pourrez, quand la présidence du conseil changera, ni garder sans danger, ni remplacer sans scandale». Flandin ansåg — som han meddelat utskottet och som han själv betonade i debatten (s. 1459) — att den tjänsteman, som å konseljpresidentens vägnar och för hans räkning skulle stå i förbindelse med de högre tjänstemännen i ministerierna, måste ha en tillräckligt hög rang, och utskottet hade också tillmötesgått denna önskan och använt benämningen »secrétariat général» i sitt förslag.

² Se Le Temps ³/₂ 1935. Lokaler ha beretts i förutvarande österrikisk-ungerska ambassadhotellet (Hôtel Matignon), som för ändamålet inköpts.

heter ökas på det sätt, som föreslagits, skall komma att inta en alltför stark ställning i förhållande till sina kolleger inom ministären. Men om regeringsauktoriteten skall förstärkas — och att detta är nödvändigt, därom torde den överväldigande majoriteten av franska folket vara ense — och om en förstärkning av presidentens maktställning är olämplig eller ogenomförbar, så är det tydligt, att reformsträvandena närmast måste inriktas på en fortsättning på denna redan klart utstakade väg. Att konseljpresidentur utan portfölj icke blivit bestämd i författningen beklagas nu av många, trots att tanken härpå icke spelat någon roll före Doumergues förslag. Deras mening är givetvis den, att varje organisation av konseljpresidenturen har en oviss existens, så länge icke konseljpresidentur utan portfölj fastslagits i författningen, eventuellt därjämte grunddragen av den organisation, som skall stå till konseljpresidentens förfogande.¹ Erfarenheten ger onekligen stöd åt denna uppfattning. Vägande skäl kunna å andra sidan anföras mot en konstitutionell bestämning av konseljpresidentur utan portfölj. Om det under vissa förhållanden kan vara olämpligt, att konseljpresidenten övertar ett viktigt departement, så kan det i andra lägen och icke blott exceptionella sådana vara önskvärt eller nödvändigt, att han övertar det departement, som i det givna läget har den största politiska betydelsen, eller ett annat viktigt departement, för vars ledning han är särskilt förberedd. Den konseljpresident, som i ett kritiskt läge övertar det viktigaste departementet, kan just på grund härav utöva en ledning, som framgår ur sakernas egen natur, medan det däremot är mera ovisst, vilken ledning en konseljpresident utan portfölj, som icke är någon obestridd dominerande politisk personlighet, kan komma att utöva i samma situation. I varje fall synes det nödvändigt att, därest en bestämmelse om konseljpresidentur utan portfölj skall införas i författningen, denna formuleras så, att den icke hindrar konseljpresidenten att, om han så finner lämpligt, överta förvaltningen av ett departement.² Man kan naturligtvis säga, att en sådan möjlighet skulle komma att göra huvudbestämmelsen illusorisk. Detta behöver dock icke nödvändigt bli fallet, därest det administrativa sekretariatet ges en sådan organisation, att det verkligen ökar konseljpresidentens möjligheter att, utan stödet av ett viktigt departement, inta en ledande ställning i förhållande till sina kolleger i ministären, med andra ord verkligen ställer en effektiv makt till hans förfogande. För att detta skall

¹ Se t. ex. Bonnards förut anförda uppsats s. 89.

² Jfr de radikalsocialistiska ministrarnas avgångsbrev till Doumergue: »La fonction de premier ministre sans portefeuille, que vous voulez créer, offre, en temps normal, de grands avantages. Si elle avait été imposée par la Constitution, elle eût empêché M. Clemenceau d'être, à la fois, président du conseil et ministre de la guerre, M. Poincaré d'être, tout ensemble, ministre des finances et chef du gouvernement.» (Le Temps 9/11 1934). Jfr även Alexandre Israëls yttrande i senatsdebatten (s. 1459): »Le texte que nous allons voter a pour but d'organiser la présidence du conseil. Rien de plus. Il ne décide pas que, dorénavant, et pour toujours, le président du conseil devra demeurer sans portefeuille. A cet égard, la commission a été formelle ...»

bli fallet, synes sekretariatet böra göras permanent till så stor del, som är möjligt, utan att risken för en sammanblandning med byråkratien inträder, och vidare synes det erforderligt, att den permanenta delen av sekretariatet gives så stora och så viktiga uppgifter, att det verkligen kan tjäna som ett element av kontinuitet i regeringsarbetet.

Ragnar Simonsson.

Politiskt bokslut De republiker, som efter världskriget uppstodo i de i **Balticum**. baltiska staterna, kännetecknades, som bekant, av synnerligen vidsträckta befogenheter för folkrepresentationerna. Man kunde härute under 1920-talets första år i alla tre länderna Estland, Lettland och Litauen tala om »regerande riksdagar». Det visade sig, att dessa regeringssystem så småningom uppammade opposition emot sig och att dessa oppositionsrörelser till slut togo hem spelet. En utveckling av denna art har nu beskrivits i alla de tre nämnda länderna och tiden för en registrering av resultaten, för ett politiskt bokslut i **Balticum**, kan sägas vara lämplig.

Avsikten är ingalunda att verkställa en analys av de tidigare författningarna eller att göra detaljerade jämförelser mellan gammalt och nytt. En dylik metod skulle helt säkert föra för långt. Jag måste förutsätta huvuddragen i den utveckling, som ledde till författningarna efter världskrigets slut, bekanta och inskränka mig till att söka giva några hållpunkter för bedömande av det nuvarande läget.

Estland. Redan i mitten av 1920-talet börjades i Estland en livlig diskussion om nödvändigheten av att förenkla det konstitutionella systemet och likaså förvaltningsapparaten. Ett rätt starkt missnöje yppade sig med partidemokratiens i vissa sammanhang ofrånkomliga metod att utnyttja regeringsinnehavet till att utdela ämbeten som partibelöningar. Särskilt bland bönderna — och denna samhällsklass utgör i Estland liksom i alla de här behandlade länderna en avgjord majoritet — började vissa politiska önskemål med konstitutionell syftning uttalas, vilka kort och gott läto sig sammanfattas i formeln: vi vilja ha en herre i huset.

Från 1926 existerade i Estland en frontmannaaorganisation, vilken kallade sig frihetskrigarna. Denna sammanslutning var, liksom den tyska motsvarigheten Stahlhelm, till en början opolitisk men är från 1931 att betrakta som en politisk rörelse, vilken på sitt program upptagit kravet på demokratiens ersättande med ett system, där en folkets *ledare* spelade en helt dominerande roll. Visserligen tänkte man sig även en folkrepresentation på 50 medlemmar men denna tilldelades i stort endast konsultativa befogenheter. Inom rörelsen använde man sig av »vikinghälsning», som det hette, d. v. s. samma gest som användes av Hitlers tyska nationalsocialister, vilka dessa

estniska »frihetskrigare» mycket erinrade om även beträffande programsatser och sätt att tala och uttrycka sig över huvud taget. Rörelsens ledare voro advokaterna Sirk och Rõuk, av vilka den senare 1924 varit inrikesminister i regeringen Akel. En framträdande roll spelade även en militär från frihetskrigets dagar, general Larka.

Denna rörelse syntes ha fullt upp med pengar till sitt förfogande och den utvecklade sig med lavinartad hastighet. Sin anslutning vann den i huvudsak genom sin fräna kritik av partidemokratien. I slutet av 1933 såg det ut, som om den snart skulle vara i stånd att övertaga makten och den, som då kom i beröring med ledarna, erhöll ett starkt intryck av deras segerstro. Emellertid hade de gjort upp räkningen utan värden. Det estniska parlamentet (riigikogu) visade en markerad vilja att reformera sig självt. Ett förslag till omorganisation av de folkrepresentativa formerna hade förelagts folket till bedömande redan i augusti 1932 men avböjts. Två nya förslag med ändå mera genomgripande syftning utarbetades under 1933, av vilka det sista oskärt passerade genom folkomröstningens skärself. Det var i mycket hög grad präglad av »frihetskrigarnas» synpunkter och utomstående trodde, att deras stund nu var kommen. Oron i sinnena var ganska utpräglad, ty Sirk och hans män hade talat om, att »huvuden skulle rulla». Lösningen kom dock icke att dikteras av dessa exalterade element. I oktober 1933 bildade Konstantin Päts, frihetskrigets politiske ledare, Estlands grand old man, regering.

Folket hade, som nämnts, genom omröstning uttalat sig för vissa författningsändringar. Redan före Päts' regeringstillträde hade den nya författningen utfärdats. Det var den 16 oktober 1933. Senare, den 19 januari 1934, utfärdades även lag om regeringens organisation.

Den stora nyheten i de ändringar, som nu infördes i 1920 års konstitution, bestod i inrättandet av en *statsäldste*, ett ord, icke som tidigare använt som titel på ministerpresidenten utan på en verklig statspresident. Statsäldsten (riigivanem) väljes av folket genom allmän, lika, omedelbar och hemlig rösträtt för en tid av fem år (förf. § 58, mom. 1). Erhåller ingen av uppställda kandidater absolut majoritet gäller vid nytt val relativ majoritet (vid lika röstetal har den äldsta företräde!). Statsäldstens politiska befogenheter äro av den art, att hans makt i det närmaste kan sägas vara enväldig. Regeringen, ledd av en ministerpresident, är blott att betrakta som medhjälpare. Statsäldsten äger rätt att utfärda förordningar och dekret, vilka icke kunna upphävas av parlamentet. Han presiderar, om han så anser nödigt, i regeringen och uppdrager riktlinjerna för dess arbete, utarbetar alltså bl. a. även budget och bestämmer ensam över byråkratin, militären o. s. v. Varje beslut av statsäldsten måste visserligen vara kontrasignerat, men en vägran är endast förutsedd i samband med lagvidriga beslut, och i flera viktiga fall behövs icke kontrasignation, nämligen om statsäldsten vill kalla ny eller

avskeda en tidigare regering eller någon medlem i denna, om han vill utskriva nya val till parlamentet, om han vill hemsända detta, om han vill fastställa tid för urtima samt då han bekräftar domare i deras ämbeten. Den enda inskränkningen är, att parlamentet kan utkräva en juridisk ansvarighet inför statsdomstolen (§ 67).

Regeringen arbetar kollegialt. Statsäldsten (icke ministerpresidenten) utser ur dess krets en ställföreträdare för regeringschefen. Regeringen är ansvarig inför statsäldsten och inför parlamentet. Ett misstroendevotum i parlamentet mot regeringen eller någon dess medlem bedömes dock av statsäldsten. Finner denne skäl att behålla regeringen, så kan han göra det. Anser sig ministerpresidenten efter misstroendevotum från parlamentet nödsakad att avgå och anhåller han hos statsäldsten om sitt entledigande, så är denne dock pliktig att bevilja avskedet. Det är alltså statsäldsten och ministerpresidenten, som avgöra, om »parlamentarism» skall tillämpas eller icke.

Parlamentet (»statsförsamlingen») består av 50 medlemmar, som väljas enligt samma rösträtt som vid val av statsäldste. Proportionell metod med möjlighet till val på personligheter tillämpas. Församlingen utövar den ordinarie lagstiftningsrätten och kontrollerar de statliga institutionernas ekonomiska verksamhet. Författningens allmänna struktur är sådan, att även statsäldsten och ministerpresidenten måste taga hänsyn till opinioner i folkrepresentationen. Likväl är givetvis statsäldstens dominerande roll, som här underströks, påtaglig. Han har även genom den nu centraliserade, tidigare decentraliserade, självförvaltningsapparaten fått nya möjligheter att hålla alla spelets trådar i sin hand. De gamla ordalagen i 1920 års författning ha bibehållits — i sak kvarstå även bestämmelserna om folkomröstningsinstitutet — men andan i författningen har helt förbytts.

Valet av statsäldste har på det i lagen föreskrivna sättet ännu ej ägt rum. I stället fungerar Päts vidare enligt organisationen i 1920 års författning. Han för titeln statspresident men är samtidigt ministerpresident. Ställföreträdande ministerpresident är K. Eenpalu (tidigare känd som K. Einbund). I mars 1934 förklarade Päts landet i undantagstillstånd och grep med kraft in mot »frihetskrigarna», vilka det gått på nerverna, att parlamentet, så att säga, farit av med deras kläder, under det att de badade i en allt hetsigare nationalistisk och extrem agitation. Sirk fick hals över huvud fly till Finland, där han ännu vistas, de övriga ledarna togos i förvar. Rättegången, som anhängiggjordes, kunde icke bringa klarhet vare sig om frihetskrigar-rörelsens politiska mål eller varifrån den erhållit sina pengar. (Miss-tankarna synas på goda grunder riktas mot Hitlers Tyskland och sättas i samband med detta lands allmänna avsikter i Balticum och vidare österut.) Sirk försökte den 8 dec. 1935 att genomföra en »statskupp» i Reval, vilken dock misslyckades. Episoden torde resultera i, att den försonliga politiken mot rörelsens tidigare anhängare skärpes.

Det märkliga med Estlands nuvarande konstitutionella förhållanden är alltså, att man dels antagit författningsändringar av den art, som här antytts, dels att man tillämpar dessas *anda*, samtidigt som man bibehållit en yttre regeringsorganisation, som närmast, hur man nu skall uttrycka det, grundar sig på en äldre praxis. I samband med proklamerandet av undantagstillståndet, vilket nu varat över ett år, synes man därutöver ha uppgivit tanken på att föra författningen av den 16 okt. 1933 ut i livet till strikt tillämpning. I stället har man öppnat en ny författningsdiskussion, där andra ingredienser ingå.

Det kan emellertid nu, eftersom en konstitutionell period kan anses avslutad, vara av intresse att meddela en förteckning på de ministerpresidenter (statsäldste) och utrikesministrar, som fungerat från 1918 till nuvarande tidpunkt. En dylik översikt ter sig på följande sätt:

- K. Päts — J. Poska $^{24}/_2$ 1918— $^{12}/_{11}$ 1918.
 K. Päts — O. Strandmann $^{12}/_{11}$ 1918— $^{16}/_{11}$ 1918.
 J. Poska — O. Strandmann $^{16}/_{11}$ 1918— $^{26}/_{11}$ 1918.
 K. Päts — J. Poska $^{26}/_{11}$ 1918— $^9/_5$ 1919.
 O. Strandmann — J. Poska (till $^{10}/_{10}$)—A. Piip $^9/_5$ 1919— $^{18}/_{11}$ 1919.
 J. Tönnisson — A. Birk $^{18}/_{11}$ 1919— $^{30}/_7$ 1920.
 J. Tönnisson — A. Birk (rekonstruktion) $^{30}/_7$ 1920— $^{26}/_{10}$ 1920.
 A. Piip — O. Strandmann $^{26}/_{10}$ 1920— $^{25}/_6$ 1921.
 K. Päts — A. Piip $^{25}/_6$ 1921— $^{21}/_{11}$ 1922.
 J. Kukk — A. Hellat $^{21}/_{11}$ 1922— $^{29}/_8$ 1923.
 K. Päts — Fr. Akel $^{29}/_8$ 1923— $^{26}/_3$ 1924.
 Fr. Akel — O. Strandmann (till $^{14}/_5$) — C. R. Pusta $^{26}/_3$ 1924— $^{16}/_{12}$ 1924.
 J. Jaakson — C. R. Pusta $^{16}/_{12}$ 1924— $^{15}/_{12}$ 1925.
 J. Teemant — A. Piip $^{15}/_{12}$ 1925— $^{23}/_7$ 1926.
 J. Teemant — Fr. Akel $^{23}/_7$ 1926— $^4/_3$ 1927.
 J. Teemant — Fr. Akel (till $^{11}/_{11}$) — A. Hellat $^4/_3$ 1927— $^9/_12$ 1927.
 J. Tönnisson — H. Rebane $^9/_12$ 1927— $^4/_12$ 1928.
 A. Rei — J. Lattik $^4/_12$ 1928— $^9/_7$ 1929.
 O. Strandmann — J. Lattik $^9/_7$ 1929— $^{12}/_2$ 1931.
 K. Päts — J. Tönnisson $^{12}/_2$ 1931— $^{19}/_2$ 1932.
 J. Teemant — A. Anderkopp $^{19}/_2$ 1932— $^{19}/_7$ 1932.
 K. Einbund — A. Anderkopp $^{19}/_7$ 1932— $^1/_11$ 1932.
 K. Päts — A. Rei $^1/_11$ 1932— $^{18}/_5$ 1933.
 J. Tönnisson — A. Piip $^{18}/_5$ 1933— $^{21}/_{10}$ 1933.
 K. Päts — J. Seljamaa $^{21}/_{10}$ 1933—

Av denna uppställning framgår, att Päts 1933 bildade sin åttonde regering. En annan parlamentsveteran, Tönnisson, har på den korta tiden av 15 år presiderat i fyra regeringar och Teemant når upp till samma tal. Namnet Tönnisson är nu att betrakta som politiskt förbrukat. Under sommaren 1935 har Tönnisson beretts en reträttplats som professor i de producentkooperativa rörelsernas historia vid

universitetet i Tartu (Dorpat) och hans gamla tidning Postimees har försatts i konkurs.

Medellivslängden för regeringarna blir ungefär 7 månader och 25 dagar.

Lettland. I Lettland äro förhållandena likartade. Estland förbrukade på 15 år 24 regeringar. Lettland har under samma tid haft användning för 18. De konstitutionella förutsättningarna för dessa regeringars tillkomst, arbete och demissioner bryta ej heller ur den allmänna ramen. Vi kunna här lämna en diskussion om dessa ting å sido. Däremot kan det vara värt att erinra om, att Lettlands författning redan från början kände en statspresident. Detta ämbetes första innehavare var Jānis Čakste och han behöll det till sin död i mars 1927. Hans efterträdare blev Gustavs Zemgals, vilken var i ämbetet april 1927—april 1930, tre år, d. v. s. en ordinarie period. Nu valdes Alberts Kviesis, vilken erhöll omval i april 1933. Återval tillåtes endast en gång.

Lettlands president har emellertid rätt så små i författningen stipulerade befogenheter. Hans ämbete tillhör den franska typen. Han är hänvisad till det inflytande, han kan veta att förskaffa sig bakom kulisserna. I detta avseende ha alla de tre här nämnda spelat en roll, Čakste i kraft av sin dominerande roll vid republikens tillblivelse, Zemgals som tidigare vice talman i nationalrådet och Kviesis i kraft av tidigare verksamhet i folkrepresentationen samt som president i högsta domstolen. Emellertid har den politiska tyngdpunkten under alla dessa år i Lettland legat hos ministerpresidenten.

Medellivslängden för Lettlands regeringar står i ganska god överensstämmelse med förhållandena i Estland. Ett allmänt missnöje med parlamentets (saeima) funktion uppstod. Räkningar med alla partier, som från valen 1922—1934 varit representerade, får man siffran 29 och lägger man därtill även minoriteternas riksdagsmän springer siffran upp till 39. Långa regeringskriser, obetydliga majoriteter, här som i Estland, vilka kunde förbytas i minoriteter över ett dygn skapade en känsla av otrygghet och labilitet, vilken i längden blev svår att behärska. Kritikerna av »systemet» hade här som i Estland lätt att vinna anhängare och det var samma element, som i huvudsak lystråde, bönderna och de forna deltagarna i frihetskriget.

Det är antagligt, att den regementsförändring, som ägde rum i Riga i maj 1934, tog sin förebild från marshändelserna i Reval samma år. I Estland mötte vi K. Päts, den starke mannen från 1918, och vid hans sida general Laidoner, arméns befälhavare i kriget. I Lettland heta de handlande männen Kārlis Ulmanis och general Jānis Balodis, vilka för det lettiska folket spelat samma roll som Päts och Laidoner. Ulmanis hade tillhört det politiska livets förgrundsfigurer under hela 1920-talet och från 1918 presiderat i sju regeringar, då han i maj 1934 bildade sin åttonde. Hans bana är i detta avseende exakt överensstämmande med den Päts beskrivit.

Bägge äro dessutom representanter för sina länders storbondeklass. Laidoner och Balodis äro kort och gott dugliga soldater och hängivna patrioter.

Den abnorma partisplittringen i parlamentet hade, som sagt, uppväckt vissa tvivel om regeringssystemets gudomliga ursprung. Författningen av 1922, vilken tillkommit i rätt stor hast och efter utländska förebilder, led också i sina konsekvenser av andra fel. Det avgörande var dock, att folket stod fullkomligt främmande inför kriser och krascher i Rigas riksdagshus. Regeringen tvangs att arbeta i efterhand och åstadkom ödesdigra följdverkningar genom ingripanden, som borde kommit på ett tidigare stadium. Då den ekonomiska världskrisen gjorde sig påmind i Lettland och snabbt handlande, särskilt på det ekonomiska området, blev av nöden, blevo dessa brister påtagliga för alla. Regeringen utgav nödvändiga förordningar, parlamentet annullerade dem o. s. v. Situationen underlättades ej heller därav, att den ekonomiska nöden skärpte partistriderna med bl. a. de resultat, som ovan antytts.

I mars 1934 bildade Ulmanis sin sjunde regering. Han beslöt sig för ett ingripande. Natten mellan den 15—16 maj proklamerades undantagstillstånd. Samtidigt utfärdades ett manifest till det lettiska folket, vari det bl. a. hette, att »vi icke få tillåta, att partistriderna ännu mera splittra och försvaga vårt folk, vi måste vara starka och måste vara eniga». »Våra åtgärder», sades det vidare, »rikta sig icke mot Lettlands demokrati . . . Regeringen har endast den önskan, att så snart som möjligt skapa förhållanden, under vilka en sund anda och vilja fritt må kunna utveckla sig och enighet och nationalmedvetande åter växa fram, på det att vi må komma tillbaka på den rätta vägen och uppleva ett enat, starkt och lyckligt Lettland.» Regeringen sade sig vilja inom folket befordra en anda av folkgemenskap, där handens och hjärnans arbetare kunde akta varandra lika och där allt gjordes för att befordra det gemensamma bästa. Man utlovade även indirekt en författningsreform.

Denna »statskupp» förlöpte liksom i Estland utan blodsutgjutelse. Ledarna för de radikala elementen både till höger och vänster togos tills vidare i förvar. Emellertid bemödade man sig om att fara varligt fram. Samma princip följdes även i Estland. Så ha t. ex. de tidigare folkrepresentanterna på ömse håll erhållit väl tilltagna pensioner, om de bevistat (i Riga) mer än fem sessioner. Händelserna i Lettland böra också utan tvivel ses mot bakgrunden av de »bondefåg», som föregingo händelserna i maj 1934 och som framförde de krav, vilka Ulmanis senare gjorde till sina. Man må ej heller glömma, att i Lettland 68 % av befolkningen livnär sig på jordbruk. De stämningar, som inom denna befolkningskategori förefinnas, äro avgörande för det politiska skeendet.

Ulmanis autoritära regering har därefter fungerat. Han är Lettlands Mussolini med Kviesis, presidenten, vid sin sida. Den författningsdiskussion, som föres, räknar ej med att förändra denna kombination. Systemen i Estland och Lettland bliva alltså, som av det

sagda framgång, i viss mån olikartade. De estländska förhållandena stå Hitlerregimen närmare i den yttre strukturen.

I likhet med vad som var fallet beträffande Estland meddelas här i översiktens form en förteckning på ministerpresidenter och utrikesministrar från 1918—1934. Den ter sig som följer:

- K. Ulmanis — Z. Meiorovics $13/11$ 1918— $13/7$ 1919.
 K. Ulmanis — Z. Meiorovics $13/7$ 1919— $5/12$ 1919.
 K. Ulmanis — Z. Meiorovics $5/12$ 1919— $1/5$ 1920.
 K. Ulmanis — Z. Meiorovics $1/5$ 1920— $19/6$ 1921.
 Z. Meiorovics — Z. Meiorovics $19/6$ 1921— $26/1$ 1923.
 J. Pauluks — Z. Meiorovics $26/1$ 1923— $27/6$ 1923.
 Z. Meiorovics — Z. Meiorovics $27/6$ 1923— $26/1$ 1924.
 V. Zamuels — V. Zamuels (till $30/1$) — L. Seja $26/1$ 1924— $18/12$ 1924.
 H. Celminš — Z. Meiorovics (till $23/8$) — H. Celminš $18/12$ 1924— $23/12$ 1925.
 K. Ulmanis — H. Albats $23/12$ 1925— $5/5$ 1926.
 A. Alberings — K. Ulmanis $5/5$ 1926— $17/12$ 1926.
 M. Skujenieks I — F. Cielens $17/12$ 1926— $23/1$ 1928.
 P. Juraševskis — H. Albats — A. Balodis $23/1$ 1928— $30/11$ 1928.
 H. Celminš — H. Celminš $30/11$ 1928— $26/3$ 1931.
 K. Ulmanis — K. Ulmanis $26/3$ 1931— $5/12$ 1931.
 M. Skujenieks — K. Zarīnš $5/12$ 1931— $23/3$ 1933.
 A. Blodnieks — V. Salnais $23/3$ 1933— $10/3$ 1934.
 K. Ulmanis — K. Ulmanis $10/3$ 1934— $15/5$ 1934.
 K. Ulmanis — K. Ulmanis $15/5$ 1934—.

Av 18 regeringar ha 13 varit rena bonderegeringar, en har varit partilös (Pauluks), en socialdemokratisk (M. Skujenieks I) och tre av liberal färg. Medellivslängden visar den ungefärliga siffran 10 månader och 10 dagar.

Litauen. Då Litauen den 11 november 1918 började sitt liv som fri stat, skedde det under ledning av två män, Antanas Smetona, den nuvarande statspresidenten, och Augustinas Voldemaras. Litauens andre statspresident var Aleksandras Stulginskis, vald 1920, och den tredje K. Grinius, vald juni 1926, vilken avgick i december 1926 och följdes av Smetona, som erhöll nytt mandat 1932. Presidentperioden är nu sju år och omval är tillåtet.

Det parlamentariska livet i Litauen slog in på samma banor som i de bägge andra här redan behandlade länderna. Partisplittningen var dock icke så framträdande vid valet till den konstituerande nationalförsamlingen. Man kunde då utöver tio representanter för de judiska, polska och tyska minoriteterna mönstra tre partier, ett kristligt demokratiskt parti med 59 mandat, ett radikalt folkparti med 29 platser och socialdemokrater med 14 riksdagsmän. Vid valet till det första parlamentet (seimas) ha vi emellertid sju oroväckande jämnstarka grupper, vid valet till det andra parlamentet fem partier

och fyra minoritetsgrupper och vid valet till den tredje församlingen sju partier och fyra minoritetsgrupper. Svårigheten att bilda regeringskoalitioner voro rätt stora, men under de första åren fram mot 1925 voro de klerikala (katolikerna med prästerna som »valbossar») bestämmande. De tvingades dock då och då att taga stöd av vänsterelement. En del av de föga långlivade regeringarna voro minoritetskabinett. Det visade sig ganska snart, att den parlamentariska demokratien kommit Litauen för hastigt uppå. Systemet fungerade ingalunda tillfredsställande och mutor hörde inte till ovanligheterna. Slutet på »utvecklingen» blev, att, sedan de klerikala 1925 förlorat vid valen, i december 1926 en slags autoritär regering installerade sig med Voldemaras som chef. Samtidigt valdes, som sagt, Antanas Smetona till statspresident. Parlamentet har sedan i april 1927 icke trätt samman. I den författning, som av Smetona och Voldemaras oktroyerades den 25 maj 1928 och som helt förändrade konstitutionen av 1922, finnes visserligen ett parlament omnämnt men dess sammankallande lägges i statspresidentens hand och denne har ännu icke utnyttjat sitt prerogativ i detta avseende. Det talas emellertid om rösträtt från det 24:e året och om valbarhet från 30 år samt om en legislaturperiod på fem år.

De enda bestämmelser, som i denna författning spela en roll, äro de, som förlägga praktiskt taget all makt hos presidenten och det av honom ledda ministerkabinettet. Dessutom finnes ett »statsråd» (§ 54), till vilket medlemmar kallas bland landets juridiska och ekonomiska sakkunskap. Det skall stå regeringen till tjänst vid utarbetande av lagar samt framkomma med förslag till lagstiftning.

I Litauen möta vi på det stora hela taget en presidentbetonad författningstyp. Några bestämmelser om politisk ansvarighet finnas icke. Det säges krävas $\frac{3}{5}$ majoritet för att få den juridiska ansvarigheten utkrävd gentemot ministerpresidenten och $\frac{3}{4}$ majoritet, om det skulle gälla statspresidenten (§§ 64—65). Statsdomstolen är i bägge fallen högsta forum. I övrigt har allt lagts till rätta för att i parlamentet kräva garantier för en mycket stor enighet som villkor för framgång för dess aktioner.

Denna författning är emellertid enbart av teoretiskt intresse. Den är, som Brusewitz förmodat,¹ i mycket tillkommen på polska förebilder men lever ett skenliv. I huru liten grad den beaktas må illustreras därav, att ingen i Litauen längre räknar med den, utan att man i stället i regeringskretsar diskuterar möjligheten av att få fram andra former för ett representativt system.

Ett symptom av intresse för att förstå maktförhållandena i dagens Litauen utgör Voldemaras försök att sätta sig i besittning av makten i juni 1934. Han hade gjort upp ett projekt till statskupp med generalstabschefen och en del yngre generalstabsofficerare. Det hela

¹ Axel Brusewitz, Östeuropeiska diktaturförfattningar, Statsvetenskaplig Tidskrift 1930, s. 197 ff.

var emellertid illa planerat och Voldemaras, som flög från sin lantgård på gränsen till Lettland i norra Litauen till Kaunas, arresterades redan på huvudstadens flygfält. Voldemaras dömdes till 15 års mildt fängelse och generalstabschefen fick 12 år. Denna »arresterade» revolution visar, att den nuvarande regimen står fast, så länge den har militären på sin sida. Generalstabschefens handlande må te sig betänkligt nog men var i sin art isolerat och hade sin grund i speciella förhållanden.

För att få bilden av de baltiska staternas regeringshistoria fullständig meddelas här till sist en översikt över ministerpresidenterna och utrikesministrarna under Litauens demokratiska skede:

- A. Voldemaras — A. Voldemaras $\frac{11}{11}$ 1918— $\frac{28}{12}$ 1918.
 M. Sleževičius — A. Voldemaras $\frac{28}{12}$ 1918— $\frac{12}{3}$ 1919.
 Pr. Dovydaitis — A. Voldemaras $\frac{12}{3}$ 1919— $\frac{12}{4}$ 1919.
 M. Sleževičius — A. Voldemaras $\frac{12}{4}$ 1919— $\frac{7}{10}$ 1919.
 E. Galvanauskas — A. Voldemaras $\frac{7}{10}$ 1919— $\frac{19}{6}$ 1920.
 K. Grinius — J. Purickis $\frac{19}{6}$ 1920— $\frac{2}{2}$ 1922.
 E. Galvanauskas — V. Jurgutis $\frac{2}{2}$ 1922— $\frac{22}{2}$ 1923.
 E. Galvanauskas — E. Galvanauskas $\frac{22}{2}$ 1923— $\frac{29}{6}$ 1923.
 E. Galvanauskas — E. Galvanauskas $\frac{29}{6}$ 1923— $\frac{18}{6}$ 1924.
 A. Tumenas — V. Čarneckis $\frac{18}{6}$ 1924— $\frac{4}{2}$ 1925.
 V. Petrulis — V. Čarneckis $\frac{4}{2}$ 1925— $\frac{25}{9}$ 1925.
 L. Bistras — M. Reinys $\frac{25}{9}$ 1925— $\frac{14}{6}$ 1926.
 M. Sleževičius — M. Sleževičius $\frac{14}{6}$ 1926— $\frac{17}{12}$ 1926.
 A. Voldemaras — A. Voldemaras $\frac{17}{12}$ 1926— $\frac{3}{5}$ 1927.

Medellivslängden för dessa 14 regeringar, där namnen Sleževičius och Grinius rubricera vänsterbetoningen, är omkring 7 månader och 8 dagar. Koalitionstypen är i övrigt väl företrädd (Galvanauskas). Kabinetten Tumenas, Petrulis och Bistras ha rent klerikal färg.

Under »förvaltningsregeringarnas» tid, som man helst uttrycker sig i Litauen, ha följande kabinettt fungerat:

- A. Voldemaras — A. Voldemaras $\frac{3}{5}$ 1927— $\frac{23}{9}$ 1929.
 J. Tubelis — J. Tubelis (till $\frac{8}{11}$ 1929) — D. Zaunius $\frac{23}{9}$ 1929— $\frac{12}{6}$ 1934.
 J. Tubelis — S. Lozoraitis $\frac{12}{6}$ 1934—.

Medeltalet blir här över tre år och sex månader. Det är intet tvivel underkastat, att Smetona i samarbete med dessa ministärer utfört ett gott arbete för sitt land, buret av de bästa bevekelsegrunder. Emellertid torde oppositionen ha gjort sig både märkbar och kännbar. Det är ett tidens tecken, att diskussionen inom de litauiska regeringskretsarna söker efter utvägar att förankra regimen på en bredare basis. Därvid spela ej tankarna i 1928 års författning längre en förstaplansroll. Man har i stället inriktat intresset på att få fram former för ett slags korporativt system. Litauens näringsliv kännetecknas, särskilt vad jordbruk och handel beträffar, av en rätt väl

utbyggd yrkeskooperativ organisation. Man synes tänka sig att knyta an till självverksamheten inom dessa organ. Jag har hört ett förslag refereras, som gick ut på, att »korporationerna» skulle få rätt att föreslå kandidater till ett »näringsparlament», mellan vilka sedan folket efter vissa inskränkta rösträttsbestämmelser skulle få välja. Detta parlament skulle sedan tilläggas både konsulterande uppgifter och initiativrätt. Regeringens funktioner bleve i övrigt icke berörda. Det skulle alltså endast gälla en rättningsrörelse inom ramen för det nuvarande systemet.

Det märkliga är även, att tankar av denna art äro levande inom alla de tre baltiska republikerna just nu. En motsvarande diskussion både i regeringskretsarna och i pressen pågår i såväl Lettland som i Estland. Det skulle föra för långt att härvidlag gå i detalj. Jag vill emellertid erinra om det tal, som Estlands statsäldste Konstantin Päts höll i Reval den 2 okt. 1935 och vari han förklarade, att det nya representativa system, som han tillämnade sitt land, skulle bestå av två kamrar. Den ena skulle väljas direkt av folket. Den andra borde sammansättas av representanter för yrkesorganisationerna, statsdomstolarna, universiteten, armén o. s. v. Presidenten borde utrustas med ett starkt veto. Uppenbart är, att även Ulmanis är inne på samma tankebanor. Att allt detta icke betyder ett återvändande till den parlamentariska demokratien är självklart. För de baltiska republikernas del är detta styrelsesystem vägt och, åtminstone för ögonblickets behov, befunnet för lätt.

Erik Arrhén.

Uppgifter om de danska studenternas ekonomiska förhållanden samt en jämförelse med motsvarande svenska. I slutet av förra året förelåg resultatet av en undersökning rörande de köpenhamnska studenternas sociala och ekonomiska förhållanden. Undersökningen hade givits formen av en enquête, i det att varje student vid Universitetet vid höstterminens början 1934 fick sig tillställt ett frågeformulär, innehållande frågor rörande dels studier och dels ekonomiska förhållanden. Besvarandet av de förra var obligatoriskt och av de senare frivilligt. Formuläret var uppgjort efter mönster av det för motsvarande undersökning år 1931 hos oss använda. Bearbetningen av materialet har utförts av »Det statistiske Departement».

I det följande skall lämnas en översikt av det väsentliga i ovan nämnda betänkande samt i de fall en sådan är möjlig en jämförelse göras med motsvarande svenska förhållanden. De svenska siffrorna äro hämtade från »S. D. Wicksell, Studentekonomi» och baserade på en undersökning år 1931.

Hela antalet vid Köpenhamns universitet inskrivna under höstterminen 1934 utgjorde 3,819 manliga och 767 kvinnliga studerande. Häre ingå då icke nyinskrivna, »Russer». Antalet kvinnor utgör således 17 %. I Lund äro de 15 %, vid Stockholms högskola 23 %

samt vid Karolinska institutet 9 %. Motsvarande procenttal för medicinska fakulteten vid Köpenhamns universitet är 17 %. Angående de köpenhamnska fakulteternas inbördes storleksordning kan nämnas att den medicinska är störst med 1,352 studerande, närmast följd av den juridiska med 1,202 och den filosofiska (= svensk humanistisk sektion) med 885. I vårt land är, om man räknar tillsammans de studerande vid samtliga universitet och fria högskolor, den humanistiska sektionen störst.

Övannämnda frågeformulär utdelades som sagt till de studerande på höstterminen 1934. De frågor som skulle besvaras rörde bl. a. ekonomiska förhållanden under läsåret 1933—34. Av de 4,586 inskrivna studenterna hade 4,066 eller 88,7 % avlämnat för undersökningen användbara svar. Av de manliga hade 90 % och av de kvinnliga 83 % ordentligt besvarat frågorna. De olika fakulteterna uppvisa något olika resultat i det att 84 % av de filosofiska studerande och 94 % av de teologiska komma med i undersökningen. De andra fakulteternas procentsiffror ligga mellan dessa båda.

Som man ser är materialet så fullständigt som man kan önska och torde utgöra ett tillfredsställande underlag för undersökningen.

I början av betänkandet redogöres först för de studerandes åldersförhållanden, vilket emellertid lämnas åsido i denna redogörelse. Intressantare äro uppgifterna om faderns yrke och samhällsställning, vilka ju bilda bakgrunden för ett rätt bedömande av den studerandes ekonomiska ställning.

Studerande, vilkas fäder ha akademisk eller därmed jämförlig utbildning, utgöra 28,5 % av samtliga. Arbetarklassen rekryterar endast 3,1 % av de studerande. Större företagare, som väl närmast motsvara »direktör» hos oss, bidrar med 8,4 % samt gruppen gårds- och egendomsägare, fiskare m. fl. med 7,4 %. Den senare skulle väl närmast motsvaras av lantbrukare hos oss, vilka vid Lunds universitet bidra med 15,9 % och vid Stockholms högskola med 4,4 %. Akademiskt utbildade fäder ha 24,5 % av lundastudenterna och 40,4 % av de studerande vid Stockholms högskola. Direktörsklassen omfattar i Lund 8,2 % och vid Stockholms högskola 11,8 %. Någon jämförelse mellan arbetarklassens resp. bidrag till studentrekryteringen kan ej göras, enär i den svenska undersökningen arbetare och hantverkare räknats till samma grupp under det att i den danska de senare troligen räknats in bland mindre företagare.

Av det sagda torde framgå att man inte kan visa upp vare sig några bestämda likheter eller olikheter mellan de båda länderna i här berörda avseende. Man får dessutom hålla i minnet att Köpenhamns universitet tills helt nyligen varit det enda i landet och således fått taga emot studenter från hela Danmark, vilket gör en jämförelse med Stockholms högskola omöjlig. Och att jämföra Köpenhamn med Lund är också svårt när man tar i betraktande att den förra är en storstad.

Intressant hade varit om en undersökning gjorts rörande de studerandes hemortsfördelning och framför allt om en uppgift lämnats angående antalet studenter med hem i själva universitetsstaden.

Vad så de danska studenternas ekonomiska ställning beträffar så lämnas först en översikt över hur de studerande skaffa de för studierna behövlige pengarna samt i hur stor utsträckning de åtnjuta naturaförmåner, fritt rum och fri mat i hemmet. Den redogörelse, som lämnas för materialets gruppering, lämnas här å sido. Endast så mycket skall sägas att detsamma uppdelats i tre grupper, av vilka den första omfattar alla dem, som få allt de behöva från hemmet, antingen i form av gåvor eller i form av lån med eller utan fritt vivre. Den andra gruppen omsluter dem, som delvis få sina studier bekostade av föräldrar och delvis skaffa de erforderliga penningmedlen på annat håll, och den tredje gruppen omfattar alltså dem, som helt reda sig utan hjälp från hemmet. Till den första av dessa grupper hänförs ej mindre än 67 % av de manliga studenterna och 73 % av de kvinnliga. Den sista gruppen omfattar 20 % av männen och 14 % av kvinnorna. Resten understöddes således till en del av föräldrarna. De få t. ex. fritt vivre men måste skaffa kontanter själva. Skillnaden mellan de olika fakulteterna är, beroende på den sociala rekryteringen, rätt stor. Sålunda få 78 % av de medicine studerandena helt underhåll av föräldrarna under det att detta är förhållandet med endast 57 % av teologerna.

Vid Köpenhamns universitet ha 37 % fritt rum och fri mat i hemmet. I Lund är detta fallet för 18 % och vid Stockholms högskola för ung. 60 %.

De penningunderstöd (gåvor eller lån) som köpenhamnsstudenten erhåller av föräldrarna är c:a 900 kr. Den lundensiske studenten erhåller, om han har fritt vivre, 750 kr. och i annat fall 1,300 kr. Vid Stockholms högskola äro motsvarande belopp 700, resp. 1,700 kr.

Vad beträffar dem, som äro helt hänvisade till att reda sig själva så framgår det att mer än tredjedelen av dessa få sin utkomst genom arbete, fjärdedelen av stipendier och något mer än femtedelen genom banklån. Resten ha privat förmögenhet.

Förekomsten av eget arbete vid sidan av studierna har gjorts till föremål för en ingående analys. Antalet studerande med förvärvsarbete är något mer än 25 %. Vad lundensarna beträffar är detta förhållandet med 30 % och vid Stockholms högskola ha 45 % arbete. Den köpenhamnske studentens medelinkomst (räknat per inkomsttagare) utgör 775 kr. medan hans kollega i Lund eller Stockholm tjänar 585, resp. 675 kr. Beloppet varierar betydligt bland de danska studenterna och juristerna ha över 1,000 kr., teologerna 350 och de övriga inte fullt 600 kr. i medeltal. Bland lundastudenterna leder här naturvetare med 900 kr.; däremot ha juristerna den minsta inkomsten eller ej fullt 400 kr.

Man har även gjort en undersökning av förekomsten av arbete under hela studietiden. Härvid har en uppdelning gjorts mellan dem, som haft arbete av mera stadigvarande och av tillfällig art. Det visar sig att 40 % av de studerande någon gång under studietiden haft förvärvsarbete. De, som haft stadigt arbete, ha haft en

genomsnittlig inkomst per månad av nära 150 kr. om arbetet varit av heldagskaraktär och ungefär 75 kr. när arbetet endast tagit halva dagen i anspråk. De, som haft arbete av mera tillfällig karaktär, ha i allmänhet ej kunnat upplysa om inkomstens storlek utan ha endast angivit arten av arbetet.

Många studenter ha livnärt sig genom kroppsarbete, något som ej förekommer bland vårt lands studenter, åtminstone ej under terminerna. Det finnes t. o. m. de, som uppbära arbetslöshetsunderstöd.

Vad inkomsten i övrigt beträffar, så utgöres den i första hand av lån och förbrukning av eget kapital eller räntor härpå samt stipendier. Här skall endast nämnas, att var fjärde manliga och var femte kvinnliga student har stipendier samt att de belopp de uppbära i genomsnitt uppgår till 475, resp. 412 kr. I Lund ha c:a 25 % stipendier och vid Stockholms högskola ung. 13 %.

Den danske studentens totala inkomstbelopp utgör i medeltal per år 1,860 kr. för män och 1,700 kr. för kvinnor. I detta fall har endast räknats med dem, som ej ha fritt vivre eller stipendiatrum. Om man antar att vederbörande förbrukar hela inkomsten under redovisningsåret så kan man jämföra detta belopp med den svenske studentens årliga utgiftssumma. I Lund gör den manlige studenten av med 1,745 kr. och den kvinnliga med 1,610 kr. Motsvarande siffror äro vid Stockholms högskola 2,260 kr. och 1,860 kr. En manlig medicinare förbrukar 2,060 kr. i Köpenhamn och 2,710 i Stockholm.

Av specialutgifter ha endast sådana för rum och mat upptagits till undersökning. För rum betala hälften av de köpenhamnska studenterna mindre än 33 kr. medan motsvarande kostnad utgör 47 kr. för lundensarna. I Stockholm är rumspriset ännu mycket högre. Danskarnas ringa utgift för rum torde inte enbart vara beroende av de lägre våningshyrorna utan även vara ett uttryck för den danske studentens lägre anspråk på bostad. Likadant är förhållandet i fråga om matpriset. Här är för övrigt skillnaden ännu större i det att hälften av de danska studenterna betala mindre än 43 kr. per månad mot lundensarnas 65 kr. Visserligen ligger det mer än tre år mellan de båda undersökningarna, men de svenska matpriserna ha ej sjunkit mera, än att man kan konstatera, att levnadsstandarden och behoven äro betydligt mycket större i vårt land än i grannlandet.

Vi komma så till skuldsättningens art och storlek. Av de manliga studenterna i Köpenhamn ha 29 % skulder och av de kvinnliga 13 %. Medelskulden för de förra är 3,600 kr. och för de senare 2,500 kr., allt räknat per skuldsatt person. Bland våra studenter äro långt flera skuldsatta. I Lund uppgå de till 74 % av männen och vid Stockholms högskola till 30 %. Den senare siffran är icke karakteristisk för vårt land utan utgör ett undantag betingat av att de studerande vid Stockholms högskola rekryteras från mera välsituerade samhällslager. I Uppsala är skuldsättningen nästan lika allmän som i Lund och vid Karolinska institutet äro över hälften av stu-

denterna skuldsatta. Kvinnorna äro ej så ofta skuldsatta men de som ha skulder utgöra dock i Lund 46 % av samtliga studentskor. Medelskulden för en manlig student är i Lund 6,900 kr. och för en kvinnlig 4,300 kr. Vid Stockholms högskola har den skuldsatte en medelskuld av 4,900 kr. om det är en man och 2,700 kr. om det är en kvinna. En köpenhamnsk manlig medicinare har 4,500 kr. i skuld mot den stockholmskes 9,900 kr. Här får man dock ta hänsyn till den längre studietiden i vårt land.

Av det totala lånebeloppet utgöres i Danmark endast $\frac{1}{3}$ av skuld till andra än föräldrar medan i vårt land hälften av skuldbeloppet härrör av lån av andra än föräldrar.

I det danska frågeformuläret upptogs även frågor rörande räntor och amorteringar, men dessa ha besvarats i så få fall eller så ofullständigt, att en bearbetning av materialet i berörda avseende ej ansetts lönt.

De jämförelser som gjorts mellan danska och svenska studenters ekonomiska förhållanden ha varit svåra att göra på grund av materialets olika bearbetning. Än vidare äro studieförhållandena ganska olika. Dessutom föreligger skillnader i studentkårernas sammansättning med avseende på ålder, studietid och studieriktning m. m.

Ejnar Olsson.

Nya bidrag till norsk och tysk familjestatistik. Medan Sverige ännu saknar officiella statistiska siffror rörande familjestorleken har man i flera andra länder sedan länge tillgång till sådana siffror. Beträffande Norge föreligger siffror rörande barnantalet i de bestående äktenskapen redan från 1920 års folkräkning och föregående år publicerades motsvarande siffror från 1930 års norska folkräkning.¹

För omfattningen av 1920 års undersökning har professor Wicksell tidigare redogjort i denna tidskrift (årg. 1924 sid. 173 o. f.).

Den förnyade undersökningen år 1930 avviker till formen knappast från den första utan lämnar ungefär motsvarande resultat som 1920. De inhämtade uppgifterna avsågo sålunda även nu endast de bestående äktenskapen och voro kalenderåret för vigseln och antalet levande födda barn. 1920 års spörsmål rörande antalet kvarlevande av de födda barnen har vid 1930 års folkräkning slopats. Eftersom dessa siffror inte bearbetades vid den förra räkningen betyder detta emellertid knappast någon inskränkning. Lika litet som vid 1920 års folkräkning införskaffades några åldersuppgifter rörande de födda barnen, varför folkräkningen sålunda inte kan lämna besked om familjernas nuvarande storlek och antalet minderåriga barn utan giver endast en bild av fruktsamheten summerad för alla de år äktenskapet bestått.

¹ Norges officiella Statistik IX. 62 Folketellingen i Norge 1 desember 1930. Niende Hefte. Barnetallet i norske ekteskap. Oslo 1935.

Resultaten från 1930 års folkräkning erbjuda stort intresse framför allt av den anledningen, att en jämförelse med 1920 års siffror tydligt visar minskningen i barnantalet och därför även nedgången i fruktsamheten. Denna nedgång synes vara lokaliserad över hela riket, även om smärre skillnader beträffande nedgångens storlek förefinnas mellan olika områden. Man kan inte säga, att utvecklingen varit sådan, att olikheterna mellan olika områden minskats utan de hava snarare ökats. Sålunda visa städerna en kraftigare minskning av barnantalet än landsbygden, så att skillnaden mellan landsbygd och städerna beträffande medeltalet barn ökats under de tio sista åren. Så t. ex. minskades medeltalet barn i äktenskap med 5 års varaktighet på landsbygden från 2,27 till 1,78 barn eller nedgång med 0,49 (21,6 %) och i städerna från 1,84 till 1,28 eller 0,56 (30,4 %). Motsvarande siffror för huvudstaden Oslo voro 1,67 och 0,99 eller en nedgång med inte mindre än 0,68 (40,7 %). De regionala olikheterna tyckas sålunda inte vara stadda i utjämning.

Av synnerligen stort intresse är den specialundersökning rörande Oslo (med Aker), vilken illustrerar barnantalens variation med faderns inkomst och socialklass. Även om en dylik jämförelse mellan barnantalet och inkomst i vissa fall kan anses lämna missvisande resultat, eftersom inkomstuppgiften endast gäller det sista årets förhållanden, medan barnantalet härstammar från tidigare år med kanske helt andra inkomster, lämnar denna undersökning värdefulla resultat.

En sammanställning mellan inkomst och barnantal för alla socialklasser lämnar för varje durationstid det resultatet, att medeltalet barn först sjunker allteftersom inkomsten stiger för att nå ett minimum mellan 5 och 7 tusen kronors inkomst och sedan stiga.

Uppdelar man däremot materialet på olika socialklasser (i redogörelsen särskiljas de tre huvudgrupperna arbetare, »funktjonärer» och självständiga företagare) finner man helt andra resultat.

För arbetarklassen förefinnes en konstant och kraftig nedgång av medeltalet barn vid stigande inkomst. För de båda andra grupperna finnes emellertid knappast någon tendens till minskning av barnantal vid stigande inkomst utan snarare en ökning, om än ringa. Förloppet för samtliga klasser sammanslagna är sålunda beroende på, att i de lägre inkomstklasserna dominerar arbetarklassen, medan i inkomstgrupperna över 6,000 kronor arbetargruppen nästan fullständigt saknas. För Sverige, enkannerligen Stockholm, har samma tendens till ökning av barnantalet vid högre inkomster påvisats av docent Edin.

Ungefär samtidigt med den norska redogörelsen har i *Wirtschaft und Statistik* publicerats en motsvarande preliminär redogörelse angående barnantalet i de bestående tyska äktenskapen vid folkräkningen den 16/6 1933. Då denna undersökning i sitt slag är den första för Tyskland lämnas sålunda inte någon möjlighet att påvisa förändringarna i familjestorleken.

Direkta jämförelser mellan Tyskland och Norge äro på grund av olika tabelluppställningar inte alltid möjliga men följande siffror

må anföras. Procenten barnlösa äktenskap var i Tyskland 19,9 och i Norge 13,6, och antalet äktenskap med ett eller två barn var 33,1 procent i Norge och 43,0 i Tyskland. De barnrika äktenskapen (3 och flera barn) utgjorde i Tyskland 37,1 procent och i Norge 53,3 procent. Går man till äktenskap av skilda durationstider finner man regelbundet för de tyska äktenskapen jämfört med de norska ett högre procenttal barnlösa och ett mindre medeltal barn.

Direkt uppdelning på landsbygd och stad saknas i den tyska redogörelsen, där i stället kommunerna uppdelats på de tre stora grupperna, kommuner med mindre än 2,000 invånare, kommuner mellan 2,000 och 100,000 invånare, samt storstäderna med över 100.000 invånare.

Enorma skillnader mellan barnantal konstateras mellan småkommunerna och storstäderna medan de övriga kommunerna intaga en mellanställning.

Sålunda är procenttalet barnlösa äktenskap i storstäderna (27,5 %) mer än dubbelt så stort som småkommunernas siffra (13,4 %). Sistnämnda siffra överensstämmer nästan med motsvarande tal för hela Norge som var 13,6 och undersöker man äktenskapen av samma durationstid finner man en nästan exakt överensstämmelse, vilken överensstämmelse dock inte förefinnes beträffande ettbarns- och tvåbarns äktenskapen, där siffrorna för de tyska småkommunerna ligga över de norska siffrorna, medan för flerbarns äktenskapen förhållandet är tvärtom.

Beträffande barnantalet i olika yrkesgrupper föreligga siffror, vilka dock inte äro så detaljerade som de norska siffrorna samt därför och delvis även på grund av skilda yrkesbeteckningar inte lämna möjlighet till noggrannare jämförelse.

I stort sett förefinnas samma olikheter mellan de olika yrkesklasserna i Norge och Tyskland, så att lantbruksklassen är den barnrikaste och den högre ämbetsklassen den barnfattigaste.

I Tyskland har dessutom inom varje socialklass företagits en uppdelning på familjer med eller utan »Bodenbesitz», varvid det intressanta resultatet erhöles, att familjer med »Bodenbesitz» äro betydligt barnrikare än familjer utan »Bodenbesitz». Då detta förhållande endast gäller för riket i dess helhet, kan det eventuellt bero på den omständigheten, att familjer med »Bodenbesitz» till övervägande del torde vara hemmahörande i de mindre kommunerna.

För de självägande bönderna konstateras det förhållandet, att barnantalet är störst på de medelstora lantbruken och mindre för de största egendomarna och de allra minsta jordbruken med mindre areal än 2 har. Detta förhållande gäller inte endast det samlade totalantalet äktenskap utan även för äktenskap med olika durationstider.

I vad mån den därtill angivna förklaringen, att för medelstora jordbruk barnen kunna betraktas såsom nyttiga medarbetare och att därför ett stort barnantal är önskvärt, kan vara riktig må lämnas därhän.

C.-E. Quensel.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

GUNNAR BJURMAN: *Tredje statsmakten*. Bonniers förlag, Stockholm 1935. 300 sid.

I ett tal i maj 1935 yttrade Loyd George: »Om pressen använder sin makt att alstra hat, fiendskap och rivalitet mellan nationerna, måste civilisationen störta samman, men om en fri och oberoende press begagnar sitt inflytande till att alstra fred och samförstånd och till att främja det sunda förnuftet, står det i pressens makt att rädda mänskligheten». Klarare kan näppeligen åsikten om pressen som den tredje statsmakten deklarerar, och de flesta människor lära helt instämma i de citerade orden, liksom i vad en svensk tidningsman en gång uttalade, att vad som händer, händer i tidningarna. Ty det som gemene man diskuterar av dagshändelserna har han i regel läst om i tidningarna, ja hans uttalade meningar bli ej sällan icke något annat än hans liv- och husorgans åsikter. Men det finns omdömesgilla iakttagare, som tro sig ha rätt att förmena, att slagordet den tredje statsmakten ej får överskattas, ja att pressens betydelse åtminstone i politiskt avseende knappast är så stor, som det ytligt sett förefaller. De hävda i stället, att t. ex. utgången av ett politiskt val sällan avgörande påverkas av tidningspressen.

I fil. dr. Gunnar Bjurmans nyutkomna bok behandlas i ett kapitel problemet om »den tredje statsmakten och opinionsbildningen». Medan det synes förf. ovedersägligt, att pressen i vissa avseenden medfört revolutioner i tänkesätten i större omfattning, än vad böckerna gjort, är han böjd för att tro, att tidningarnas förmåga att genom sina ledare — vilka han menar i främsta rummet ge pressen rätt till epitetet den tredje statsmakten — påverka opinionen knappast är särskilt stor, om ej situationen är »gynnsam» för den mening, en tidning förfäktar. Han anser, att pressen har större makt att hindra nytt än att främja det nya och att den mindre ofta lyckas skapa en opinion än underblåsa den. Han pekar därvid bl. a. på det förhållandet, att nationalsocialismen nådde makten, trots att den förfogade över en mycket svag press, och att å andra sidan en så stor tidning som Daily Mail på våren 1934, trots energisk propaganda, ganska snöpligt misslyckades att skapa samförstånd mellan borgerlighet och fascism i England. Bjurman visar också på det faktum, att den stora liberala pressen i Sverige ej kunde hindra det stora partiet att gå tillbaka och falla sönder, medan däremot en enda fransk landsortstidning, Dépêche de Toulouse, påstås kunna insätta över hundratalet kandidater i deputerade kammaren.

Trots att förf:s kapitel om opinionsbildningen är synnerligen intressant, skulle det varit av stort värde, om han än mer ingående uppehållit sig vid ämnet, ehuru det villigt skall erkännas, att det är ytterst vanskligt att uttala en bestämd åsikt på detta område. Bjurman skulle måhända genom att ha hämtat exempel från svenska förhållanden lyckats att mera konkret fastslå sambandet mellan pressen och politiken. Bondeförbundets frammarsch kan väl sålunda inte nämnvärt sägas ha berott på tidningarna, medan man å andra sidan skulle kunna våga påstå, att exempelvis i mellersta Skåne de liberala väljarnas antal ökats tack vare en energisk press. Kommunisttidningarnas energiska agitation torde också i någon mån kunna spåras i valstatistiken etc.

Anmälarén vill också för sin del generellt sett hävda den meningen, att pressen visserligen kan fördröja eller påskynda vissa reformer, men att de stora förändringarna i statslivet i ganska liten utsträckning bero på tidningarnas propaganda. Det skulle emellertid vara ytterst värdefullt om en undersökning komme till stånd, som sökte ådagalägga, i vad mån pressen kan sägas inverka på partiernas röststyrkor vid valen. Möjligt är, att de ingående undersökningar om pressen, som företagas i Tyskland, skola ge något till belysning av denna fråga. Så mycket är i varje fall klart, att den övertikt, som den borgerliga pressen i antal och spridning har framför den socialdemokratiska, inte alls medfört motsvarande politisk makt, lika litet som den liberala pressens politiska inflytande synes stå i proportion till dess stora spridning. Däri ligger dock ingen överraskning för den som vet, hur ofta en daglig tidning köpes nästan endast t. ex. för idrottspaltrernas skull.

Bjurman framhåller med skärpa — och med rätta — att en demokrati ej är möjlig utan en fri press. Men när man menar, att pressbyråerna i diktaturländerna aldrig kunna bidra att skapa något förtroende mellan folken, synes det som om han gjorde sig skyldig till vissa överord. Det är ingalunda för världsfreden likgiltigt, hur dessa pressbyråer skötas, och folkmeningen i en diktatur är knappast heller så betydelselös, som förf. anser. Hans kapitel om pressen i diktaturländerna vittnar visserligen om pressens stora ofrihet, och han har naturligtvis rätt i att journalisten i Italien, Tyskland eller Ryssland blott har en enda herre, »statsintresset». Men det är svårt att tänka sig, att en helt likriktad press i längden skall kunna bestå, om folkopinionen ej gillar den. En diktatur kan dock — däri ligger ingen psykologisk orimlighet — anpassa sin politik efter vad en stark opinion menar. Men även om denna åsikt skulle vara riktig hindrar det ej, att man med åtskillig skepsis måste läsa det uttalande av Mussolini från 1934, som Bjurman citerar och som går ut på att pressens uppgifter i våra dagar äro så viktiga, att fascismen inte kan undvara en fri diskussion av problemen och den befruktande kraften av de initiativ, som uppkomma ur polemiken. Förf. framhåller emellertid samtidigt, att det i Italien fästes stor vikt vid att journalisterna äga

gedigna kvalifikationer. I de ryska tidningarna förekommer, såsom det framhålles, understundom en del kritik av missförhållanden i Sovjetunionen,¹ vilket ådagalägger, att pressen i en diktatur ej alltid uppstämmer lovsånger.

Förf:s utomordentligt intressanta studie av pressen i U. S. A. och de europeiska demokratierna ger till resultat, att även i länder, där yttrandefriheten är så gott som oinskränkt, tidningarna behärskas av intressen, som försvåra eller förhindra allmänhetens möjligheter att bilda sig en klar uppfattning om det politiska makt- och intrigspelet. Det myckna talet om pressens »likriktning» även i demokratierna saknar ingalunda fog för sig. I Förenta staterna ha de lagar, som införts mot bestickning av pressen, t. ex. vid valkampanjer, knappast kunnat hindra, att vissa chefredaktörer i stora tidningar avskedats, därför att de ej velat införa lögnaktiga uppgifter — »det fria ordet» passar ej alltid de mäktiga finansintressen, som ofta behärska amerikanska tidningar.

De stora tidningstrusterna i England utgöra allvarliga faror för den engelska pressen, och rustningsindustriens inflytande på flera av de mest framstående franska tidningarna är knappast gynnsam för pacifistiska strävanden. De subsidier, som franska tidningsorgan erhålla från kapitalister, måste också betraktas som ett verkligt intrång på det fria ordet. Man häpnar, när man får höra, hur tidningarnas börsspalter bortrenderas till börsmäklare och bankfirmor, och hur en aktad tidning som *Le Temps* 1930 lär ha kommit i konflikt med Primo de Rivera, därför att den begärde för stora summor för att publicera för Spanien förmånliga artiklar, många andra drastiska exempel att förtiga (se sid. 144 i Bjurmans arbete!). Det beroende av kapitalistintressen, som André Siegfried i sin bok om »Förenta Staterna av i dag» klandrar U. S. A:s press för, gäller med minst lika stort fog om de franska tidningarna. Den nordiska pressen förefaller då vara minst korrumpierad, ehuru förf. tyvärr — men ganska naturligt — är kortfattad i det sammanhanget.

Här ha endast berörts några av de punkter i Bjurmans framställning, som ha politiskt intresse. Man kan givetvis i ett arbete som detta finna åtskilligt att anmärka på, ehuru de rena sakfelen tyckas vara få. När det säges (sid. 191), att bl. a. de fyra nordiska länderna ha en i verklig mening fri press, strider dock detta påstående i någon mån mot ett uttalande (sid. 185) i fråga om Finland, att kommunistiska tidningar ej få förekomma där. Om kartan å sid. 199 är riktig, skulle Tjeckoslovakiens invånare ingå i de 29 % av Europas befolkning, som leva i stater utan presscensur av något slag, men detta land uppräknas ändock ej (sid. 197) bland de kategorier av stater, som ha fri press. Dylika små inadvertenser äro emellertid ej alltför graverande; det torde även vara för-

¹ Ytligt sett kan denna kritik understundom te sig synnerligen skarp, men realiter blir den aldrig farlig för de främsta partipamparnas ställning. De lägre tjänstemännen behandlas däremot ej sällan ganska omilt. Jmfr Anton Karlgren, *Bolsjevikerens Ryssland* (Sthlm 1925), t. ex. s. 41 f., 75 f., 148 f., 212 f.

fattaren förlåtet, att han ej kunnat ange pressens politiska betydelse på samma klara sätt, som t. ex. Bryce understundom lyckats göra. Av intresse hade varit, om man fått veta något om Kinas och Japans press, men dylika önskemål förtaga ej helhetsintrycket, att Bjurmans bok är sällsynt värdefull och ger en inblick i den moderna pressens uppkomst och utveckling, som man längtat efter. Den goda litteraturförteckningen gör det för den vetgirige lätt att ytterligare orientera sig på ett område, som för den moderna statskunskapen är ytterst betydelsefullt och vilket vore värt att göras till föremål för forskning även ur rent statsvetenskaplig synpunkt. Huruvida slagordet »den tredje statsmakten» har verkligt fog för sig skulle däri-
genom erhålla välbehövlig belysning.

Jean Braconier.

A. E. BUCK: *The Budget in Governments of today.* The Macmillan Company. Newyork 1934. 311 sid.

Författaren till ovanstående arbete är en framstående kännare av Förenta staternas finansförvaltning. Han har varit sakkunnig i New York Bureau of Municipal Research och blev sedan verksam vid National Institute of Public Administration. På uppdrag av den förra institutionen utgav han år 1929 ett digert arbete om finansförvaltningen i U. S. A.¹ I detta arbete visar sig förf. vara en bister kritiker av det offentliga finanssystemet i U. S. A., och han sticker inte under stolen med sin uppfattning, att England är det land par préférence, varifrån det stora dotterlandet i väster bör hämta sina lärdomar. Samma grundtendens återfinna vi i det här refererade arbetet, som i likhet med Gaston Jèze's nu något föråldrade verk² är en budgetteoretisk och komparativ studie.

För förberedandet av detta arbete har författaren gjort omfattande resor och sökt kontakt med olika länders vetenskapsmän och finansexperter. Därigenom har han kunnat giva sitt arbete en mera omedelbar prägel och blivit i stånd att meddela läsaren uppgifter, som eljest äro mycket svåra att erhålla. Man är också tillfredsställd med att han icke glömt bort de mindre länderna. Uppgifter om förhållandena i de skandinaviska länderna figurera rätt ofta i boken. Så vitt recensenten kan bedöma, äro de meddelade uppgifterna i allmänhet riktiga. I en del generella uttalanden gör sig dock förf. skyldig till en del mindre felaktigheter, så t. ex. när han påstår, att riksdagsutskottet i de skandinaviska länderna äro av den franska typen och att den »lägre kammaren» äger förhandsrätt vid budgetbehandlingen och därvid icke gör undantag för Sverige.

I det inledande kapitlet redogör förf. för en del olika omständigheter, som kunna inverka på en budgets karaktär. Han poängterar därvid särskilt budgetens sammanhang med det politiska

¹ Public Budgeting, a discussion of budgetary practice in the national, state and local governments of the United States.

² Théorie Général du budget. Paris 1922.

system, under vilket den tillkommer. Oaktat budgetsystemen variera från land till land, uppvisa de dock vissa uniforma element, och det är närmast i anslutning till dessa gemensamma faktorer, som författaren disponerar sitt ämne. Så följer på ett fyrtiotal sidor en historisk resumé av budgetens ursprung och utveckling i olika länder. I det följande kapitlet, som behandlar exekutivmaktens roll i budgetarbetet, framhåller han det engelska systemets fördelar framför det franska, i det Chancellor of Exchequer i finansfrågan intar en ledande och dominerande ställning i förhållande till de övriga ministrarna, under det att finansministern i Frankrike inte alls äger samma prestige bland sina kolleger. I U. S. A:s delstater har man i mera än 2/3 av dessa överlåtit åt guvernören att framlägga budgetförslaget för legislaturen, men i flera fall blir detta initiativ utan verklig betydelse, då legislaturen ofta omstuvar budgeten till oigenkännlighet.

Förf. behandlar därefter exekutivmaktens roll vid fastställandet av budgeten. Han är ingen vän av de franska förhållandena med det egenmäktiga budgetutskottet, som efter behag kan störta ministärer. Engelska systemet är också en god förebild beträffande budgetens tillämpning, då man i England har en effektiv kontroll över administrationen. I U. S. A. har administrationen varit tämligen oberoende av regeringen, och man har där ansett, att de administrativa organen hava full rätt att disponera över ett anslag, som fastställts i budgeten, även om regeringen för sin del varit av den uppfattningen, att det i budgeten åsyftade ändamålet kunnat vinnas utan att taga hela anslaget i anspråk. Under de senaste åren har man dock sökt giva regeringen större befogenheter över finansförvaltningen, ett förhållande, som förf. konstaterar med tillfredsställelse.

I kapitlet om legislaturens roll i budgetarbetet klagar han över den brist på samarbete mellan regering och kongress, som utmärker U. S. A:s statsskick. Ett gott medel att åstadkomma detta samarbete vore enligt förf. att giva ministrarna tillträde till kongressen. Han beklagar, att finansreformen 1921 icke innefattade denna förändring. Frågan är likväl, om så mycket kan ernås genom en så pass enkel åtgärd. De försök, som i detta hänseende gjorts i Newyork och Maryland, lära icke hava medfört åsyftade verkningar. Förf. är motståndare till en starkt detaljerad budget med noggranna bestämmelser om villkoren för anslagens användning, likaså till det förfaringsättet, att legislaturen utser kommissioner, som skola övervaka verkställandet av något budgetavsnitt. Dessa saker böra tillhöra regeringsmakten. Legislaturen bör i stället anordna ett system för effektiv efterkontroll. Närmast förordar han det engelska med en Comptroller and Auditor General och en Public Account Committee.

Ett stort kapitel ägnar författaren åt budgetens karaktär av finansplan. Som sådan skall budgeten uppfylla följande krav: Den skall vara balanserad inte bara på papperet utan även i verk-

ligheten. Den skall omfatta alla inkomster och utgifter, och den bör antagas för ett år i taget. Allt detta är ju kända saker. Det som gör detta kapitel så värdefullt är, att förf. giver flera exempel på hur man just genom att bryta mot någon av dessa regler skapat osäkerhet och oreda i staternas finanser. Många av de ekonomiska händelser, som man under de sista åren fått till livs i dagspress och tidskrifter, återfinner man i detta arbete, t. ex. Premier's Conference i Australien 1931, den engelska budgetens balansering samma år, de amerikanska deficiterna efter 1931 och Roosevelts försök att uppdelade budgeten i en ordinarie, balanserad budgetdel och en krishjälpsbudget, där utgifterna täckas med lånemedel. I övrigt behandlar kapitlet en hel del budgetära spörsmål, såsom netto- och bruttobudget, ordinarie och extra ordinarie budget, annexbudgeter, de offentliga affärsdrivande verkens ställning till den allmänna budgeten o. s. v.

Så följer en tämligen omfattande framställning, som behandlar budgetens preparation, uppställning, auktorisering och tillämpning av regeringen i olika länder. Det kan inte undvikas, att förf. här återkommer till fakta och synpunkter, som han tidigare framfört. Detta kapitel är likväl det bästa i boken. Förf. har nämligen en utmärkt förmåga att redogöra för administrativa frågor, och man får verkligen en god uppfattning om de viktigaste finansförvaltningsorganen i de stora kulturstaterna. I anslutning till detta kapitel behandlar förf. kontrollen över budgetens tillämpning. Han uppställer tre olika typer av kontroll: det legislativa, det judiciella och det politiska systemet. Det första förekommer t. ex. i England, Skandinavien och Schweiz. Det förordas av förf. som det bästa. Det judiciella systemet tillämpas bl. a. i Frankrike, Belgien, Tyskland och Japan, där den egentliga kontrollen handhaves av en domstol. Angående Frankrike anför förf., att Cour des Comptes rapporter ang. revisionen för en viss period komma till parlamentet så pass sent, att de icke längre kunna hava någon aktualitet. Sovjet-Ryssland är ett exempel på det tredje systemet, i det att kommunistpartiets centralkommitté är den egentlige övervakaren, till vilken Rabkrin, kommissariatet för arbetar- och bondeinspektionen, överlämnar sin revisionsberättelse.

Sista kapitlet ägnar författaren U. S. A. Undersökningen synes hava gått ut på att påvisa, hur budgetsystemet är uppbyggt och hur det arbetar i olika länder, för att med ledning därav en plan skulle erhållas för reformering av Förenta staternas budgetsistem. Vi kunna här icke redogöra för de reformer författaren föreslår. I korthet kan dock anföras, att han vill erhålla en mera enhetlig budgetbehandling och ett effektivare kontrollsystem genom att tillämpa engelska budgetprinciper och metoder i U. S. A:s finansförvaltning.

Arbetet har också den förtjänsten, att det är lättläst. Det är tämligen elementärt och kan därför med fördel läsas av studerande, som ännu hava en relativt ringa kunskap om främmande länders statsskick och administration.

Einar Ew. Forssell.

Economic Essays in Honour of Gustav Cassel. George Allen & Unwin Ltd, London 1933. 720 sidor.

Der Stand und die nächste Zukunft der Konjunkturforschung. Festschrift für Arthur Spiethoff. Duncker & Humblot, München 1933. 320 sidor.

Bland de senaste årens nationalekonomiska samlingsverk ha de båda festskrifterna till respektive Gustav Cassel och Arthur Spiethoff tilldragit sig en viss uppmärksamhet, och att de utkommo redan 1933, alltså för över två år sedan, bör icke utgöra något hinder för en anmälan av dem. Såväl kvalitativt som kvantitativt är den förstnämnda den mest betydande; ett digert verk på 720 sidor, vari behandlas de mest skiftande problem, under det att hyllningsskriften till Spiethoff uteslutande ägnats ett enda ämne, »Der Stand und die nächste Zukunft der Konjunkturforschung», av vilket de 61 medarbetarna ge korta översikter på vardera ungefär fem sidor.

Vad det förstnämnda verket, »Economic Essays in Honour of Gustav Cassel», beträffar, så är även det till övervägande del ägnat åt konjunkturproblemen, såväl i deras teoretiska utformning som deras tillämpning i praktisk ekonomisk politik. Då arbetet förbereddes, rådde som bekant en lågkonjunktur världen över, och vetenskapsmän i skilda länder hade engagerats i diskussionen om vad som kunde göras för att återställa »normala» förhållanden. Under sådana omständigheter är det knappast underligt, att konjunktur- och krisdiskussionen upptager ganska stort utrymme även i ett samlingsverk av detta slag, och som vi redan antytt rör den sig både på det rent teoretiska planet och det ekonomiskt politiska området, varjämte en del författare även ägnat uppmärksamhet åt vissa statistiska data.

Det ligger i sakens natur att gränsen mellan de angivna kategorierna ofta nog blir tämligen flytande, och det är icke lätt att i myllret av författare vilka syssla med dessa problem skilja ut några skarpt avgränsade grupper. Några undergrupper kunna emellertid urskiljas. De skarpaste konturerna uppvisa måhända de monetära konjunkturteoretikerna, av vilka G. M. Verryn Stuart och Alvin Hansen anse uppsvinget ur krisen kunna åstadkommas genom ökning av omloppsmedlen respektive »köpkraftens upprätthållande», under det att James W. Angell förklarar det vara centralbankernas sak att tillse, att icke i första hand variationerna i kreditvolymen och därefter sparande och investering svälla ut i otillbörlig grad och därigenom framkalla kriser. Marco Fanno framför sina betänkligheter mot deflationen, som han anser i lika hög grad som inflationen vara ägnad att paralysera det ekonomiska livet.

Under det att de nämnda författarna i prisnivån se den styrande konjunkturfaktorn, betraktas denna av en annan grupp endast som ett symptom, vilket icke med fördel kan angripas. Till dessa senare hör Johan Åkerman, som utöver en teoretisk utredning av sparandet i depressionen framhåller, att det praktiska problemet icke är pris-

nivåns stabilisering utan snarare består i kontroll av framåtskridandets tekniska och sociala faktorer. För det omedelbara övervinnandet av krisen är medlet en ekonomisk politik som är ägnad att höja sparkvoten. Krisens övervinnande behandlas också av Röpke, som emellertid ägnar det största intresset åt den sekundära krisen, vars orsak han ser i efterfrågekontraktion och sparande utan motsvarande investering och för vars avhjälpande han rekommenderar uppluckring av stelnade pris- och kostnadslägen. Holländaren W. L. Valk diskuterar den partiella överproduktionens roll i konjunkturväxlingarna och rekommenderar noggrann uppsikt över produktionen i syfte att avvärja en olämplig fördelning av produktionsmedlen.

Stabiliseringsproblemet i och för sig rullas upp av Jörgen Pedersen och T. E. Gregory. Den förre anser den allmänna prisnivån betydelselös i detta sammanhang men tror att en ekonomisk stabilisering är möjlig att genomföra genom stabilisering av de lättörliga »fria» priserna, vilken dock icke kan åstadkommas genom bankerna. Däremot kan man gå motsatta vägen, genom statlig kontroll rätta de bundna priserna efter de »fria», en utväg som dock överträffas av de fria växelkursernas metod. Huruvida dessa metoder äro praktiskt användbara är emellertid en senare fråga, men om de äro utopiska, är också den ekonomiska stabiliseringen en utopi. Gregory går i sin behandling av stabiliseringsproblemet längre och underkastar det kapitalistiska samhällssystemet en prövning. Att osäkerhet och bristande »inequality» äro produkter av detta system, kan ingen förneka, anser han, men de fördelar som andra samhällssystem, kollektivismen och distributionismen (närmast: ekonomisk demokrati i vidaste mening) kunna medföra motvägas dock av ett förminskat ekonomiskt framåtskridande.

Bidrag till den rent teoretiska diskussionen levereras främst av Ragnar Frisch, som ger en matematisk framställning av oscillationerna i ett ekonomiskt system, vilka han härleder från »erratic shocks» och »innovations». Bertil Ohlin lämnar ett bidrag till prisdiskussionen med särskild hänsyn till interdependens och tid. Frank H. Knight diskuterar kapitalistisk produktion, tid och »rate of return», under det att A. Loveday härleder kriserna från olika längd i ekonomiska kontrakt, som han anser spela en viktig roll. Att ifrågavarande faktorer ha en viss betydelse — bl. a. beröres ju stället i de kontrakterade löner och pris av åtskilliga författare, som syssla med konjunkturproblemen — är givet, men Loveday torde dock tillmäta dem alltför stor vikt.

Slutligen har en stor grupp författare av dem, som på ett eller annat sätt behandlat konjunkturproblemen, huvudsakligen sysslat med att tolka statistiskt material och tyvärr ibland icke kommit fram till annat än vad man visste förut. Andra ha tecknat det historiska förloppet av den 1932—33 rådande krisen i särskilda länder. Gösta Bagges »Wages and Unemployment in Sweden 1920—1930», Henry Lauffenburgers »L'évolution particulière de la crise en France», Karin Kocks »Paper Currency and Monetary Policy in

Sweden» och Josiah Stamps »The Monetary Question in Great Britain» kunna nämnas som exempel på dylika bidrag.

Sedan man lämnat kretsen av vetenskapsmän, som i ett eller annat sammanhang behandlat konjunkturproblemen och därmed nära sammanhängande frågor, finnes emellertid ytterligare ett stort antal uppsatser. Bl. a. är kunskapsteorin och begreppsdiskussionen rikligt företrädd. John R. Commons skriver sålunda om »Materialistic, Psychological, Institutional Economics», Sven Helander behandlar »Die innere Geschlossenheit des wirtschaftspolitischen Systems», och Snyder drar sin vana trogen en lans för de allena saliggörande statistiska mätningarna i ekonomiens tjänst. Att de äro behöfliga skall här icke heller förnekas, men den ironi, som författaren ägnar »dreaming, arguing, disputing economists», verkar dock något svagt motiverad. Ett intressant bidrag till värdeläran lämnar Alfred Amonn, som anknyter till och utbygger Cassels ekvationssystem för att därigenom finna de »Dauerpreise», vilka enligt hans mening bestämma nyttigheternas värde. En liknande analys utföres av Karel Engliš, som tager kostnadsbegreppet som det ekonomiska subjektets och den ekonomiska teorins arbetsbegrepp under behandling och slutligen hävdar, att nationalekonomien i gemen gör sig skyldig till en identifiering av utebliven nytta med skada och förvandlingen av nyttokategorien till förtjänstkategori, alltså en dubbelbokföring, som är logiskt ohållbar. Erik Lindahl bidrager med en analys av begreppet inkomst, för vilket han anser det mest adekvata uttrycket ur den teoretiska analysens synpunkt vara för en viss period framåt den anticiperade räntan och för en period bakåt produktionen i bemärkelsen »realized interests». Om Hugo E. Pippings utredning av levnadsstandardbegreppet kan sägas, att det är en kortfattad men klarläggande begreppsutredning.

Även penningproblemen upptaga ett relativt stort utrymme i verket. Keilhau går till angrepp mot Fishers bytesekvation, vilken han karakteriserar icke som statisk utan snarare som historisk, och påtalar den förenklade uppfattning, som i penningen endast ser ett medel »for transferring the volume of trade». Detta är dock endast en fråga om hur faktorn T i den fisherska ekvationen lämpligen skall definieras, och den »betalningsekvation» som Keilhau vill sätta i stället för bytesekvationen synes oss knappast mindre »historisk» än denna. Kemmerer ger ett bidrag till diskussionen om guldväxelsstandard och J. M. Clark behandlar och avvisar — kanske litet för mångordigt — förslaget att låta myntenheten bestämmas av »priset» på vissa stapelartiklar, alltså guldmyntfötens ersättande med en »varufot». Ett alltid aktuellt problem behandlar Jean Lescure i sin diskussion av inflationens förhållande till prisnivån, där han i motsats till den kvantitetsteoretiska uppfattningen förklarar inflationen vara resultatet av en uppdriven prisnivå. I detta sammanhang berör han även den enligt hans åsikt gängse förväxlingen av penningar och kredit, vilken han förklarar vara en efterkrigsföreteelse, som är ägnad att rubba »den ekonomiska jämvikten». Kre-

diten skapas av penningen men är icke lika med denna. Slutligen diskuterar Brisman ett problem på växelkursernas område, nämligen verkningarna av en inflation i ett land med guldmyntfot, under det att övriga guldländers prinsnivåer — observera pluralen — förhålla sig praktiskt taget konstanta.

Av övriga problem som behandlas kan nämnas Myrdals och Adolphe Landrys bidrag till diskussionen av den i våra dagar i ett flertal länder aktuella befolkningsfrågan och ett antal finansvetenskapliga uppsatser. Dessutom förekomma givetvis en del uppsatser som falla utom den ovan skisserade indelningen, av vilka det torde kunna ifrågasättas om icke professor Heckschers »The Aspects of Economic History» är en av de intressantaste. I övrigt så måste med nödvändighet en recension av ett verk av detta slag inskränka sig till en axplockning, och om möjligt en systematisering. Anmälaren hoppas att ha kunnat ge en någotsånär acceptabel bild av det rikhaltiga innehållet, men skulle något mera betydelsefullt vara utelämnat, så torde det utom på mänsklig ofullkomlighet få skyllas på materialets bristande överskådlighet. Den stringens i uppbyggnaden som utmärker exempelvis den för några år sedan utkomna festskriften till J. B. Clark återfinner man tyvärr icke i motsvarande verk till Cassel. Men det är heller icke lätt att på grundval av vad över 50 vetenskapsmän kunna intressera sig för bygga upp en sammanhängande serie uppsatser, som ge en allsidig belysning av något visst problem eller en lika allsidig överblick över ett mer eller mindre begränsat område, särskilt som långt ifrån alla bidragsgivare äro festföremålets trogna lärjungar. Mycket av värde och intresse finner man emellertid i »Economic Essays in Honour of Gustav Cassel», och även om den lider av de fel, som ofta vidlåda samlingsverk av detta slag, så har den också i motsvarande grad förtjänsterna.

Festskriften till Arthur Spiethoff är så till vida märklig som samtliga uppsatser behandla ett och samma ämne eller variationer på detta, nämligen »Der Stand und die nächste Zukunft der Konjunkturforschung». Att skriftens redaktör, Josef Schumpeter, valt detta sätt att låta världens nationalekonomer bringa 60-åringen sin hyllning torde kunna förklaras med en hänvisning till den betydelse Spiethoff haft för konjunkturforskningen, men å andra sidan verkar det knappast smickrande för vetenskapen som sådan att antaga, att över 60 författare skola kunna behandla samma ämne utan »dubbelexponeringar» och upprepningar. Men titeln är ju vittomfattande och förfaringssättet har i alla händelser den obestriddiga fördelen, att läsaren får ganska klart begrepp om de krav utövarna av den ekonomiska konjunkturforskningen själva ställa på sin vetenskap och dess framtid, och den uppslagssökande kan därjämte få goda fingervisningar beträffande på vilka områden gjorda rön ännu lämna rum för bearbetning och komplettering.

Vad »der Stand» beträffar, så ligger det i sakens natur att en behandling härav i de flesta fall endast blir en mer eller mindre subjektivt färgad framställning av den konjunkturteoretiska forsk-

ningens utveckling. Endast en och annan anlägger andra synpunkter, så exempelvis Neisser, som bl. a. underkänner den av Böhm-Bawerk först lancerade uppfattningen, att konjunkturteorin måste komma i sista ledet i ett för övrigt fullt utbyggt system, och därmed anvisar teorin en annan plats än flertalet av de författare, som i sammanhanget tagit ställning till frågan. I övrigt äro uppsatserna på denna punkt varandra tämligen lika och olikheterna härröra huvudsakligen till mycket stor del endast från den grunduppfattning i fråga om konjunkturväxlingarnas orsak, till vilken vederbörande författare bekänner sig. Att exempelvis en anhängare av den monetära konjunkturteorin huvudsakligen fäster sig vid dess utveckling och nuvarande ställning är förklarligt, men däremot får man nog ställa sig frågande inför nödvändigheten och riktigheten av de dödsdomar — för att icke säga dödförklaringar — som temperamentsfulla författare här och var avkunna över de konjunkturuppfattningar, som de icke själva hysa.

»Die nächste Zukunft, der Konjunkturforschung» lämnar ju i betydligt högre grad fältet fritt för den personliga uppfattningen, och de förslag och önskemål, som här framkomma, äro både intressanta och beaktansvärda, särskilt som flehä av dem delas av ett stort antal vetenskapsmän. Till dessa hör t. ex. önskemålet om bättre kontakt mellan teori och verklighet, vilket framföres av ett stort antal av de mera kända männen på området — bl. a. av den ende representerade svensken, docent Johan Åkerman —, och kravet på en fullständigare och för konjunkturforskningen mera relevant ekonomisk statistik, vilken senare dock enligt flertalets åsikter icke får bli självändamål. Den teorilösa riktning, som endast arbetade med statistiska uppgifter, har brutit samman, konstaterar exempelvis Haberler och rekommenderar en närmare anknytning mellan de statistiska studierna och teorin. Ett önskemål som också uttalar — av Schumpeter och Kurt Singer — är att konjunkturerna i äldre tider kunde göras till föremål för studium. I övrigt variera programpunkterna ifråga om ekonomiens och statistikens ställning till varandra från å ena sidan Röpkes återförvisande av den deskriptiva statistiken till problemställningens och verifikationens uppgifter till å andra sidan Snyders förmodan att mätningar och korrelationsberäkningar skola visa, att en allmän konjunkturörelse i produktion och handel icke existerar, att denna helt enkelt är en produkt av oriktiga statistiska mätningar.

Bland andra problem som sysselsätta skriftens bidragsgivare kan nämnas studiet av depressionens teori (bl. a. Hayek, Haberler), uppkomsten av den sekundära krisen (Röpke, vilken som ovan nämnts sysslar med närstående problem även i festskriften till Cassel), möjligheterna att utjämna konjunkturörelserna, samt frågor som ha samband med de statliga åtgärderna för konjunkturförbättring, reaktionshastigheterna och »initialtändningen» vid konjunkturens vändpunkt. Andra problem som böra undersökas äro, hur den faktiskt förefintliga stelheten i pris- och lönesystemet in-

verkar, samt inflytandet av de statsingripanden i näringslivet, vilka i sin klaraste form förefinnas i fascistiska och kommunistiska samhällen. Av enstaka uppslag kan nämnas Karl Oldenburgs frågor: Hur inverkar produktionsapparaten »infiltration» med mer och mer fast kapital och den på senare tid framträdande befolkningsstagnationen? Ett originellt uppslag levereras också av Keynes, som vill ersätta vad man kallar Real-Exchange Economics med en Monetary Economics, där penningen icke betraktas som neutral utan »plays a part of its own and affects motives and decisions and is, in short, one of the operative factors in the situation» och en lika originell synpunkt framlägges av Sombart, som ifrågasätter, huruvida icke konjunkturforskningen börjar bli överflödigt i detta planhushållningens tidevarv. Vi kunna kanhända få uppleva den förbluffande händelsen, att konjunkturforskningen når sin höjdpunkt i en tid, då det överhuvud taget icke finns någon konjunktur, förklarar han.

Någon uttömmande redogörelse för innehållet i de två festskrifterna ha vi icke åsyftat men det sagda kan kanske ge ett begrepp om den mångfald av problem och det rika arbetsfält, som finnes inom den ekonomiska vetenskapen och i all synnerhet inom en av dess yngsta grenar, konjunkturforskningen. Någon brist på uppslag existerar icke inom nationalekonomien — den är tvärtom ännu en vetenskap i början av sin utveckling, men ingen behöver betvivla att den så småningom skall nå lika långt som vilken annan kunskapsgrän som helst. Däröfver vittnar icke minst den intensitet med vilken arbetet inom den bedrives världen öfver.

T. H—d.

KNUD BERLIN: *Den danske Statsforfatningsret I, tredje gennemsete Udgave 1930, II: 1 och 2, 1933—1934.*

I Danmark ha i motsats till i Sverige gång efter annan allmänna översikter av gällande statsrätt utgivits. Första upplagan av Matzens stora arbete, *Den danske Statsforfatningsret*, utkom redan på 1880-talet; den fjärde och sista upplagan av verket förelåg färdig 1910. På många punkter blev Matzens framställning snabbt föråldrad, särskilt genom den stora författningsrevisionen 1915, som föranledde en ny grundlagskodifikation. Vid denna tid påbörjade professor Knud Berlin, Matzens efterträdare som den danska statsrättsforskningens främste målsman och representant vid universitetet i Köpenhamn, den framställning, som nu sedan nära två år föreligger färdig. En första del av densamma utkom 1916 och utgavs 1930 i en tredje reviderad upplaga. Ett avsnitt av den andra delen publicerades separat; i sin helhet blev denna del, som omfattar två band, utgiven 1933 och 1934. I det andra bandet av denna del äro en mängd tillägg till de tidigare utkomna banden införda, varigenom verket i sin helhet bringas up to date.

Det är ett utomordentligt omfattande och betydelsefullt arbete, som professor Berlin sålunda, kort tid innan han vid uppnådd pensionsålder lämnade sin professur, fört till ända. De tre banden av »Den danske Statsforfatningsret» omfatta omkring ettusen sidor, fyllda av i klar och koncentrerad form framförda redogörelser och analyser. Det skulle vara förmätet — allra helst av en recensent, som endast på enstaka punkter närmare studerat de behandlade frågorna — att dröja vid professor Berlins eminenta sakkunskap inom den danska statsrätten. Det må däremot särskilt framhållas, att professor Berlin i hög grad höjt värdet av sin analys av danska rättsregler och förhållanden genom kunniga och träffande jämförelser med utländsk rätt och praxis; här ger han på åtskilliga punkter ojämförligt mer än sina föregångare.

Sedan förf. i en kort inledning diskuterat statsrättens innehåll och gränser samt redogjort för arbetets planläggning ingår han i en första avdelning på det danska statsskickets historiska utveckling. Denna första avdelning omfattar endast ett femtiotal sidor; hela arbetet i övrigt bildar en andra avdelning, »den nu gällande statsförfatningsrätten». Genom att på denna och en del andra punkter tillämpa en strängt logisk uppdelningsmetod har förf., synes det, gjort arbetet onödigt svåröverskådligt; inom den andra avdelningen laborerar han med avsnitt, underavsnitt, kapitel och paragrafer.

Andra avdelningen börjar med en inledning rörande den danska statens statsrättsliga karaktär (varvid bland annat förhållandet till Island samt Färöarnas och Grönlands ställning beröras) och den danska statsrättens källor; här diskuteras särskilt frågan under vilka betingelser sedvänjan kan anses som en del av gällande statsrätt. Därefter följa på traditionellt sätt avsnitt om statsterritoriet och om folket, d. v. s. huvudsakligen medborgarrätten. De tredje och fjärde avsnitten behandla statsmaktens organ, konungamakten och riksdagen; det är här de organisatoriska frågorna, icke vederbörande organs kompetens, som undersökas. Strängt taget borde, såsom förf. betonar, ett motsvarande avsnitt om domstolarna — som jämte konungen och riksdagen nämnas i grundlagens § 2 — här ha tillfogats, men av praktiska skäl är denna framställning förd till ett senare avsnitt om den dömande makten. Med de nu nämnda avsnitten är första delen av Berlins verk avslutad.

I sin framställning av exekutivens och riksdagens organisation är Berlin helt naturligt främst intresserad av tolkningen av gällande rättsregler, men han försummar icke att på viktiga punkter belysa den praxis som föreligger, även då denna icke under några förhållanden kan anses ha fått karaktär av rätt enligt den av Berlin använda terminologien. Sålunda beröres det parlamentariska systemets uppkomst och utveckling i Danmark, och en del uppgifter meddelas om olika fall av regeringskriser och regeringsbildning. Här skulle, synes det dock, en mera samlad, om också kortfattad redogörelse för dansk parlamentarisk praxis med fördel ha kunnat givas utan att därmed på något sätt ramen för undersökningen sprängts. Be-

träffande adress-, interpellations- och dagordningsinstitutens betydelse för utkrävande av parlamentariskt ansvar har exempelvis förf. på olika ställen lämnat upplysningar, men någon enhetlig bild av dessa instituts användning och verkningssätt får man ej. Då förf. dock icke inskränker sig till en rent statsrättslig belysning av frågorna, kunde han gott ha givit ännu något mera av den politiska verkligheten. Någon gång kunna de knappa uttalandena leda till missförstånd hos en icke initierad läsare. Så säges å sid. 464, att »adresser, som uttala förtroende för eller misstroende mot ministerrarna ha . . . fallit ur bruk, då antagandet av en motiverad dagordning är tillräcklig för detta ändamål». Det må erinras, att dagordningsinstitutet flitigast användes under samma tid, då adressinstitutet ännu begagnades, nämligen före parlamentarismens genombrott 1901, att generella förtroendevota icke givits, och att ett generellt misstroendevotum endast en gång efter 1901 (ministären Holstein 1909) beslutats av folketinget.

Särskilt en svensk läsare torde vara benägen att efterlysa en mera ingående redogörelse för riksdagens arbetssätt, enkannerligen för utskottsväsendet. Utskottsorganisationen behandlas, om man bortser från några spridda uppgifter i olika sammanhang, på föga mer än en halv sida (sid. 455); man jämföre härmed Malmgrens ingående framställning av utskottens organisation och arbetssätt i »Sveriges författning». Att Berlin är mindre utförlig än Malmgren är helt naturligt; det behöver blott betonas, att den svenska utskottsorganisationen i huvudsak regleras i riksdagsordningen under det att den danska avhandlas i tingens arbetsordningar — och där endast i största korthet. Berlin har dock icke ens fullständigt redogjort för arbetsordningarnas bestämmelser på denna punkt — trots att dessa i praktiken äro ungefär lika fasta som motsvarande svenska i riksdagsordningen införda regler; så t. ex. refereras ej bestämmelserna om presidium, referenter och kворum. Än mindre har han berört den vid sidan av alla bestämmelser uppkomna praxis i fråga om tillsättande av utskott och dessas arbete. Kommunikationen mellan regeringen och utskotten omnämnes ej. Man får icke av Berlins arbete någon klar uppfattning om denna viktiga del av riksdagsskicket.

Verkets andra del börjar med en kort inledning, vari förf. diskuterar »de olika statsfunktionerna och formerna för deras utövande»; han motiverar här den i den följande framställningen tillämpade dispositionen. De femte, sjätte och sjunde avsnitten behandla den lagstiftande, den verkställande och den dömande makten; inom dessa avsnitt, där förf. har anledning att taga ställning till en rad omstridda problem, falla flera av verkets mest intressanta partier. Särskilt fäster man sig vid undersökningarna av domstolarnas rätt till prövning av lagars grundlagsenlighet (sid. 59—73), av konungens provisoriska lagstiftningsmakt enligt grundlagens § 25 (sid. 73—93) — i vilken fråga Berlins tolkningar på viktiga punkter avvika från Matzens — av finanslagsbegreppet (särskilt sid. 114—131) samt av

förhållandet mellan lagstiftningsmakt och förordningsrätt och begreppet konstitutionell fullmaktslagstiftning (särskilt sid. 204—213). Vi skola här endast på ett par punkter stanna vid författarens framställning.

I ett kapitel om sättet för grundlagsändring betonar Berlin, att den danska författningen sedan 1915 är utomordentligt svår att ändra; enligt § 94 kräves för ändring, att vid allmän folkomröstning minst fyrtiofem procent av alla röstberättigade avgivit sina röster för det av riksdagen framlagda grundlagsändringsförslaget. Bestämmelsen kan i själva verket, i belysning av erfarenheterna i andra stater i fråga om röstningsfrekvensen vid obligatoriska referenda, betecknas som absurd, och dess införande kan icke förklaras på annat sätt än att grundlagsstiftarna varit okunniga om förhållandena i främmande länder på detta område. Betecknande är att de grundlagsändringar, som föranleddes av Sönderjyllands återförvärvande, med knapp nöd gingo igenom, i det att 47,5 procent av väljarna röstade för desamma. Med all rätt konstaterar Berlin, att genom införandet av den nya proceduren »frestelsen blivit ännu större än förut att genom tolkning eller genom anlitande av den vanliga lagstiftningsvägen gå vid sidan av grundlagen».

Till detta kapitel sluter sig undersökningen av domstolarnas rätt att materiellt pröva lagars grundlagsenlighet. Berlin hävdar med bestämdhet denna rätt, som ju också under senare tid fastslagits i flera domstolsutslag, ehuru ännu icke någon låg förklarats ogiltig såsom stridande mot grundlagen. Berlins framställning på denna punkt utgöres till stor del av kritik av de argument, som anförts mot antagandet av en judiciell prövningsrätt. Den positiva argumentationen är föga ingående och beaktar knappast tillräckligt de svårigheter, som här föreligga. Förf. stödjer sig icke på någon utformad rättsteori utan använder huvudsakligen rena lämplighetsargument; hans motivering kulminerar i uttalandet, att, sedan 1915 folkomröstningen tillkommit som en nödvändig faktor i grundlagsändringsproceduren, det är klart, att de grundlagsstiftande organen äro andra än de lagstiftande och att därmed domstolarnas prövningsrätt måste anses obestridlig. I brist på varje uttrycklig föreskrift i ämnet framstår likväl denna uppfattning icke, såsom förf. synes förutsätta, som självklart riktig; det är här snarare fråga om ett naket påstående än om ett försök till bevisning. Det ligger intet orimligt i lagprövningsrätt för domstolarna, men icke heller i en praxis, enligt vilken de lagstiftande myndigheterna själva ha att bestämma lagarnas innehåll. De rättsteoretiska föreställningar, som sannolikt ligga bakom förf:s påstående, har han icke angivit, och någon kritik av desamma kan därför ej givas; beträffande dylika föreställningars hållbarhet eller rättare ohållbarhet överhuvud kan hänvisas till Olivecronas undersökning i Statsvetenskaplig Tidskrift 1927, ett arbete, som förf. icke synes ha uppmärksammat. Här liksom på andra punkter konstaterar man också, att förf. icke alltid tar hänsyn till nyare inlägg i den statsteoretiska diskussionen; Kelsen

är, såvitt jag kan finna, icke nämnd, än mindre dennes efterföljare och kritiker.

I sin framställning av förhållandet mellan lagstiftningsmakt och förordningsrätt ingår förf. på spörsmålet om möjligheten att genom särskilda i lag givna bemyndiganden utvidga regeringens förordningskompetens utöver det vanliga måttet. Han uppvisar i anslutning till en tidigare undersökning, att vissa under världskriget beslutade lagar — särskilt lagen om reglering av priser den 7 augusti 1914 — inneburo grundlagsstridiga delegationer. På den omdiskuterade frågan om gränsen mellan »tillåtna speciella och otillåtna generella fullmaktslagar» har han icke närmare ingått.

Det åttonde och sista avsnittet av Berlins arbete behandlar »statsmaktens grundlagsbestämda gränser». Förf:s liberala, individualistiska uppfattning gör sig här särskilt gällande. De ingående analyserna av den danska grundlagens »rättighetsbestämmelser» äro emellertid av stort värde och intresse.

Det må tillåtas mig att avslutningsvis än en gång understryka betydelsen av professor Berlins arbete. Med all sannolikhet kommer det att under många år förbli en oundgänglig vägledning vid studiet av det danska statskicket.

Herbert Tingsten.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1935.

Stiftelsens kollegium har under året bestått av samma personer som föregående år. Som præsens fungerade undertecknad, som sekreterare och redaktör för Statsvetenskaplig Tidskrift professor R. Malmgren. Kollegiet har under året hållit 7 sammanträden, därav ett som vanligt förlagt till den 15 oktober, Stiftarens födelsedag, och förenat med nedläggning av en krans å graven på Norra Kyrkogården.

Till tryckning i serien »Skrifter, utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen» har under året antagits en statistisk avhandling om yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett begränsat område av f. byråchefen E. Arosenius.

Forskningsunderstöd har utgått till fil. lic. Jean Braconier med 500 kr. för studier vid riksarkivet rörande staten och individen i den svenska socialpolitiken.

Av Statsvetenskaplig Tidskrift har årg. 38 utkommit med som vanligt 5 häften (tillsammans 489 sidor). I redaktionen har utom redaktören professor Malmgren medverkat professor Wicksell (statistik), undertecknad (nationalekonomi), professor Brusewitz, Uppsala (litteraturgranskningar, politik), docent Thernænius (översikter och meddelanden, politik) samt docent Johan Åkerman (översikter och meddelanden, nationalekonomi). I tidskriften har införts en statsvetenskaplig bibliografi för år 1934. Avsikten är att vidareföra denna bibliografi för kommande år. Kollegiet har till Kungl. Maj:t. ingått med ansökan om statsunderstöd med ett tusen kronor såsom bidrag till bekostandet av bibliografien.

Till att deltaga i revisionen av Stiftelsens räkenskaper har universitetets rektor utsett professor K. Olivecrona.

Lund i februari 1936.

Emil Sommarin.

Räkning över Fahlbeckska Stiftelsen för räkenskaps- året 1934—1935.

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitet.)

Balans från föregående räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer.....	116,000:—	111,000:—
Sthlms int.-garanti A.-B:s 4 1/2 % d:o.....	25,000:—	25,000:—
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	19,000:—	19,000:—
D:o d:o 5 % d:o » 1928	75,000:—	75,000:—
D:o d:o 4 1/2 % obl. av 1933.....	20,000:—	20,000:—
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösunds 4 1/2 % obl. av 1930	15,000:—	15,000:—
Sparbanken i Lund	7,559:06	277,559:06

Uppbörd.

Ränta å obligationer	12,620:—	
Sparbanken i Lund, ränta för år 1934	264:81	
Skriftserien (gnm C. W. K. Gleerup & fr. Medicinal- styrelsen).....	1,591:05	14,475:86
	<u>Summa kr.</u>	<u>292,034:92</u>

Utgifter.

1) Statsvetenskaplig Tidskrift.

Tryckningskostnader.....	4,143:50	
Redaktörsarvode	1,000:—	
Kontant till expeditionen	6,000:—	11,143:50

2) Övriga utgifter.

Överfört till understödsfonden	1,048:61	
Präsesarvode	300:—	
Räkenskapsföraren	100:—	
Revisorsarvode	50:—	
Granskning av manuskript.....	80:—	
Diverse omkostnader	90:70	1,669:31
		<u>12,812:81</u>

Balans till följande räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer	116,000:—	
Sthlms int.-garanti A.-B:s 4 1/2 % d:o	25,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	19,000:—	
Transport	160,000:—	12,812:81

	Transport	160,000: —	12,812: 81
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1928	75,000: —	
D:o d:o 4 1/2 % obl. av 1933	20,000: —	
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösunds 4 1/2 % obl. av 1930	15,000: —	
Sparbanken i Lund	9,222: 11	279,222: 11
			<u>Summa kr. 292,034: 92</u>

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkenskapsåret 1934—1935.

Balans från föregående räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	25,000: —	
Sparbanken i Lund	15,622: 83	40,622: 83

Uppbörd.

Ränta å obligationer	1,250: —	
Sparbanken i Lund, ränta för år 1934	527: 92	
Omföring från Fahlbeckska Stiftelsens fond	1,048: 61	2,826: 53
			<u>Summa kr. 43,449: 36</u>

Utgifter.

Tryckn. av N:o XX & XXI av Skrifter utg. av Fahlb. Stiftelsen	2,287: 63	
Granskning av manuskript	20: —	
Korrekturläsning	76: —	
Docent S. Andgren, premium	500: —	
» E. Thernænius, forskningsunderstöd	500: —	
Fil. doktor Nils Holmberg, d:o	800: —	
Fil. lic. C. G. Widell, d:o	780: —	4,963: 63

Balans till följande räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	25,000: —	
Sparbanken i Lund	13,485: 73	38,485: 73
			<u>Summa kr. 43,449: 36</u>

Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för
räkenskapsåret $1/7$ 1934— $30/6$ 1935.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans $1/7$ 1934.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	1,260: 39	
Kontant i kassan	15: 12	1,275: 51 ¹

Inkomster.

Pren.-avg., lösnummer och häften av skriftserien	511: 55	
A.-B. C. W. K. Gleerup, redovisning för år 1934.....	783: 90	
Kontant från Fahlbeckska Stiftelsen	6,000: —	
Ränta å sparkasseräkning	22: 83	
Annons	100: —	
Diverse	1: 20	7,419: 48
	Summa kr.	8,694: 99

Utgifter.

Författarearvoden	3,059: —	
Avlöningar	2,400: —	
Telefon	132: 70	
Granskning av manuskript.....	50: —	
Diverse omkostnader	443: 05	
Inlösta jetonger	225: —	6,309: 75

Balans $30/6$ 1935.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	2,319: 02	
Kontant i kassan	66: 22	2,385: 24 ¹
	Summa kr.	8,694: 99

b) Översikt för räkenskapsåret $1/7$ 1934— $30/6$ 1935.

Debet.

Prenumerationsavgifter m. m. (exp.)	511: 55	
A.-B. C. W. K. Gleerup (exp.)	783: 90	
Annons (exp.).....	100: —	
Ränta å sparkasseräkning (exp.)	22: 83	
	Transport	1,418: 28

¹ Dessutom inneliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

	Transport	1,418: 28	
Diverse (exp.).....		1: 20	1,419: 48
Förlust för räkenskapsåret.....			9,808: 77
	Summa kr.		11,228: 25

Kredit.

Författarearvoden (exp.).....			3,059: —
Tryckn.-kostnader (Fahlb. St.).....			4,143: 50
Avlöningar: utb. av exp.	2,400: —		
» » » Fahlb. St.....	1,000: —		3,400: —
Telefon (exp.).....			132: 70
Granskning av manuskript (exp.).....			50: —
Diverse omkostnader (exp.)			443: 05
	Summa kr.		11,228: 25

Till red. insända skrifter.

- Ekonomisk Tidskrift.* 1935. H. 5. Uppsala 1935.
Finlands officiella statistik. XXXII. Sociala specialundersökningar. 13. Undersökning rörande arbetarungdomen. Hfors 1935.
Finsk Kommunaltidskrift. 1935. Nr 9—10. Hfors 1935 o. 1936.
Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik. T. CXX. H. I—II. Hfors 1936.
Helsingfors stads statistik. I. Terveyden- ja sairaanhoito. 1933. (1 osa). — II—III. Ulkomaan kauppa ja merenkulku. 1933—34. Hfors 1936.
Historisk Tidskrift. 1935. H. 4. Sthlm 1935.
Industria. Arg. XXXII. N:o 1—5. Sthlm 1936.
Institut International d'Agriculture, Rome. Revue Internationale d'Agriculture. 1935. N:o 12. 1936. N:o 1. Rome 1936.
International labour review. Vol. XXXIII. N:o 1—2. Genève 1936.
Kommerciella Meddelanden. Arg. 23. Nr 1—4. Sthlm 1936.
Konsumentbladet. 1936. N:o 1—10. Sthlm 1936.
La Giustizia Penale. 1935. Rom 1935.
Meddelanden från Handelskammaren i Gefe. 1935. H. 3. Gefe 1935.
Mercator. Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XXX. Nr 52. Arg. XXXI. Nr 1—10. Hfors 1935 o. 1936.
Nationalekonomisk Tidsskrift. 1935. H. 6. 1936. H. 1. Kbhvn 1936.
Nationell Socialism. Arg. 2. Nr 1—2. Gtbg 1936.
Nordisk Försäkringstidskrift. 1936. Nr 1. Sthlm 1936.
Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. 1935. H. 8. Sthlm 1935.
Skandinaviska Kreditaktiebolaget. Kvartalsskrift. 1936. Nr 1. Sthlm 1936.
Social Tidskrift. 1935. Nr 12. 1936. Nr 1—2. Hfors 1935 o. 1936.
Sociala Meddelanden. 1936. Nr 1—2. Sthlm 1936.
Statistisk Månadsskrift. 1935. Nr 8—12. Kbhvn 1936.
Statistisk Månadsskrift. Arg. 30. Nr 11—12. Arg. 31. Nr 1. Sthlm 1935 o. 1936.
Statistisk Årsbok för Helsingfors stad. 1935. Utg. av Helsingfors stads statistiska byrå. Hfors 1935.
Statsökonomisk Tidsskrift. 1935. H. 5—6. 1936. H. 1. Oslo.
Stockholms stads statistik. I. Statistisk Årsbok för Stockholms stad. 1935. Sthlm 1935. — III. Hälso- och sjukvård. I. Sthlm 1935. — XIV. Val. Allmänna val i Stockholm 1933—1935. Sthlm 1936.
Sunt Förnuft. Arg. XVI. Nr 1—2. Sthlm 1936.
Svensk Juristtidning. 1936. H. 1—2. Sthlm 1936.
Svensk Tidskrift. Arg. XXIII. H. 2—3. Sthlm (tr. Uppsala) 1936.
Svenska Stadsförbundets Tidskrift. 1935. H. 8. 1936. H. 1. Sthlm 1935 o. 1936.
Sveriges officiella statistik. Handel år 1934. Av Kömmerkollegium. Sthlm 1936. — Kommunala valen åren 1934 och 1935. Av Statistiska centralbyrån. Sthlm 1936. — Kooperativ verksamhet i Sverige år 1933. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1935.
Sveriges Riksbank. 1935. Årsbok utarb. av Riksbankens statistiska avdelning. Sthlm 1936.
Tiden. 1936. Nr 1—2. Sthlm 1936.
Weekly News Sheet. Nr 48—58. Mexico City 1935 o. 1936.
Weltwirtschaftliches Archiv. Band 43. Heft 1. Jena 1936 (tr. Hamburg).
ANDERSEN, POUL, Dansk Forvaltningsret. Almindelige Emner. Kbhvn 1936. Nyt Nordisk Forlag.
LUNDSTEDT, A. V., Das Unrecht an Torsten Kreuger. Herausgegeben samt Lundstedts Interpellation im schwedischen Reichstage sowie Torsten Kreugers Antrag auf Wiederaufnahme des Verfahrens von Dr. jur. ALBERT HEIDBR, Basel, Zürich-Leipzig 1936. Verlag für Recht und Gesellschaft A.-G.
MUNKTELL, HENRIK, Om jävsförhållanden inom statsförvaltningen. (Uppsala Universitets Årsskrift 1936: 2.) Uppsala 1936.
SCHWERN VON KROSIGK, Nationalsozialistische Finanzpolitik. (Kieler Vorträge. 41.) Jena 1936.

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1936 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar c:a	1.900.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar c:a	240.000.000 kronor
Ränteförsäkringar c:a (ärligen)	2.700.000 kronor

Den 1 januari 1936 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder c:a	100.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser)	9.300.000 kronor)